

Volkskerk of Buurtkerk?

Een onderzoek naar de missionaire mogelijkheden van de volkskerk

Student: Johan Bos (12023)
Opleiding: Eenjarige Master, variant
Missionaire Gemeente
Onderdeel: Masterthesis
Vakdocent: S. Paas

Woord vooraf

Voor u ligt mijn masterthesis ter afronding van mijn masterstudie Missionaire Gemeente aan de Theologische Universiteit Kampen te Kampen. Het schrijven van deze masterthesis is een leerzaam proces geweest waarbij ik kennis en vaardigheden die ik geleerd heb tijdens mijn studie heb kunnen toepassen in mijn masterthesis. Daarnaast heb ik nieuwe vaardigheden ontwikkeld.

Het schrijven van mijn scriptie en daarmee de afronding van mijn studie was niet mogelijk geweest zonder de steun van vrienden, familie en begeleider. Allereerst wil ik dan ook mijn begeleider Stefan Paas bedanken voor zijn begeleiding en feedback die hij mij altijd met veel enthousiasme en deskundigheid gaf. Zijn deskundigheid heeft mij geholpen dit voor mij moeilijke onderdeel van de studie af te ronden. Daarnaast bedank ik hem voor zijn aanmoediging als ik de moed verloor en voor zijn grote geduld. Ook bedank ik mijn vriend Teus van de Lagemaat die mij dusdanig kende en mij daarom inspireerde me verder te verdiepen in de missionaire mogelijkheden van het kerkmodel de volkskerk, een kerkmodel waarin ik ben opgegroeid en dat mij heeft geïnspireerd tot de manier van gelovige zijn zoals ik dat nu ben.

Ook wil ik mijn moeder bedanken, die het helaas niet mee mocht maken dat ik ben afgestudeerd, voor haar steun en bijdragen al de jaren dat ik studeerde op de diverse opleidingen. Alsmide mijn vrouw die me altijd stimuleerde om door te zetten deze masterthesis af te ronden.

Tenslotte wil ik iedereen die mij heeft geholpen met correctiewerk, het maken van plaatjes of diagrammen of meedenken hartelijk bedanken voor hun steun tijdens alle fases van mijn studie.

Ik wens u veel plezier met het lezen van deze masterthesis!

Johan Bos

Ridderkerk, 8 december 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	
1.1. Aanleiding	5
1.2. Probleemstelling en onderzoeksvraag	5
1.2.1. Probleemstelling	5
1.2.2. Onderzoeksdoel	6
1.2.3. Onderzoeksvraag	
1.3. Methodiek	6
1.4. Opzet van de masterthesis	9
2. De volkskerk gedefinieerd	
2.1. Inleiding	9
2.2. Volk en kerk, samen het begrip volkskerk	9
2.3. Hedendaagse visies op het begrip volkskerk	15
2.4. Hoe kunnen we nog steeds volkskerk zijn?	19
2.5. Hoe verder?	20
3. Kerk-zijn voor de buurt	
3.1. Inleiding	22
3.2. Kerk-zijn voor de buurt volgens Alan J. Roxburgh	22
3.3. Buurtkerk in de praktijk (1): René van Loon	25
3.4. Buurtkerk in de praktijk (2): Margrietha Reinders	27
3.5. Buurtkerk in de praktijk (3): twee interviews	28
3.6. Reflectie	29
3.7. De volkskerk als buurtkerk	32
4. De buurtkerk in de praktijk	
4.1. Inleiding	34
4.2. De buurt	35
4.2.1. IJsselmonde van dorp naar stadswijk	36
4.2.2. De kerk	36
4.2.3. De kerk in IJsselmonde nu	37
4.2.4. IJsselmonde nu	39
4.2.5. Pluriformiteit Klein Zomerland en Sagenbuurt	41
4.2.6. Betrokkenheid bij de buurt	44
4.3. Hoe missionair is de Adriaen Janszkerk?	49
4.4. In hoeverre is de Adriaen Janszkerk een buurtgerichte (volks)kerk	54
5. Conclusies en adviezen	
5.1. Conclusies	56
5.2. Adviezen aan de Adriaen Janszkerk	59
Literatuurlijst	60

Bijlage 1: Enquête	62
Bijlage 2: Vragen buurtonderzoek	65

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1. Aanleiding

In het onderzoek dat ik heb gedaan staat het begrip de volkskerk centraal. Vanaf mijn twintigste jaar ben ik gelovig betrokken bij wat toen nog de Hervormde Kerk was. Mijn theologische bagage was in mijn beginjaren als christen niet zo groot en daarom volgde ik trouw de catecheses en las veel en sprak veel met mensen van de kerk. Het viel mij toen al op dat veel hervormden het vaak over de volkskerk hadden. De kerk voor of van het volk. In mijn ontwikkeling als gelovige deed ik diverse studies, onder andere de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Hogeschool te Ede. Tijdens de colleges dogmatiek en in het bijzonder over ecclesiologie bleek dat het begrip volkskerk door sommige medestudenten, docenten en theologen als achterhaald werd beschouwd. Tijdens mijn studie aan de Theologische Universiteit Kampen werd dit idee bevestigd. Toen het tijdens de colleges missionaire ecclesiologie ging over het begrip volkskerk maakte ik de aantekening dat ik de definitie van volkskerk nader moest bekijken en dingen er over wilde uitzoeken. De vraag tijdens dit college¹ was of je bij de volkskerk moet spreken van een stroming of een modaliteit. De vragen hebben mij eigenlijk niet meer losgelaten. En omdat ik me door het volgen van de eenjarige Master Missionaire Gemeente wil verdiepen in het missionair zijn van de kerk en van mij als werker in de kerk zoek ik naar de missionaire (on)mogelijkheden van de volkskerk.

1.2. Probleemstelling en onderzoeksvraag

1.2.1. Probleemstelling

Het probleem is dat het begrip volkskerk allerlei associaties oproept. Volgens J. P. de Vries² roept de volkskerk vooral de associatie massakerk op. L. J. Geluk³ betoogt in een lezing over de volkskerk dat de tegenwoordig vaak geuite gedachte dat de volkskerk achterhaald is, gebaseerd is op een verkeerde voorstelling van wat een volkskerk is. Van Rooden⁴ zegt als spreker op een symposium van de Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis dat er geen vaststaand historisch beeld is van de volkskerk. Eenduidigheid is dus ver te zoeken. Hierdoor is ook niet duidelijk hoe en waar de volkskerk zich nu nog voordoet. Wat ook niet duidelijk is, is wat de missionaire potentie is van de volkskerk. Dit zijn twee problemen die met elkaar verbonden zijn. En daarom vragen beide problemen om een antwoord. De nadruk in dit onderzoek ligt op de missionaire mogelijkheden die de volkskerk al dan niet heeft.

¹ College missionaire ecclesiologie van dr. M. Te Velde

² J.P. de Vries in een internetartikel waar hij een recensie geeft op het boek *Volkskerk in de marge*, <http://dewaarheidsvriend.nl/artikelen/volkskerk-in-de-marge-2> (laatst bezocht op 09-01-2016)

³ L.J. Geluk aldus een verslag op internetsite van het Reformatorisch Dagblad http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/ds_l_j_geluk_op_studiedag_hhk_volkskerk_nog_steads_relevante (laatst bezocht op 09-01-2016)

⁴ <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/article/detail/2578390/1997/04/07/Wie-de-Nederlandse-hervormde-kerk-nog-een-volkskerk-noemt-heeft-elk-contact-met-de-realiteit-verloren.dhtml> (laatst bezocht op 09-01-2016)

1.2.2. Onderzoeksdoel

In de ideale situatie is duidelijk wat het begrip volkskerk inhoudt, waar de volkskerk te vinden is en wat haar missionaire potentie is. Om dit te bereiken is beschrijvend onderzoek verricht om tot een definiëring van het ecclesiologische concept volkskerk en haar missionaire (on)mogelijkheden. Het onderzoek bestaat uit literatuurstudie naar de missionaire mogelijkheden van de volkskerk en een praktijkonderzoek in een bestaande gemeente die kerk is volgens het concept volkskerk.

1.2.3. Onderzoeksvraag

Door het doen van onderzoek wil ik komen tot de beantwoording van de volgende onderzoeksvraag:

Hoe kan het ecclesiologische concept ‘de volkskerk’ beschreven worden en wat zijn de missionaire mogelijkheden van de volkskerk op basis van literatuurstudie en zoals ervaren in de Hervormde Adriaen Janszkerk in Rotterdam-IJsselmonde?

Om tot beantwoording te komen van deze vraag stel ik de volgende deelvragen:

- Wat is de definitie van het ecclesiologisch concept ‘de volkskerk’?
- Is de buurtkerk een goed hedendaags alternatief voor de volkskerk?
- Hoe werkt het concept volkskerk in de Hervormde Adriaen Janszkerk in Rotterdam-IJsselmonde?

1.3.Methodiek

Het antwoord op de onderzoeksvraag, zoals geformuleerd in 1.2.3, wordt allereerst gezocht via literatuurstudie over het kernonderwerp, het ecclesiologisch concept de volkskerk. Als uitgangspositie wordt genomen dat de volkskerk een mooi fenomeen is en dat het mogelijk missionaire potentie heeft. Naast literatuurstudie wordt er een praktijkonderzoek gedaan in een gemeente die naar mijn idee het concept volkskerk vertegenwoordigt. Het gaat om de Hervormde Gemeente IJsselmonde en in het bijzonder de gemeenschap van de Adriaen Janszkerk. Dit is een kleine stadgemeente in Rotterdam, ontstaan uit wat van origine een plattelandsgemeente was. Het praktijkonderzoek wordt gedaan in de vorm van een mixed methods praktijkonderzoek.⁵

Het praktijkonderzoek in de Adriaen Janszkerk wordt gedaan door observaties van activiteiten in de gemeente en het doen van interviews, een buurtonderzoek en een enquête. Omdat het doel van de interviews, het buurtonderzoek en de observaties moeten helpen een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag is sprake van zowel methodische triangulatie (mixed methods: combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek) als van data-triangulatie (binnen het kwalitatief onderzoek zowel observaties als interviews).⁶ In het onderzoek richt ik mij op de uitkomsten van de literatuurstudie over de volkskerk en de buurtkerk. De kenmerken van de volkskerk en de buurtkerk zullen nader worden onderzocht in het praktijkonderzoek

Observaties

Doel van observeren is het in beeld krijgen van menselijk gedrag en interactie in natuurlijke context.⁷ De observaties zijn verricht als participant in de Adriaen Janszkerk. Die participatie start in 1992 wanneer met een zekere regelmaat de kerkdiensten worden bezocht. De

⁵ Mortelmans, Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden, 371-375.

⁶ Mortelmans, Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden, 481-483

⁷ Cameron & Duce, Researching Practice in Ministry and Mission, 50

participatie krijgt een verdieping als in 2004 een arbeidsrelatie wordt aangegaan als pastoraal werker. Als in 2015 duidelijk wordt dat deze scriptie gaat worden geschreven, mede met onderzoek in de Adriaen Janszkerk, is er een intensieve observatie gedurende 6 weken. Ik heb wekelijks de kerkdienst bezocht, gekeken wie daar kwamen, hoe de diensten vorm kregen, hoe men met elkaar omging, gesprekken gevoerd over de gemeente. Daarnaast heb ik het koffiemoment op dinsdagmorgen wekelijks bezocht en daar gespreken gevoerd op de volkskerk en missionair kerk-zijn. Eens per maand is er aansluitend aan het koffiemoment een Bijbelkring die ik heb bezocht en actief meegedaan. Ik heb ook diverse dagdelen door de directe buurt rond de kerk gelopen om een indruk te krijgen van de buurt, de mensen die er wonen, hoe levendig de buurt is. In het model van Gold⁸ heeft de onderzoeker van deze scriptie de rol die Gold noemt: participant als observator. De nadruk ligt op het participeren. De betrokkenen kennen de observant en weten wat hij komt doen. Door de jarenlange contacten en een arbeidsverband is er wel sprake van een vertrouwensrelatie die ruimte biedt aan openheid.

Interviews

Cameron⁹ ziet interviews als gesprekken om gegevens te verzamelen. Dat is ook de bedoeling van de interviews waarvan in deze masterthesis gebruik wordt gemaakt. Cameron leert dat je kunt kiezen voor een heel gestructureerde methodiek tot een totaal ongestructureerde methodiek van interview. Met daar tussenin tussenvormen. De reader van de studie Master Missionair Gemeente-zijn¹⁰ geeft een gedetailleerder overzicht van soorten interviews, waarin de tussenvormen ook worden benoemd. Er is gekozen voor wat Cameron¹¹ ‘semi-structured’ en wat de reader MMG¹² (blz. 15) ‘gedeeltelijk gestructureerd’ noemt. Dit komt vooral terug door ervoor te kiezen bij elk interview in ieder geval een aantal dezelfde vragen te stellen, zodat er een vergelijking kan plaatsvinden. En het komt uit in het ruimte bieden aan de geïnterviewde om zijn eigen verhaal te doen. De terugkerende vragen zijn vooral gekozen om vergelijkend inzicht te krijgen over het thema van dit onderzoek. Er worden interviews gehouden met het ambtelijke kader in de gemeente, maar ook met gemeenteleden. Actieve leden, die meedoen aan de activiteiten, maar ook met leden die niet actief zijn bij activiteiten in de gemeente.

Enquête

De enquête (zie bijlage 1) wordt afgenomen bij mensen die zeer regelmatig de kerkdiensten van de gemeente waar het onderzoek plaatsvindt bezoeken. Via deze enquête komt in beeld wat de actieve groep voor beeld heeft bij de kerk en hoe ze aankijken tegen de missionaire mogelijkheden van hun gemeente, maar ook wat men vindt van de situatie in de gemeente op dit moment.

⁸ Mortelmans, Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden, 310, 312

⁹ Cameron, Studying Local Churches, a handbook, 30

¹⁰ Reader namens de Theologische Universiteit Kampen van Master Missionair Gemeente-zijn 2012-2013, 15

¹¹ Cameron, Studying Local Churches, a handbook, 31

¹² Reader namens de Theologische Universiteit Kampen van Master Missionair Gemeente-zijn 2012-2013, 15

Buurtonderzoek

Naast een enquête is er ook een buurtonderzoek gedaan. Het doel van dit onderzoek is te bepalen of de Adriaen Janszkerk in zijn directe omgeving bekend is. Op verschillende momenten heb ik voorbijgangers binnen een straal rond de kerk van 800 meter gevraagd of ze de kerk kennen en weten wat er in de kerk gebeurt.

1.4. Opzet van de scriptie

In hoofdstuk 2 ga ik in op het concept volkskerk. Ik zoek naar de historische achtergrond en de ontwikkelingen in de jaren rond de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast geef ik een aantal hedendaagse reacties op het concept volkskerk en kom tot een herdefiniëring van het begrip volkskerk als buurtkerk. Hoofdstuk 3 bevat een beschrijving van het concept buurtkerk vanuit een theoretische achtergrond en praktijkverhalen van kerken/kerkplekken die buurtkerk zijn. In het vierde hoofdstuk doe ik verslag van een onderzoek in een gemeente waar ze buurtkerk zijn. Vanuit perspectieven gevonden in de hoofdstukken 2 en 3 beschrijf ik de gemeente, en geef ik evaluaties. Hoofdstuk 5 is een afsluitend hoofdstuk waarin ik de deelvragen en de onderzoeksvraag, zoals hierboven genoemd, beantwoord en de gemeente advies geef.

Hoofdstuk 2. De volkskerk gedefinieerd

2.1. Inleiding

In deze masterthesis gaat het over een model van kerk-zijn dat bekend is onder de naam volkskerk. In het kader van mijn onderzoek, ik onderzoek de missionaire mogelijkheden van het model volkskerk, is het van groot belang het begrip volkskerk duidelijk te definiëren. Hier worden we meteen geconfronteerd met een uitdaging. Het begrip is heel erg lastig te definiëren. Deze uitdaging ga ik graag aan.

Een definitie is allereerst nodig om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag, en ten tweede om te bepalen of de gemeente waar onderzoek is gedaan binnen de definitie van volkskerk past.

Ik bespreek de volkskerk met name vanuit de geschiedenis van de Hervormde Kerk (nu opgegaan in de Protestantse Kerk Nederland), omdat naar mijn idee in de Nederlandse situatie het begrip volkskerk in deze kerk een heel belangrijke rol heeft gespeeld. De literatuur die ik hiervoor gebruik, gaat voornamelijk over de historie van de Nederlands Hervormde Kerk en de auteurs die ik gebruik om het begrip volkskerk te definiëren zijn van Nederlands Hervormde achtergrond. Uitzonderingen daarop worden expliciet vermeld.

Naast een poging tot definiëring kijk ik ook naar hedendaagse visies op het model. Binnen de verschillende paragrafen komt ook mijn eigen invulling van het begrip volkskerk aan de orde en ik sluit af met een definitie.

In dit hoofdstuk doe ik met name literatuurstudie en zal waar nodig de Bijbel gebruiken.

2.2. Volk en kerk, samen het begrip volkskerk

Volkskerk is een compositie van twee woorden, namelijk volk en kerk. Dit zijn allebei theologisch geladen begrippen. Mijn eigen definitie, op basis van het zendingsbevel dat Jezus geeft aan zijn leerlingen in Mattheüs 28:16-20, van kerk is dat de kerk een leergemeenschap is rond een levende Heer. Een gemeenschap die open staat om te leren van en over de Heer.

Een goede definiëring van het woord volk is lastig. Het begrip volk komt vaak voor in woorden. Je hebt volksclubs, volksbuurten, volkskerken, maar wat is nu de betekenis van dat woordje volk? Moet je de verbinding leggen met gewoon, met simpel of eenvoudig.

Een volksbuurt is van oudsher een buurt waar het 'gewone volk' woonde, meestal een arbeidersbevolking, dit in tegenstelling tot een middenstandbuurt voor de welgestelde klasse. In tegenstelling tot andere, 'betere' buurten in een stad, bestond de bebouwing van een 'volksbuurt' uit eenvoudige, vaak in slechte staat verkerende, kleine woningen.¹³ Een volksbuurt wordt ook vaak een achterbuurt genoemd¹⁴. Kortom het gaat om de lagere klassen binnen onze bevolking. Mag je aansluitend de volkskerk dan definiëren als kerk voor de lagere klasse of het gewone volk en niet voor mensen uit 'betere kringen'?

Het woord volk wordt ook gedefinieerd¹⁵ met begrippen als een groep mensen, die met elkaar verbonden zijn door een taal, een cultuur, afstamming of godsdienst. In die zin is het natuurlijk lastig om van een Nederlands volk te spreken. De tijd van nu in ons land wordt gekenmerkt als zeer multicultureel en multireligieus. Er lijkt weinig te zijn dat ons bindt. Paas¹⁶ zegt dat een volk niet zomaar een massa mensen is, maar een politieke eenheid en een

¹³<https://www.encyclo.nl/begrip/Volksbuurt> (laatst bezocht op 03-12-2020)

¹⁴ <https://www.encyclo.nl/begrip/Volksbuurt> (laatst bezocht op 03-12-2020)

¹⁵ <https://www.encyclo.nl/begrip/Volksbuurt> (laatst bezocht op 03-12-2020)

¹⁶ Paas, Vreemdelingen en priesters, 69

cultuurgemeenschap. Mensen binnen de volkskerk hebben de verbondenheid (in meer of mindere mate) met de kerk gemeen en vormen daardoor een volk.

Maar hoe ligt dit in de historie van de Nederlands Hervormde kerk? De kerkorde van de Nederlands Hervormde Kerk uit 1951 is als het gaat om het begrip volkskerk heel erg belangrijk. Noordegraaf¹⁷ zegt dat het volkskerkmodel vooral in en na de Tweede Wereldoorlog is ontwikkeld en de achtergrond is voor de visie van de Hervormde Kerkorde van 1951. Daaraan ging echter een lange periode van voorbereiding en discussie tussen theologen vooraf, een discussie die in feite al begon in de negentiende eeuw. Literatuurstudie over de historie van de Nederlands Hervormde kerk¹⁸ leert dat vier namen belangrijk zijn. Het gaat dan om P.J. Hoedemaker, H. Kraemer, O. Noordmans en A.A. van Ruler. Bij deze theologen zien we duidelijke overeenkomsten in hun denken over de volkskerk, en we zouden hen de architecten kunnen noemen van de naoorlogse Hervormde volkskerkgedachte. Tegelijk hebben ze ieder een eigen accent gelegd in hun denken. Laten we in min of meer chronologische volgorde de genoemde theologen eens bekijken. De discussie over de volkskerk begint in feite bij het laat-negentiende-eeuwse debat tussen P. J. Hoedemaker (1839-1910) en A. Kuijper (1837-1920). De context is de Doleantie (1892), een kerkscheuring binnen de Hervormde Kerk, met name vanwege de toegenomen vrijzinnigheid in de Hervormde Kerk. Kuijper stapte uit de Hervormde Kerk maar Hoedemaker bleef erin. Rasker doet verslag van de verhoudingen tussen Kuiper en Hoedemaker.¹⁹ Hij haalt een gesprek aan tussen Kuiper en Hoedemaker²⁰: U kunt wel in de Hervormde kerk blijven, maar weet wel: al Gods volk gaat met mij mee en u zult achterblijven met enkel Jan Rap en zijn maat. Daarop antwoordde Hoedemaker: ik dank u Kuiper, voor dat woord, omdat ik daaruit duidelijk bemerk, dat mijn aangewezen plaats is in de Hervormde kerk.

Hier zien we een thematiek die door de jaren heen een rol blijft spelen bij het denken over de volkskerk. De nodige retoriek werd daarbij niet geschuwd. Zogeheten afgescheidenen werd vanuit Hervormde zijde verweten dat men koos voor een geestelijke elite, terwijl de Hervormden werd verweten dat geen recht werd gedaan aan de heiligheid van de gemeente. Zo kwam retorisch het volk van God tegenover Jan Rap en zijn maat te staan, ofwel de ware belijders versus geteisem, klootjesvolk of achterbuurtvolk.²¹ Het is duidelijk dat de uitdrukking ‘Jan Rap en zijn maat’ daarbij een sociale dimensie heeft: mensen van de onderkant van de maatschappij. Die benaming kon men denigrerend gebruiken (als kritiek tegen de volkskerk), of juist als geuzennaam.

Vanuit missionair oogpunt gaat het hier om een principiële discussie: gebeurt zending *door* de kerk (die principieel wordt gezien als een gemeenschap van belijders), of gebeurt zending ook en juist *in* de kerk (die wordt gezien als een vergadering van belijders, zoekers en bijwoners)? De grote opdracht van Jezus in Matheüs 28: 16-20 roept op om ‘alle volken’ te onderwijzen. Vanuit het volkskerkdenken van Hoedemaker (dat niet los gezien kan worden van de formele

¹⁷ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 96

¹⁸ De historie van de Hervormde kerk is bestudeerd vanuit het boek van Rasker, *De Nederlandse hervormde kerk vanaf 1795. Haar geschiedenis in de 19de en 20ste eeuw*, dr. K. Blei, *De Nederlands Hervormde Kerk. Haar geschiedenis en identiteit*, en voor specifiek de geschiedenis van de volkskerk heb ik gebruik gemaakt van dr. A. Noordergraaf, *Vijf broden en twee vissen. Missionair gemeentezijn in een (post) moderne samenleving* en Jan van der Graaf, *Volkskerk in de marge. Een actuele bezinning*.

¹⁹ Rasker, *De Nederlandse hervormde kerk vanaf 1795*, 254-258

²⁰ Rasker, *De Nederlandse hervormde kerk vanaf 1795*, 256

²¹ <https://historiek.net/jan-rap-en-zijn-maat-betekenis-herkomst-laast-bezocht-op-03-12-2020/>

christelijkheid van het overgrote deel van de Nederlanders indertijd), betekende dit dat de kerk zich moet inzetten voor een zo breed mogelijk bereik. Daarbij speelt de vaderlandse geschiedenis een rol: daarin wordt Gods hand gezien. God heeft het Nederlandse volk vergaderd in de kerk, die vervolgens als opdracht heeft dit volk verder te onderwijzen. Blei²², die de Nederlandse Hervormde kerk beschrijft in de serie *Wegwijs*, licht de visie van Hoedemaker toe. Je bent kerklid door geboorte en niet door keuze. Theologisch is dit verankerd in de verbondsgedachte. Vanuit dit verbond zou de kerk volkskerk moeten zijn.²³ Volgens Blei bedoelde Hoedemaker niet in eerste instantie dat alle inwoners van het land tot het verbond behoren, maar dat een missionaire kerk er moet zijn ten dienste van heel het volk, een belijdende kerk midden in het volksleven, het leven van Jan Rap en zijn maat. In dit laatste ziet men wellicht ook een kritiek op een als te modern ervaren persoonsbegrip bij Kuiper. Niet iedereen is een zelfstandig denkende, argumenterende en vervolgens vrijwillig kiezende individu; velen zijn afhankelijk van anderen, zoeken geborgenheid bij een gemeenschap en bij autoriteiten. Niet iedereen kan gedijen in een kerk waarin veel draait om zelfstandig onderzoek van de Bijbel en de belijdenis, en het maken van een beargumenteerde keus op grond van dit onderzoek. Hoedemakers kerkbegrip heeft zodoende ook iets aristocratisch, in de zin van een gemeenschap die is samengesteld uit meer en minder zelfstandig denkende mensen, waarbij degenen aan wie meer gegeven is verantwoordelijkheid dienen te nemen voor degenen die minder zijn bedeeld met autonomie. Jan Rap en zijn maat worden als het ware gedragen en meegenomen door degenen met meer intellectuele, sociale en financiële mogelijkheden.

Wie het volk wil vergaderen in de kerk, pleit vanzelfsprekend ook tegen het ‘opdelen’ van het volk in verschillende kerken. Hoedemaker wilde van een partijenkerk één belijdende kerk maken, sterk verbonden met het begrip verbond²⁴ met als bezegeling daarvan de doop. Elke gedoopte wordt opgeroepen Christus’ heerschappij te erkennen en geen gedoopte mag worden prijsgegeven. ‘Heel de kerk en heel het volk’, was zijn credo. Het Nederlandse volk was voor Hoedemaker een gedoopte natie waarvoor de kerk zich verantwoordelijk wist, zodoende een volkskerk.

Volgens een interpretatie van Van Ruler meende Hoedemaker zelfs dat het karakter van de volkskerk tot het wezen behoort van de kerk. Volgens Hoedemaker is de kerk volkskerk of géén kerk! Daarbij maakt het geen verschil hoeveel leden zij heeft: Hoedemaker meent dat de kerk ook als ze klein en onbelangrijk is, kerk in de marge, toch volkskerk is en blijft.²⁵ Zij is principieel gericht op heel het volk. Die laatste gedachte wordt ook benadrukt door K. Blei. Blei is van mening dat volgens Hoedemaker de volkskerk niet betekent dat bij een volkskerk heel het volk tot die kerk behoort, maar een missionaire kerk ten dienste van het hele volk. In antwoord op de zendingsopdracht van Jezus betekent dit dus dat de kerk principieel niemand uitsluit, en gericht is op het volk in alle geledingen, alle sociale klassen en achtergronden. Het is die sociale dimensie van ‘volk’ (‘Jan Rap en zijn maat’) die telkens weer doorklinkt in deze pleidooien voor de volkskerk. Dit gaat telkens samen met een verwijt aan afgescheiden kerken dat deze in geestelijke zin elitair zouden zijn.

Dat de kerk in haar wezen missionair moet zijn vinden we terug bij H. Kraemer (1888-1965). In de tijd van Kraemer was het woord ‘missionair’ in het Nederlands nog niet gangbaar maar gebruikte men de term ‘apostolair’. Dit is afgeleid van het Griekse woord *apostellein* dat je

²² Blei, *De Nederlands Hervormde Kerk*, 108

²³ Blei, *De Nederlands Hervormde Kerk*, 109

²⁴ De Jong, *Geschiedenis der kerk*, 327 vv

²⁵ Van der Graaf, *Volkskerk in de marge*, 20-21

kunt vertalen met uitzenden. Kraemer denkt breder, minder nationaal gericht, over de kerk dan Hoedemaker. Zijn nadruk op zendingsgerichtheid van de kerk geldt de gehele wereld. Mogelijk dat Kraemer door zijn werk in Nederlands-Indië en zijn betrokkenheid bij een aantal grote zendingsconferenties zich meer dan Hoedemaker bewust was dat je kerk bent binnen en voor een groter geheel. Tegelijk rijst hierbij de vraag hoe dat dan moet, een ‘volkskerk’ in een land (denk aan Indonesië) waar de christelijke kerk een kleine minderheid is. Is het begrip volkskerk niet te zeer gebonden aan de Europese situatie? Hoedemakers kerkvisie lijkt nauwelijks denkbaar, laat staan uitvoerbaar, in de koloniën.

De kerk is volgens Kraemer universeel en oecumenisch, niet nationaal. Het begrip ‘volkskerk’ verwijst volgens hem niet zozeer naar een historische situatie maar naar een programma. De volkskerk is primair de kerk die als orgaan van de wereldwijde liefde van God (volgens Johannes 3:16) er is om het volk en de wereld in al zijn lagen en noden te dienen. Daarom laat de kerk zich leiden door het Bijbelse, profetische en apostolische getuigenis dat zowel de distantie van wereld en volk als ook het verantwoordelijk ingaan op die wereld in zich verenigt. Dit betekent dat een volkskerk als Christusbelijdende gemeenschap in de wereld staat, en zo (ook als minderheid) getuigt van Gods bedoelingen.²⁶ Deze Christusbelijdende gemeenschap is volgens Kraemer dus een gezonden gemeenschap in de wereld, apostolair ingaan op alle noden van de wereld, geestelijk, stoffelijk en zedelijk.²⁷

Kraemer noemt de kerk zelfs het geweten van de wereld als het gaat om sociale en maatschappelijke vragen. Dit zijn vragen die teruggaan op de fundamentele geestelijke vragen waarover de kerk niet mag zwijgen.²⁸ Hier gaat het over het blootleggen van misstanden in de samenleving en wereld. Het gaat hier om profetisch spreken, ‘zo spreekt de Heer’. Met deze nadruk op het profetisch spreken van de kerk brengt Kraemer kerk en wereld meer op spanning dan wellicht bij Hoedemaker het geval is. De relatie van de (volks)kerk met de wereld is dynamischer geworden, programmatischer. Enerzijds zet Kraemer hier een theocratische lijn voort die ook bij Hoedemaker te vinden is (en bij Kuiper) en later bij Van Ruler sterk benadrukt wordt: de kerk is er om Christus’ heerschappij over de wereld uit te roepen. Anderzijds vinden we hier wellicht ook aanknopingspunten voor een meer bevrijdingstheologische invulling van de volkskerk, namelijk een volkskerk die er niet alleen is om ‘Jan Rap en zijn maat’ te herinneren aan hun doop, maar zich ook opwerpt als verdediger van de gemarginaliseerden in de samenleving.

Het dominante beeld dat Kraemer schetst van de kerk is dat van de militia christi²⁹, de kerk als een groot apostolisch leger in een wereld in nood. Het gaat dan vooral om de ‘gewone’ gemeenteleden die veel meer dan de ambtsdragers in de frontlinie leven. Op dit punt geeft Kraemer er blijk van ook geleerd te hebben van Kuipers onderscheid tussen de kerk als organisatie en organisme. De Hervormde theoloog O. Noordmans³⁰ bekritiseerde deze militante invulling van de missionaire opdracht. Ondanks dat Noordmans een zeer apostolair denkend theoloog was, ging een militia christi hem te ver. De noodzakelijke geestelijke vernieuwing van het volk was voor hem niet af te dwingen op militante wijze.

Meer dan Hoedemaker (en in navolging van Kuiper) legt Kraemer dus de nadruk op de betekenis van de ‘leken’ (niet-ambtsdragers) als de dragers van de missionaire opdracht in de samenleving. Ook legt hij een sterker accent op het profetische spreken van de kerk, en op

²⁶ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 97-98

²⁷ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 98

²⁸ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 99

²⁹ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 100-101

³⁰ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 101

haar internationale oecumenische karakter. Samenvattend zien we bij Kraemer een volkskerk die apostolair, wereldgericht, profetisch en strijdbaar is.

Als het gaat om de ontwikkeling van het volkskerkdenken kunnen we ook niet heen om dr. O. Noordmans (1871-1956). Noordmans gaf de apostolaire dimensie ook ruime aandacht³¹ in zijn denken over de kerk. A. Noordegraaf, op wiens studie *Vijf broden en twee vissen* ik me hier baseer,³² citeert: de kerk is uit zending geboren en bestaat in zending voort. We zien dus duidelijke aansluiting bij het denken van Hoedemaker en Kraemer, maar ook Noordmans legt een eigen accent. Noordmans doet dat met het begrip 'schare'. Hij maakt onderscheid tussen de gemeente en de schare. Voor Noordmans is de gemeente dat deel van de volkskerk dat in een bewuste en actuele verhouding staat tot de ambten.³³ En de schare is dat deel die in haar geheel wel bij de kerk hoort, maar waarvan de individuen niet tot gemeentelijk leven zijn ontwaakt.³⁴ Van der Graaf, een hedendaagse verdediger van het denken van Noordmans, benadrukt dat Jezus met innerlijke ontferming bewogen is over de schare.³⁵ De kerk zou een moederlijke functie moeten hebben voor de schare.

Noordegraaf ziet het denken van Noordmans als reactie op het elitair denken over de kerk als keuzekerk, dat wil zeggen als een Hervormde reactie op het kerkbegrip van Abraham Kuyper en de synodaal-gereformeerden. In de ogen van verdedigers van de volkskerkgedachte kwam het denken van Kuyper neer op een kerk die zich van haar 'fatsoens'-leden tracht te ontdoen.³⁶ Opnieuw zien we hier de inmiddels traditionele nadruk op het sociaal-inclusieve karakter van de volkskerk: het erbij horen van 'Jan Rap en zijn maat'. Deze ietwat romantische notie van het 'gewone volk' raakt bij Noordmans verbonden met de notie van 'schare'. Dit begrip vloeit over in wat later de 'randkerkelijke leden' is gaan heten binnen de Hervormde (kaartenbak) kerk. Traditioneel overlappen beide begrippen elkaar, in de zin dat ook in de negentiende eeuw juist de sociaal 'lagere' klassen ook het minst kerks waren, maar het is belangrijk om te zien dat de sociologische notie van het 'gewone volk' en de meer administratieve notie van 'randkerkelijkheid' niet hetzelfde betekenen – ook als ze beide worden aangeduid met het bijbelse begrip 'schare'.

Het denken van Noordmans opent deuren voor missionair/apostolair werk, in de zin dat het de kerk bewust maakt van een meer of minder brede 'rand' van mensen die cultureel of formeel verbonden zijn met de kerk, zonder daar de deur plat te lopen. Zulke mensen zijn een eerste verantwoordelijkheid van de kerk, zoals tot uiting komt in een vaker gehoorde spreuk binnen de voormalige Hervormde Kerk: 'niet saneren, maar bekeren'. Ofwel: de eerste impuls moet niet zijn het ledenbestand 'op te schonen' en te ontdoen van 'papierleden', maar juist die 'rand' moet gezien worden als het eerste zendingsterrein. Het punt is wel dat de schare in de tijd van Noordmans letterlijk in kaart gebracht was via een kaartenbaksysteem. Dat is in onze tijd natuurlijk veel minder omlijnd, de schare is niet meer helder in beeld en compleet anders van kleur en cultuur. Als je kijkt naar mogelijkheden voor de volkskerk in deze tijd is het van belang het begrip schare te herijken. Daar komt bij dat de schare, zoals aangehaald door Van der Graaf, ook niet alleen Israëlieten waren. Ook Jezus zocht contact met een Samaritaanse, een Syro-Fenitische, een Romeinse hoofdman. Voor onze multiculturele samenleving is dat

³¹ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 101

³² Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 101

³³ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 102

³⁴ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 102

³⁵ Van der Graaf, *Volkskerk in de marge*, 24

³⁶ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 102

een belangrijk punt. Het begrip schare is dus zeker bruikbaar in het nadenken voor de volkskerk nu, maar verdient wel de nodige kritische aandacht.

Samenvattend mogen zie ik dat Noordmans voluit apostolair is en vooral oog heeft voor hen die buiten beeld zijn geraakt, die hij omschrijft als schare. Hij wijst erop dat Jezus zich volop bekommerde om hen die niet tot zijn directe volgerskring behoorden, en dat hij hen nooit afwees of probeerde om van hen af te komen.

Als laatste volkskerkdenker schenken we aandacht aan A.A. van Ruler (1908-1970). Hij is allereerst in zijn volkskerkdenken erg geïnspireerd door Hoedemaker,³⁷ met name als het gaat over het verbondsmatige denken. Noordegraaf noemt hem ook voluit apostolaatstheoloog.³⁸ Hierin zien we ook een aansluiting bij Kraemer. De apostoliciteit van de kerk is voor Van Ruler niet alleen maar een eigenschap van de kerk, maar bepaalt haar wezen.³⁹ Zonder dat Van Ruler het woord gebruikt, typeert hij de kerk als een missionaire kerk, die zich richt op de mensen die losgeraakt zijn van de kerkelijke gemeente (Van Ruler noemt dit evangelisatie) maar ook zij die niet geloven in aanraking te brengen met het evangelie (Van Ruler noemt dit kerstening). In de missionaire roeping van de kerk gaat het met name om het Woord van God en de profetische kracht ervan.⁴⁰ Hierin ligt weer een overeenkomst met Kraemer die ook nadruk wilde leggen op het profetisch karakter van de kerk. Al legt Kraemer de nadruk bij de profetie op de sociale gerechtigheid, en Van Ruler meer op de theocratische oprichting van het rijk van God. We zagen al dat beide lijnen te trekken zijn vanuit de volkskerkgedachte, afhankelijk van hoe men 'Jan Rap en zijn maat' een plaats geeft.

De eigenheid van Van Ruler in het volkskerkdenken ligt bij wat Noordegraaf zijn theocratisch uitgangspunt noemt: de inrichting van land en volk met het oog op de toekomst van Gods Rijk.⁴¹ Van Ruler denkt hier vanuit het eschaton, vanuit de oprichting van het rijk van God dat op ons toekomt.⁴² De kerk is een volkskerk wanneer zij de rijksbedoelingen van God met de volken en culturen voor ogen houdt en vasthoudt aan de belofte dat de levende God op aarde veelvormig gediend zal worden.⁴³ Dit houdt in dat in alles wat de kerk doet en zegt bezig is met de publieke zaak van het volksleven en het licht van de waarheid van Gods woord laat uitstralen over volk en overheid.⁴⁴ Noordegraaf geeft samenvattend de visie van Van Ruler weer: Van Ruler geeft de volkskerk haar plaats in het visioen van de gekerstende cultuur als Christusbelijdende volkskerk, omvatten en gedragen door de ruimte van Gods verbond met Israël, dat in Christus' bloed vernieuwd, vastgemaakt en opgericht is voor alle volkeren. Wat voor Noordmans geldt, geldt ook voor Van Ruler. Het belang van hun bijdragen ligt vooral in hun weigering om de missie van de kerk te beperken tot een kleine groep belijders, en hun verlangen om dit bredere visioen concreet uit te werken. Daarin zetten zij de volkskerkgedachte van Hoedemaker voort. Daarbij is niet alles uit deze traditie even bruikbaar gebleken in een seculariserende tijd. Zeker als het gaat om het theocratisch begrip kun je vraagtekens zetten. Letterlijk betekent dit: God regeert. Ook voor wie dat belijdt, betekent dat echter niet per se dat Nederland een christelijk land is, of dat de Nederlandse

³⁷ Van der Graaf, *Volkskerk in de marge*, 26

³⁸ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 105

³⁹ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 105

⁴⁰ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 107-108

⁴¹ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 103

⁴² Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 103

⁴³ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 103

⁴⁴ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 103

wetgeving gebaseerd moet zijn op de Bijbel. Dat zou in de huidige pluralistische samenleving vanzelfsprekend betekenen dat (elementen van) het christendom dwingend worden opgelegd aan hen die niet geloven. Ook Noordegraaf⁴⁵ beseft dat de theocratische visie hooggestemd en pretentius mag klinken maar hij wijst erop dat Van Ruler in alle nuchterheid ook weet van mislukking en tekort.

Afsluitend kunnen we zeggen dat, zoals ik al noemde in paragraaf 2.1, het begrip volkskerk lastig te definiëren is. Het begrip wordt door de verschillende theologen net weer anders gebruikt. Maar we mogen ook concluderen dat dat accent gelegd wordt binnen een gemeenschappelijk raamwerk. Je zou kunnen spreken van een familiegelekenis. Daarin komen telkens dezelfde elementen terug, zoals de verbondsgedachte, de nadruk op het sociaal-inclusieve karakter van de kerk, een afkeer van afscheidingen en scheuringen, en een theocratisch verlangen.

Hoedemaker ontwikkelt zijn kerkidee tegen de achtergrond van het conflict met Kuyper. Hoedemaker heeft oog voor de breedte, en een hart voor wat hij noemt Jan Rap en zijn maat, een begrip dat later opgaat en enigszins wordt getransformeerd in de 'schare' van Noordmans. De kerk is breder dan de belijders. En de schare/Jan Rap mogen niet vergeten worden. Bij alle besproken theologen is het woord verbond gevallen. Het verbond dat God sloot met Israël, geldt ook de volkeren. En in de vaderlandse geschiedenis heeft God zich op een bijzondere manier verbonden met Nederland. God ziet vanuit dat verbond om naar mensen en de kerk mag in zijn kracht dit volgen. Maar de kerk moet dit kritisch doen. De kerk dient zich profetisch te laten horen.

Verder zien we bij de genoemde theologen, vooral bij de twintigste-eeuwse vertegenwoordigers, een geweldige missionaire drive. De kerk moet zich in de wereld laten horen en gelden. In het midden van de twintigste eeuw sprak men dan van de apostolaatsgedachte. Op die manier ingevuld, is de volkskerk een missionaire kerk ten dienste van het volk.

Samengevat, zouden we kunnen zeggen dat de volkskerk – in tegenstelling tot kerken die georganiseerd zijn op basis van de belijdenis van leden – een sterke territoriale nadruk heeft. Immers, sociale inclusiviteit, Gods verbondenheid met de geschiedenis en de cultuur, de theocratische nadruk op zichtbare structuren en dergelijke, laten zich het best praktisch maken wanneer de kerk zich verantwoordelijk weet voor een bepaald gebied en voor allen die daarin wonen.

Het model volkskerk heeft ook in deze tijd aspecten die goed bruikbaar zijn in het kerk-zijn. Maar we zagen al dat er op bepaalde punten ook een herdefiniëring nodig is om dat veel zaken erg contextueel bepaald zijn. Deze dingen komen in een afsluitende paragraaf terug. We kijken nu eerst naar wat hedendaagse reacties op het model de volkskerk.

2.3. Hedendaagse reacties op het begrip volkskerk

In de vorige paragraaf kwam de historische ontwikkeling van het begrip volkskerk aan de orde. Aan het einde van de paragraaf sloot ik af met kritische opmerkingen. Voordat ik met een definitieve herdefiniëring kom, kijken we in deze paragraaf naar een aantal hedendaagse reacties. Achtereenvolgens kijken we naar A. Noordegraaf, P.L. de Jong, J. van der Graaf en S. Paas.

⁴⁵ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 108

Eerst kijken we naar de visie van A. Noordegraaf (1933-2011). Noordegraaf beschrijft in *Vijf broden en twee vissen* (1998) het model volkskerk. In zijn conclusie⁴⁶ schrijft hij dat we van de volkskerk geen afscheid mogen nemen. Hij is van mening dat de apostolaatstheogen tegenover de empirische werkelijkheid in geloof en hoop het hebben aangedurfd de kracht van het Evangelie en het handelen van God in de geschiedenis te belijden, omdat het getuigenis van kruis en opstanding hen had gegrepen. Wel merkt hij op dat we ons de vraag moeten stellen hoe we als minderheidskerk in de huidige samenleving Christusbelijdende volkskerk kunnen zijn. Hij vindt dat de aandacht voor de schare, de verantwoordelijkheid voor de samenleving, de roeping om profetisch de heerschappij van Christus te betuigen onopgeefbaar zijn. Maar terecht wijst hij ook op de veranderde culturele context van de tijd waarin het volkskerk denken is uitgedacht en snapt dat de samenleving er anno 1998 er geheel anders uitziet. We moeten ons dus afvragen waar voor ons leerpunten liggen die we in onze tijd kunnen toepassen.

De tweede hedendaagse kijk op het concept volkskerk is van P.L. de Jong (1947). In het boek *Om de verstaanbaarheid* is een artikel van de Jong opgenomen “De volkskerk voorbij?” waar hij zijn visie geeft op de houdbaarheid van de volkskerk op basis van zijn ervaring als stadspredikant in Rotterdam-Delfshaven. In genoemd artikel zegt hij dat de volkskerk op het snijpunt staat van een verdwijnende of reeds verdwenen volkskerk. Hij vraagt zich af of de volkskerk nog toekomst heeft in een tijd van verregaande secularisatie en individualisering. In zijn visie op de volkskerk zijn vooral de randen van de kerk erg belangrijk. En juist deze randen brokkelen steeds verder af. Toch pleit hij voor een kerktipe dat blijft sporen met reformatorisch denken en past in onze tijd waarin de voormalige Hervormde Kerk een minderheid is, maar tegelijk een voortzetting is van de volkskerk.⁴⁷ Volgens De Jong is dat nodig, omdat de volkskerk sterke kanten heeft. Allereerst is de volkskerk een ruime kerk. Een kerk met kern, omtrek en randen en open naar buiten. Ten tweede is het niet persé een kerk voor elk wat wils. Het is een Christusbelijdende kerk die kritisch in de samenleving staat en een boodschap heeft voor de samenleving. Als derde noemt hij dat de volkskerk haar plaats heeft in het midden van het volksleven.

De Jong zegt erbij dat deze positieve aspecten door critici van de volkskerk juist als zwakheid worden gezien, de kerk voor ‘halven en helen’. Maar De Jong is bang voor een naar binnen gekeerde kerk als we de visie van kerk en schare, van gelovigen en ongelovigen, gaan loslaten. Het zou ten koste gaan van de openheid, de laagdrempeligheid van de kerk. De Jong geeft toe dat er veel van het elan van het volkskerkdenken, zoals verwerkt in de Hervormde kerkorde van 1951, is weggeëbd. Dit komt door doorzettende secularisatie en een sterk veranderende context. We moeten volgens hem opnieuw nadenken over de kerk als instrument in de *Missio Dei*.⁴⁸ Hij denkt dan aan een missionair, diaconaal en pastorale betrokkenheid bij de leden maar ook haar context. De kerk moet ‘zout en licht’ zijn in allerlei vormen van getuigenis, presentie en hulpverlening, ook of juist in achterstandswijken. Maar wel bereid de context te laten delen in het geheim van het Evangelie.

De Jong pleit hier voor een buurtgerichte kerk: aanwezig met de boodschap van de Heer maar ook oog hebben voor de noden van een buurt. De sterke kanten van het model volkskerk

⁴⁶ Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen*, 117

⁴⁷ De Jong, P. J., ‘De volkskerk voorbij: Gemeente- en kerk-zijn vandaag’, in W. Dekker, P.J. Visser (eds), *Om de verstaanbaarheid*, 161-162

⁴⁸ Letterlijk: zending van God. In de theologie vaak gebruikt om aan te geven dat het initiatief van de zending bij God zelf ligt.

worden zo goed ingezet ten dienste van een wijk/buurt, terwijl de theocratische erfenis van de volkskerk wordt gematigd of tussen haken gezet.

Als derde kijken we naar de visie van J. van der Graaf (1937). Hij is vooral bekend als voormalig voorzitter van de Gereformeerde Bond binnen de voormalig Hervormde kerk. Hij is van mening dat in de huidige tijd de kerk nog steeds volkskerk is. Ondanks secularisatie en marginaliteit van de kerk moet de kerk volkskerk zijn, omdat ze dat naar haar wezen is. Mede omdat hij met name in de dorpen nog gestalten ziet van de volkskerk, moet de kerk waartoe deze gemeenten behoren gerekend worden tot volkskerk. Voor zover dit klopt, is dat dus ietwat een gelegenheidsargument, dat erg afhankelijk is van (snel veranderende) situaties ter plaatse. Op vele plaatsen in Nederland zijn er ook gemeenten die niets meer hebben van een volkskerk, dus om heel de kerk volkskerk te noemen omdat een aantal gemeenten nog de gestalte hebben van een volkskerk lijkt vergezocht.

Wat Van der Graaf hier eigenlijk zegt is dat in sommige contexten, met name op het platteland en dorpen, het concept nog lijkt te werken. Vooral op plaatsen waar de sociale cohesie sterk is, waar de mensen nog op elkaar betrokken zijn. En waar de kerk nog in het middelpunt van het sociale leven staat. Het is niet onbelangrijk dat juist op het platteland en in de dorpen er doorgaans meer kerkelijke betrokkenheid is dan in grootstedelijke gebieden en de kerk toch al meer een belangrijkere functie heeft.

Van der Graaf gaat niet voorbij aan wat er gebeurt in kerkelijk Nederland⁴⁹, hij sluit zijn ogen niet voor de enorme ontkerkelijkheid. Maar voor hem is dit geen reden af te stappen van de volkskerkgedachte maar te zoeken naar een heroriëntatie, hoe ook vandaag volkskerk te kunnen zijn.⁵⁰ De volkskerk staat, ondanks haar marginaliteit, missionair midden onder het volk.⁵¹

Dit accent zagen we ook terug bij De Jong en Noordegraaf. Het is echter wel belangrijk dit heel goed te doordenken hoe je dit vorm kunt geven. Vooral het belijdende karakter van de volkskerk, de nadruk op het Evangelie, is voor Van der Graaf belangrijk. Maar een praktische uitwerking, zoals De Jong duidelijker doet in zijn (wat ik noem) buurtkerk-denken, ontbreekt hier. Wat betekent de volkskerk nu in plaatsen waar het dorpsleven dat Van der Graaf blijkbaar zo waardeert, niet meer bestaat?

De laatste hedendaagse visie op het concept volkskerk komt van S. Paas (1959). Hij is hoogleraar missiologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en de Theologische Universiteit Kampen. Als het gaat om kenmerken van de volkskerk wijst Paas op een aantal bestanddelen die hij ziet bij de volkskerk of volkskerkdenkers die helpen het lastige begrip volkskerk te definiëren.⁵² Allereerst benadrukken volkskerkdenkers dat God werkt via natuurlijke verbanden en deze natuurlijke verbanden zijn erg belangrijk. Hij refereert ook hier aan het verbond van God met Israël. Ten tweede gaan volkskerken rekkelijk om met lidmaatschap van de kerk, met als gevolg een ruime dooppraktijk. Voor Paas vloeit dit logischerwijs voort uit het eerste punt: als God werkt door sociale, culturele en historische verbanden, ligt het voor de hand om ook serieus te nemen dat we in zulke verbanden zijn opgenomen buiten onze eigen keuze, veelal door geboorte. Spelenderwijs leer je dat dat je erbij hoort. In de derde plaats hebben volkskerkdenkers veel aandacht voor politieke en maatschappelijke structuren en zijn vaak theocratisch ingesteld. Als laatste kenmerk noemt Paas de nadruk op de institutionele eenheid van de kerk. Die nadruk is zo sterk dat er

⁴⁹ Van der Graaf, *Volkskerk in de marge*, 89

⁵⁰ Van der Graaf, *Volkskerk in de marge*, 89-90

⁵¹ Van der Graaf, *Volkskerk in de marge*, 106

⁵² Paas, *Vreemdelingen en priesters*, 63 vv

nauwelijks ruimte is voor een visie waar verschillende denominaties samen het christelijk geloof tot uitdrukking brengen.

Paas is kritisch wat betreft de houdbaarheid van het model volkskerk in een pluralistische en geseculariseerde samenleving. Voor zover de volkskerkgedachte afhangt van een sociale situatie waarin de meerderheid van de bevolking 'iets heeft' met het christendom, is deze gedachte verouderd. Bovendien is de theocratische gedachte dat heel het land en volk gestoeld moeten zijn op christelijke principes moeilijk vol te houden, wanneer het grootste deel van dit volk leeft uit andere principes. Dit hangt samen met zijn kritiek op het vaak nogal naïef gebruikte begrip 'volk'. Een volk is niet zomaar een massa mensen, het is een politieke eenheid en cultuurgemeenschap. Het woord volk moet geen ideologische lading krijgen. Het probleem bij het begrip volks-kerk is dat er bij de volkskerkdenkers een relatie wordt gelegd tussen burgerlijke en religieuze identiteit.⁵³ In een multiculturele en multireligieuze samenleving als in Nederland anno nu is dat achterhaald.

Het lijkt Paas een goede stap (hij spreekt van een grote stap) dat de Protestantse Kerk in Nederland in haar kerkorde van 2004 het begrip volkskerk heeft vervangen door 'Christus-belijdende geloofsgemeenschap' die samen met andere kerken Nederland missionair bewerkt. Paas benadrukt dat naar zijn mening de nadruk op één christelijk volk anderen buitensluit of minimaal in een kwaad daglicht stelt. Hij komt tot deze gedachte door de zinsnede in de kerkorde van de Nederlands Hervormde kerk van 1951 die spreekt van 'van reformatorisch karakter van staat en volk'. Zijn de Rooms-Katholieken wel aan te duiden als een volwaardige Nederlander?, is de vraag van Paas.

Met name de kritiek op het begrip volk deel ik met Paas. Dit begrip is in het doordenken van het concept volkskerk anno nu duidelijk toe aan een herdefiniëring. Later kom ik hier op terug.

Naast kritiek ziet Paas ook positieve kanten aan het concept volkskerk. Hij ziet de volkskerk als een weg die door God gebruikt is om velen te verbinden met het Evangelie. Er zijn nog plekken waar het volkskerkdenken nog enigszins geloofwaardig klinkt, met name in dorpen, waar de kerk nog een oriëntatiepunt kan zijn voor heel de lokale gemeenschap. Paas impliceert in zijn boek dat de volkskerkdenkers oog hebben voor de verbanden en gemeenschappen die ons identiteit geven. En dat de volkskerk een kerk is die aanwezig is en toegankelijk is.

Afsluitend kunnen we zeggen dat in de vier reacties op het begrip volkskerk een aantal dingen overeenkomt. Allereerst zien ze allemaal zowel positieve als negatieve aspecten van het begrip volkskerk. Zij zien allen mogelijkheden een eigen invulling te geven aan de volkskerk anno nu. Als het gaat om positieve elementen, keert telkens het sociaal-inclusieve karakter van de volkskerk terug en de nadruk op gemeenschap die voorafgaat aan individuele keuzes. Ook het profetische karakter van de volkskerk, in het bijzonder in haar opkomen voor gemarginaliseerden, lijkt houdbaar in onze tijd. De negatieve, of onhoudbare elementen, hebben te maken met een te massief denken over 'volk' en 'staat', waarbij onvoldoende recht wordt gedaan aan pluraliteit (ook als gevolg van immigratie) en secularisatie.

Allen zijn het er ook over eens dat het begrip volkskerk een andere invulling moet krijgen dan dit is uitgekristalliseerd in de Hervormde kerkorde van 1951, omdat de samenleving enorm is veranderd. Hiermee ben ik het volledig eens. Als je kijkt naar het aantal mensen dat rond 1950 Hervormd waren kom je uit rond de 3 miljoen, 30 % van de bevolking. In 2003, voor de fusie van de Hervormde, Gereformeerde en Lutherse kerk, waren dat er ruim 1,8 miljoen,

⁵³ Paas, *Vreemdelingen en priesters*, 69

ruim 11 % van de Nederlandse bevolking. Bijna 20 % minder inwoners van Nederland zijn dus in 2003 nog Hervormd.⁵⁴ Alleen dit al (afgezien van andere getalsmatige verhoudingen) is een enorme verschuiving die terecht de vraag doet ontstaan in hoeverre het begrip volkskerk voor ons nog reëel is. Optisch gezien zou je kunnen zeggen dat het model volkskerk voorbij is. Maar met Noordegraaf, de Jong en Van der Graaf ben ik het eens dat we desondanks nog steeds volkskerk kunnen zijn. Een grondige doordenking over het hoe is dan wel nodig. In de volgende paragraaf ga ik hier verder op in.

2.4. Hoe kunnen we nog steeds volkskerk zijn?

In de vorige paragraaf concludeerde ik dat het lastig is nog volkskerk te zijn zoals dat wel kon in de vorige eeuw waar het aantal mensen dat kerkelijk betrokken waren veel hoger was dan op dit moment en waar de samenleving in levensbeschouwelijke zin veel homogener was. Maar is de kerk daarom geen volkskerk meer? We zagen al dat dit voor Noordegraaf, De Jong en Van der Graaf zeker niet zo hoeft te zijn. Maar hoe?

Ik zie twee belangrijke redenen waardoor het begrip volkskerk onder druk staat. In de eerste plaats de processen van pluralisering en secularisatie. Pluralisering in de zin van dat het christelijk geloof in Nederland niet meer het enige geloof is dat aanwezig is in de samenleving. En secularisatie in de zin dat Nederland meer seculier is geworden, dat velen niet meer geloven in God.

En in de tweede plaats de nadruk van de afgelopen decennia op de scheiding kerk en staat. Daardoor is de theocratische tendens in het volkskerkdenken op de tocht komen te staan. Pluralisering en secularisatie zetten het begrip volk als religieuze en culturele eenheid onder druk. Het begrip volk in combinatie met kerk in het woord volkskerk is daarmee aan een herdefiniëring toe. Het begrip volk kan niet meer staan voor heel het volk, alle Nederlanders, zoals dat in de context van 1930-1960 nog wel kon. Met name door de pluralisering van Nederland en de secularisatie kun je niet meer spreken van een christelijke natie.

Nederland is enerzijds multireligieus geworden. Met name door de immigranten die hier hun plek in ons land hebben gekregen is het christelijk geloof niet meer het overheersende geloof. De Islam, het hindoeïsme en boeddhisme (en velerlei andere kleinere religies) hebben steeds meer vertegenwoordigers gekregen. Anderzijds zien we dat door de secularisatie die zich vanaf 1960 in ons land manifesteert zijn er velen zich hebben losgemaakt van de kerk en het geloof.

Als tweede factor waardoor het volkskerkprincipe zoals tussen 1930 en 1960 is bedacht en heeft gewerkt achterhaald is, is de striktere scheiding van kerk en staat die volgens mij speelt. De politiek, die ook onder invloed staat van pluralisering en secularisatie, legt de laatste decennia volgens mij veel meer nadruk op de scheiding van kerk en staat. Het wordt als ongewenst gezien dat de kerk zich bemoeit met de politiek. Dit zet druk op het theocratisch besef dat de volkskerkdenkers allen hadden. ‘God regeert’ past niet meer in het politieke denken van nu, althans niet op het niveau van concrete wetgeving. Zelfs de SGP, de enige partij die formeel nog vasthoudt aan de politieke theocratie, benadrukt dat dit alleen reëel is wanneer een meerderheid van de Nederlandse bevolking op haar zou stemmen. Die tijd lijkt voorsnog verder weg dan ooit.

Deze ontwikkelingen hebben gevolgen, in het bijzonder voor het begrip volk. Het volk is niet meer de christelijke Nederlander of de Nederlander die nog een lijntje heeft met de kerk. Deze

⁵⁴ Percentages en aantallen zijn ontleend aan www.volkstellingen.nl (laatst bezocht 07-12-2020) en Sociaal Cultureel Planbureau, Godsdienselijke veranderingen in Nederland, 30-31

Nederlander bestaat niet meer. Het volk moet je herdefiniëren naar de groep mensen die in de directe omgeving van de kerk wonen. Met andere woorden, in onze tijd wordt de erfenis van de volkskerk zichtbaar in het territoriale of geografische principe: *de kerk die zich ontfermt over een gebied en de mensen die daar wonen, zonder over dat gebied theocratische dromen te koesteren*. Als volkskerk anno nu richt je je op die mensen, je getuigt tegen hen van Christus, je solidariseert je met hen, je bent zoveel mogelijk samen kerk met hen, en komt (profetisch) voor hen op waar dat nodig is. Hiermee wordt rechtgedaan aan belangrijke noties van de (Hervormde) volkskerktheologen die hierboven werden besproken. Het volk in het begrip volkskerk moet je dus zien als zij die in je directe omgeving aanwezig zijn, en als volkskerk ben je kerk voor hen. Om met De Jong te spreken: open, laagdrempelig en betrokken op de samenleving (of te definiëren als de directe omgeving van je kerk) als de oude volkskerk⁵⁵ aanwezig zijn in je directe omgeving. De directe omgeving definieer ik als de buurt waar het kerkgebouw staat.

Het volk in een buurt, de ‘schare’ waarover Noordmans sprak, is vaak divers van samenstelling. Binnen de oude volkskerk zag je dit ook wel. Er waren diverse lagen, lagen van betrokkenheid of mate van geloven. Die breedte zie je ook in de omgeving van je kerk, gelovig, ongelovig en zoekers. Toch is er een verschil. De buurtbewoners zijn niet meer de blanke christelijke (of bijna-christelijke) Nederlanders waarop de volkskerk van 1930-1960 zich richtte.

Als je het begrip volk herdefinieert tot de groep mensen die in de directe omgeving van de kerk wonen, ondervang je dit probleem. De volkskerk anno nu is een kerk waar iedereen uit de omgeving van de kerk zich welkom voelt, waar iedereen mag zijn wat je bent (zelfs ongelovig), waar iedereen samen meedoet met die activiteiten die bij je passen, waar een breed aanbod is van activiteiten. Maar de volkskerk is ook een kerk waarin de mogelijkheid geboden wordt om over God te praten, over wat mens-zijn inhoudt en wat de verhouding is tussen God en mens.

Concluderend is de volkskerk anno nu een kerk die vooral bezig is met contextualiteit. De context bepaalt voor de volkskerk haar manier van kerk zijn. Als kerk speel je in op de context. Dat betekent dat de kerk de context moet kennen. Pas als je weet wie er wonen in je directe omgeving kun je ook daadwerkelijk iets bieden aan je omgeving. De volkskerk zoals ik ze voor ogen heb, passend bij de situatie van Nederland anno nu, is echt een kerk voor, in en ook van de buurt. In het volgende hoofdstuk zal ik daar verder op in gaan!

Conclusie:

Een volkskerk in mijn conceptie is een open/gastvrije, laagdrempelige en buurtgerichte kerk die weet wie er in de omgeving woont, wat die mensen beweegt, door allerlei activiteiten mensen welkom heet, hen uitnodigt om zich (verder) met Christus te verbinden, en voor hen opkomt tegen de machten die hen bedreigen.

2.5. Hoe verder?

In de vorige paragraaf kwam ik tot de conclusie dat de volkskerk in onze tijd met name een kerk is voor de buurt waarin de kerk staat. De mensen die in die omgeving wonen zijn het volk in de component volkskerk.

⁵⁵ De Jong, P. J, ‘De volkskerk voorbij: Gemeente- en kerk-zijn vandaag’, in W. Dekker, P.J. Visser (eds), *Om de verstaanbaarheid*, 170

In het volgende hoofdstuk zal ik het model volkskerk als kerk voor de buurt uitwerken door literatuurstudie en interviews over het concept kerk voor de buurt. Vanuit de literatuur over de volkskerk zal ik mijn concept volkskerk als buurtkerk nader toe lichten.

Aansluitend zal ik mijn onderzoek over de volkskerk en kerk voor de buurt praktisch maken in het onderzoeksverslag in de gemeente van de Hervormde Adriaen Janszkerk in Rotterdam-IJsselmonde. Hoe ziet deze gemeente eruit? Is zij een volkskerk? Geeft zij vorm aan het concept volkskerk als buurtkerk?

Hoofdstuk 3 Kerk-zijn voor de buurt

3.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk heb ik het begrip volkskerk geherdefinieerd. De volkskerk anno nu is een kerk in zijn directe omgeving, maar zeker ook voor zijn directe omgeving. Een andere omschrijving voor directe omgeving van de kerk is de buurt. In dit hoofdstuk gaat het over het begrip ‘kerk-zijn voor de buurt’. Ik diep dit begrip verder uit. Ik ben benieuwd naar de theorie achter het begrip buurtkerk. Maar ook hoe je dat buurtkerk zijn praktisch maakt en vorm kunt geven. Ik doe dit door literatuurstudie. Alan J. Roxburgh (voortrekker van de Missional Church Movement in Noord-Amerika en voorganger in Canada) en René van Loon (predikant van de Protestantse Kerk Nederland). Beiden hebben over de buurtkerk geschreven. Ik heb gekozen voor Roxburgh, omdat hij nadrukkelijk aandacht geeft aan de theorie en de Bijbelse motivering om buurtkerk te zijn. Zijn visie op met name de missio Dei en de relevantie daarvan voor de buurtkerk, zal ik verder toelichten aan de hand van het standaardwerk van de Zuid-Afrikaanse missioloog David Bosch, *Transforming Mission*.

Van Loon gaat met name in op de praktijk, hoe geef je het nu vorm? Ik heb voor dit boek gekozen, omdat een praktijkonderzoek in een gemeente onderdeel is van deze masterthesis en ik dan weet waar ik in het onderzoek op moet letten. Dit boek biedt daarmee een goede overgang naar de derde bron van dit hoofdstuk, namelijk, praktijkverhalen van voorgangers die vanuit een volkskerkelijke achtergrond missionair actief zijn in hun buurt. Ik heb het boek gelezen van Margrietha Reinders *Heilig Vuur. Een pioniersreis voor beginners* en ik heb Fokje Wierdsma van Pastoraal Wijkcentrum Bloemhof en Edwin de Jong van Seinpost Slinge geïnterviewd over hun ervaringen.

Na de bespreking van de visie van Roxburgh en Van Loon en de weergave van de praktijkverslagen zal ik hierop reflecteren en afsluiten met een paragraaf over hoe ik de volkskerk als buurtkerk zie.

3.2. Kerk-zijn voor de buurt volgens Alan J. Roxburgh

De Canadese theoloog Alan J. Roxburgh omschrijft zich als een ervaren pastor, schrijver, leraar, kerkleider en consultant.⁵⁶ Hij is voorzitter van een internationaal missionair netwerk. In zijn boek *Missional. Joining God in the Neighborhood* beschrijft hij zijn visie over kerk zijn voor de buurt.

Het boek is onderverdeeld in drie delen. Deel 1 en 2 bespreken de theorie achter de visie van Roxburgh. En in deel 3 geeft hij praktische tips om de buurtkerk vorm te geven. Ik gebruik dit boek vooral om de belangrijkste theologische ideeën achter de buurtkerk weer te geven.

In deel 1 gaat het over de doodlopende weg van oude (en verkeerde) vragen over de kerk. De kerk is voor Roxburgh als het koraalrif. Het koraalrif bevindt zich in een netelige positie en daar is niets tegen te doen. Het rif sterft een langzame dood. Dit doet hem denken aan de kerk in de post-Christendom situatie. In die situatie probeert men al te vaak om kerken weer succesvol te krijgen. Volgens Roxburgh is dit de verkeerde insteek, een insteek die te veel bepaald wordt door nostalgie en verouderde missiologische concepten. Het zijn *church-questions*, vragen met een primaire focus op de kerk. Er moeten volgens Roxburgh nu

⁵⁶ <http://alanroxburgh.com/about/> (laatst bezocht op 2-12-2020)

radicaal andere vragen gesteld worden: wat is God van plan in onze buurten, en hoe kan de kerk zich verbinden met wat God doet in de buurten?

Roxburgh is hierin beïnvloed door de missioloog Lesslie Newbigin (1909-1998). Newbigin liet zich volgens Roxburgh niet in de eerste plaats leiden door de kerk-vragen. Newbigin worstelde altijd met de vraag hoe het evangelie zich verhoudt tot de cultuur waarin hij leefde. Hij leefde in een constante dialoog van de cultuur waarin hij leefde, met het evangelie waar hij van hield. Newbigin ontdekte in India als zendeling dat hij het evangelie anders moest gaan verstaan en lezen, het is geen LEGO-blokje (evangelie) dat je in een ander LEGO-blokje (cultuur) kunt drukken⁵⁷.

Newbigin zag dat God werkt in de wereld. Dat God daar aanwezig is. We noemen dit de *missio Dei* gedachte. De kerk sluit zich aan bij Gods werk in de wereld. Het motief van Roxburgh is duidelijk gebaseerd op de *missio Dei*-gedachte. Ik baseer dit op de uitspraken van Roxburgh waarin hij zich afvraagt of de kerk zich bewust is dat God in de buurt aanwezig is en wat de bedoelingen van God zijn voor de buurt.

Omdat dit aspect belangrijk is in het boek van Roxburgh ga ik nader in op het begrip *Missio Dei*, aan de hand van het hoofdwerk van de Zuid-Afrikaanse missioloog David Bosch, *Transforming Mission*.⁵⁸ Karl Barth (1886-1968) is een van de eerste theologen die benadrukt dat zending een initiatief van God is. Onder invloed van Barth wordt in 1952, op een conferentie van de International Missionary Council in Willingen, zending geplaatst in de context van de triniteit en niet in de context van soteriologie of ecclesiologie. God zendt de Zoon; God en de Zoon zenden de Geest; Vader, Zoon en Geest zenden de kerk de wereld in. Het beeld van zending van Willingen is dat zending participeert in de zending van God. In zijn reflectie op missionaire volkskerkelijkheid in Rotterdam knoopt de Hervormde predikant Piet de Jong aan bij deze gedachte en noemt hij de kerk een instrument in de *missio Dei*.⁵⁹ De kerk heeft een plaats in de zending, maar het initiatief ligt bij God. God is een missionaire God. Die kerngedachte dat God actief is in de wereld en de kerk uitnodigt in zijn missionaire werk te participeren sluit goed aan bij belangrijke noties uit de volkskerktraditie die in het vorige hoofdstuk werden uitgewerkt. Als God in de wereld werkt, buiten de kerk, worden daarmee ook de kerkgrenzen minder belangrijk. De kerk heeft niet als eerste taak om mensen uit de buurt te verzamelen en vervolgens confessioneel af te grenzen tegenover de ‘buitenstaanders’; zij heeft als eerste taak God te volgen in zijn werk in de buurt en zichzelf daaraan dienstbaar te maken.

Het omdenken van zending volgens de *missio Dei*-gedachte vraagt om een nieuw begrip van de werkelijkheid waarin de kerk is geplaatst. In deel 2 schrijft Roxburgh over wat hij noemt: *the language house*. Uitgangspunt in dit deel zijn het evangelie van Lucas en het ook door Lucas geschreven boek Handelingen. Daarin staat het radicale omdenken centraal van de missie van de geloofsgemeenschap als gevolg van de komst van Christus. De vragen die Lucas stelt gaan over hoe we kunnen onderscheiden wat God van plan is in de wereld. De mensen voor wie zijn evangelie en de Handelingen bedoeld zijn, waren niet bezig met vragen over hoe we God moeten aanbidden en welke muziekstijl we gebruiken in onze

⁵⁷ Roxburgh, *Missional. Joining God in the Neighborhood*, 35

⁵⁸ Bosch, *Transforming mission*, 398-402

⁵⁹ De Jong, P.J., ‘De volkskerk voorbij: Gemeente- en kerk-zijn vandaag. In Dekker, Visser, Om de verstaanbaarheid, 173

bijeenkomsten. Nee, het gaat deze verwarde mensen over wat God van plan is in de wereld.⁶⁰ Veel van de verwachtingen die ze hadden op grond van teksten, hun *language-house* kwamen niet uit. Wat ging er mis? Wat is God van plan in de wereld? Wat betekent het om in die nieuwe situatie kerk te zijn?

Roxburgh wijst erop dat Lucas een nieuw *taal-huis* geeft. Lucas 10: 1-12 is voor hem essentieel. Het verhaal van de 72 die, twee aan twee de dorpen en steden ingaan. Ze mogen niks meenemen maar moeten zich mengen in de huishoudens. Ze werken en eten samen, delen hun verhalen. Dit opende de ogen van de eerste christenen, gaf hun een nieuw *taal-huis*. Dit is ook een les voor de huidige kerk. We moeten niet samenkomen in een kerk maar moeten het publieke domein in. De mensen en hun gewoonten leren kennen, en dat kan alleen als je één van hen wordt.

Het gaat volgens Roxburgh nadrukkelijk over het werk van de Geest. Het deels verdwijnen van de kerk door lagere geboortecijfers, secularisatie en pluralisme is het werk van de Geest. De enige oplossing daarvoor is dat we uit onze kerken komen en de buurten ingaan.

Deel 3 is het praktische deel. Er zijn voor Roxburgh tien regels die we moeten houden om kerk in de buurt te zijn. De regels zijn gebaseerd op een verhaal van een Russische immigrant in het begin van de 20^e eeuw, die door strakke regels in de sloppenwijken van Chicago de leefbaarheid voor de mensen wist te verhogen.

De tien regels, zoals Roxburgh ze toepast, zijn voor een groot deel een verdere invulling van Lucas 10: 1-12. Ze stimuleren je in te leven in je buurt, net zoals Jezus de leerlingen de dorpen en steden in stuurde om daar te wonen en te werken. Buurten zijn tegenwoordig verre van homogeen, zoals onze netwerken dat vaak wel zijn (zelfde huidskleur, financiële status en geloofsovertuiging). Leg de focus op de buurt. Neem geen bagage mee zoals kerkelijke marketingstrategieën. Ga als een vreemdeling in op de gastvrijheid van hen uit de buurt. Dit is niet iets als louter maatschappelijk werk, want als christen ben je gevormd door kerkdiensten, de schrift en de sacramenten. Je hebt dus wel degelijk iets bij je dat je kunt delen aan de tafels en in de gesprekken. Eet wat je wordt voorgezet. Wees niet te kieskeurig en pas je aan eetgewoonten aan die niet de jouwe zijn. En luister aan de tafels naar de verhalen.

Maar er zijn ook regels die niet direct uit het gedeelte uit Lucas komen. Ga van dingen die niet in beweging te krijgen zijn naar het onvoorspelbare. Veel in onze kerken is zo voorspelbaar en daarom misschien wel zo vertrouwd. Ga je dingen veranderen dan loop je risico's. Het is de kunst de grens te vinden hoe ver je hierin kunt gaan. Experimenteer vooral. Bouw niet op grote, gedurfde en goed uitgedachte visies van kerkleiders (die denken dat zij het weten), want die mislukken uiteindelijk allemaal. Zoek het in het kleine. En, herhaal deze regels steeds.

Naast regels is er een stappenplan om kerk zijn voor/in de buurt uit te voeren.

De eerste stap is om de kerk, zowel het bestuur als de gemeente zelf heel goed te informeren wat de bedoeling is. Kerk zijn in de buurt moet je in goed overleg met elkaar doen. En begin bij het begin en niet vanuit reeds genomen besluiten. Neem iedereen er vanaf het begin in mee. Het is belangrijk dat mensen eigenaar worden van het project.

De tweede stap is om een nieuwe kijk op je buurt te krijgen. We kunnen ziende blind zijn. We moeten leren te kijken naar onze buurt met de ogen van God. De derde stap is om radicale nabuurschap te leren. Vaak zijn onze buurten de plek waar we slapen en eten. Onze sociale

⁶⁰ Roxburgh, Missional. Joining God in the Neighborhood, 27-30

contacten liggen vaak buiten de buurt. Laten we meer actief zijn in onze eigen buurten. De vierde stap is om de buurt goed in kaart te brengen.

Praten met de buurtbewoners op de verschillende verzamelplaatsen van de diverse groepen in de wijk is stap 5. Luister naar de verhalen, zo leer je de buurt kennen. De moeilijkste stap is mogelijk stap 6. We moeten zien te ontdekken wat God doet of gaat doen in de buurt(en). Lastig omdat we vaak over God nadenken vanuit kerkelijk verbonden activiteiten als kerkdiensten en Bijbelstudies. Doe dit dan vooral ook samen, juist ook vanuit stap 5, de verhalen uit de buurt. De zevende stap is om betrokken te worden in de wijk, je moet een onderdeel van de wijk worden. Bij stap 8 vragen we ons af wat we geleerd hebben en in stap 9 doen we een extra stap, hoe gaan we vanuit deze leerpunten verder?

Zo presenteert Roxburgh in drie delen zijn theologie van wat we de ‘buurtkerk’ kunnen noemen. Zijn grondmotief is de missio-Dei. God is aanwezig in de buurt en als kerk haak je daarop in. Dat doet de kerk door het ontwikkelen van een andere taal, waardoor nieuwe dimensies van de werkelijkheid in beeld komen. De problemen in de kerk kunnen we niet oplossen vanuit het oude denken (uitgaan van de kerkvragen) maar door nieuw denken (vanuit de dialoog van kerk, cultuur en Evangelie). Alleen zo kan de kerk de gevoeligheid ontwikkelen die nodig is om te onderscheiden waar en hoe God werkt in de buurt. Vooral Lucas 10 is voor Roxburgh erg belangrijk als het gaat om de methodiek om kerk te worden voor de buurt. We moeten de buurten in, zonder overtollige kerkelijke bagage, maken onszelf afhankelijk van de buurtbewoners, dienen hen belangeloos, en brengen zo de boodschap van God die alles verandert.

3.3. Buurtkerk in de praktijk (1): René van Loon

R. van Loon is in 2000 gevraagd door de kerkenraad van de Hervormde Gemeente Capelle aan den IJssel de hervormde wijkgemeente Capelle-Schollevaar meer kerk voor de buurt te laten zijn. Zijn ervaringen en zijn visie op kerk-zijn in de buurt heeft hij vastgelegd in het boek *Kerk voor de buurt*. Het boek is praktisch en geeft allerlei voorbeelden van hoe je als kerk buurtkerk kunt zijn. Ik heb dit boek gelezen als een eigentijds voorbeeld hoe de buurtkerk gestalte krijgt in allerlei kerken en buurten in Nederland. Zodoende heb ik kunnen kijken welke mogelijkheden er zijn en hoe dit gebeurt in de gemeente waar het onderzoek plaatsvindt.

Voor Van Loon is de buurt de directe omgeving van de kerk. Dat kan een dorp zijn maar ook een stadswijk; het begrip is vooral een verzamelbegrip. Als droom ziet Van Loon de kerk als een levendige gemeenschap die een positieve en zegenrijke uitstraling heeft naar de buurt toe op zo’n manier dat de buurt de kerk kent.⁶¹

Het motief van Van Loon om buurtkerk te zijn is niet zozeer uitdrukkelijk de missio Dei, maar eerder (klassiek evangelicaal) het navolgingsmotief: gehoorzamen aan de Grote Opdracht van Jezus. Daaruit volgt echter eenzelfde relativisering van het kerkbegrip als bij Roxburgh. Je bent kerk voor je buurt omdat je Jezus Christus wilt dienen op de plaats waar je bent. En niet in de eerste plaats om je kerk in stand te houden. Als gemeente of als christen

⁶¹ Van Loon, *Kerk voor de buurt*, 9

wil je als Jezus zijn op de plek waar je als kerk gevestigd bent. Van Loon ziet drie basishoudingen bij Jezus.⁶² Hij is missionair. Hij is dienstbaar, en Hij is eerlijk en heilig. Jezus is allereerst missionair, dat wil zeggen dat hij vanuit een missie leefde. Zijn missie was mensen weer met God in verbinding brengen. Maar Jezus is ook dienstbaar, hij diende mensen en wel zonder aanzien des persoons. Ook was Jezus eerlijk en heilig, Hij leefde dicht bij God.

Kerk-zijn voor de buurt vraagt een bepaalde houding van de gemeente. Volgens Van Loon zijn er vier dingen die je moet hebben om écht kerk voor de buurt te zijn: verlangend, gelovig, biddend en bereidheid je in te zetten. Hij noemt dit de klassieke zendingshouding.⁶³ De zendeling in klassieke zin zoekt eerst contact met de leiders en probeert deze te overtuigen van de goede bedoelingen. Als hij wordt geaccepteerd probeert hij/zij een van hen te worden en bied dan vaak concrete hulp (medisch, pedagogisch, agrarisch) en probeerde vooral vertrouwen te ontwikkelen.

Een belangrijk aspect in de klassieke zending is dat je als zendeling je de taal en cultuur eigen maakt. Culturen kunnen heel erg verschillen. Dat was vroeger zo, maar zeker in onze tijd is dat nog steeds. In grootstedelijk gebied zie je enorme verschillen in wijken en buurten. Als je echt kerk-voor-de-buurt wilt zijn moet je dus weten welke taal men spreekt en wat de cultuur in de buurt is.

In het kerk-zijn voor de buurt volgt Van Loon het tweesporenbeleid uit de klassieke zending. Je bent enerzijds algemeen dienstbaar (sociale actie) en anderzijds help je bij geloofsvragen (evangelisatie).⁶⁴ Het is ook erg belangrijk duidelijk te zijn over dit tweesporenbeleid bij kerk-zijn in de buurt. Niemand mag het gevoel krijgen dat er iets wordt opgedrongen. Methodisch sluit Van Loon aan bij de klassieke zendeling, die contact legt met de leiders van dorp/stam, zoekt de kerk voor de buurt contact met de sleutelfiguren in een buurt. Mensen met een (groot) netwerk als de huisarts, de wijkagent, voorzitters van buurtverenigingen, winkeliers en politici. Het is belangrijk vertrouwen te krijgen, dus transparantie is noodzakelijk. Vooral buurtraden zijn in deze tijd heel belangrijk, zij vertegenwoordigen de buurt en verdedigen de belangen van de buurt. Vanuit de sleutelfiguren kun je een ingang vinden in de buurt.

Als het gaat om algemene dienstbaarheid adviseert Van Loon dat je het kerkgebouw beschikbaar stelt voor de buurt. Laat de kerk gebruiken door de buurt. Laat een buurtraad erin voor activiteiten. Organiseer open maaltijden en inloophmomenten voor de buurt. Ook een inloopspreekuur waar men met allerlei vragen terecht kan is een goede mogelijkheid. Heel belangrijk hierin is om goed gebruik te maken van het wijkblad.

Anderzijds adviseert Van Loon om allerlei activiteiten te organiseren die algemeen dienstbaar zijn voor de buurt. Je kunt denken aan organiseren van sportevents voor kinderen en jongeren. Of je veegt in de buurt of je gaat papier prikken. Allemaal activiteiten die in directe zin niets met geloof(soverdracht) te maken hebben.

⁶² Van Loon, Kerk voor de buurt, 14-15

⁶³ Van Loon, Kerk voor de buurt, 19 vv

⁶⁴ Van Loon, Kerk voor de buurt, 30 vv

Want dat is het tweede spoor dat Van Loon noemt, hulp bij geloofsvragen, ofwel mensen helpen God te vinden. De activiteiten moeten open en laagdrempelig zijn. Houd er rekening mee dat heel veel mensen in onze tijd niet precies (meer) weten wat de kernpunten van het christelijk geloof zijn.

Van Loon noemt ook de uitdagingen die horen bij het zijn van kerk voor de buurt. Het concept van kerk-zijn voor de buurt kan heel goed werken, maar het vraagt ook veel van een gemeente. Als je project gaat lopen komt er van alles op een gemeente af. Nieuwe mensen die geïnteresseerd raken en geraakt worden moeten hun weg vinden in de gemeente. Mogelijk dat er vragen komen over dopen, daar moet je als gemeente een antwoord op hebben.

Kerk-zijn voor de buurt is niet zomaar even een projectje. Het is een lang traject, De gemeente moet daar voor een lange tijd veel energie, tijd, geld en mensen voor inzetten. Kerk-zijn voor de buurt heeft ook eigenlijk geen einddoel, maar telkens kom je in een andere fase. Van Loon wijst erop dat een gemeente deze weg alleen biddend kan gaan. En dat we ons bewust moeten zijn dat de Heilige Geest ons in deze processen wil leiden.

3.4. Buurtkerk in de praktijk (2): Margrietha Reinders

De derde studie waarmee ik de buurtkerk beschrijf is geschreven door de Amsterdamse pionier en predikant Margrietha Reinders. Waar Van Loon een overzicht biedt van door hem als hoopvol geselecteerde initiatieven en daaruit algemene richtlijnen trekt, geeft Reinders inzage in een concrete gevalstudie in één locatie. Haar verhaal gebruik ik als een inspirerend voorbeeld van de principes die in paragrafen 3.2 en 3.3 zijn genoemd.

Margrietha Reinders beschrijft in *Heilig Vuur* haar werk als pionier in Amsterdam Oud-West. Zij kreeg van de moedergemeente de opdracht mee om nieuwe kerkelijke vormen van kerkelijke presentie op te zetten in Amsterdam Oud-West. Haar hoofdopdracht was om nieuwe doelgroepen te bereiken en versterking te vinden van het kerkelijk kader. Dit is heel erg gedacht vanuit revitalisering van de kerkelijke moedergemeente. Gaandeweg het traject ontdekt Reinders dat de mensen die ze bereikt helemaal niet geïnteresseerd zijn in de moedergemeente maar graag een nieuwe kleine geloofskern vormen in de buurt zelf. De buurt wordt door Reinders getypeerd als een witte vlek, een plek waar nauwelijks kerkelijke presentie is. Aan het eind van haar boek blijkt dat Reinders net als Roxburgh de *Missio-Dei* gedachte deelt.⁶⁵ God komt ons tegemoet in hoeken en gaten waar we Hem nooit hadden verwacht, Hij is er al, Hij gaat ons vooruit.

Evenals Roxburgh en Van Loon benadrukt Reinders dat de Heilige Geest belangrijk is. Ze wijst op de oergemeente van Jeruzalem die zich al vroeg uitsplitste naar Antiochië en Damascus door een internationale, bezielde en wervende groep kerkplanters die zich lieten drijven door het ontembare vuur van de heilige Geest.⁶⁶

Het nieuwe dat ik vond bij Reinders was dat voor haar echte gemeenschapsgroei gefundeerd is in discipelschap⁶⁷, de overtuiging dat Jezus een goede boodschap heeft die veel meer te bieden heeft dan pingpong, voetbal of smartlappen zingen. Het geheim van een christelijke gemeenschap, in vergelijking met bijvoorbeeld een sportvereniging, ziet ze in de diepe

⁶⁵ Reinders, *Heilig Vuur*, 98

⁶⁶ Reinders, *Heilig Vuur*, 11-12

⁶⁷ Reinders, *Heilig Vuur*, 72

geraaktheid door de liefde van God die levens kan veranderen. Zo krijgt de pastor de rol van voorlezen, *practice what you preach*, laat zien dat je het meent en waarmaakt.⁶⁸

Haar manier van werken als buurtkerk omschrijft zij met verschillende schillen.⁶⁹ De buitenste schil was voor mensen die niet of nauwelijks iets hadden met geloof, waar bijvoorbeeld via een filmhuis kennis werd overgebracht van het christelijk geloof. De tweede was dan het spiritueel café De Zoekende Ziel. De volgende schil was de Bijbelkring en Gebedsgroep en uiteindelijk de laatste schil de vieringen van de Heilig Vuur gemeenschap. Het geloof wordt als het ware steeds verdiept. Eerlijk zegt Reinders dat het geen gemakkelijk proces is. Het kost tijd. Maar in Amsterdam Oud-West vormde zich wel een gemeenschap uit en voor de buurt. Heilig Vuur is een buurtkerk en niet zozeer een doelgroepenkerk die we sterk zien opkomen. Reinders is zich bewust dat je bij een doelgroepengerichte kerk veel mensen niet bereikt.

Wat begon met wachten in een buurthuis of café op geïnteresseerden is een gemeenschap geworden waar het ook echt om de boodschap gaat. Vanuit het er zijn voor mensen met aandacht en liefde ontstond een gemeenschap, die zich met dezelfde aandacht en liefde nu richt op de buurt en mensen helpt de al aanwezige God in de buurt op het spoor te komen.

3.5. Buurtkerk in de praktijk (3): Twee interviews

Een vraag die overblijft na het voorgaande is hoe in deze missio Dei-benadering de verhouding ligt tussen sociale dienstbaarheid en evangelisatie. Ik heb gesproken met twee pastores die beide leiding geven aan een gemeenschap die zich nadrukkelijk richt op de buurt. De informatie is verkregen via interviews en niet via literatuurstudie. Ik heb met name gesproken over het spanningsveld dat ik voel bij het buurtkerk zijn tussen dienstbaarheid en het brengen van de boodschap. Dit spanningsveld werd zichtbaar bij Van Loon en Reinders.

De geïnterviewden zijn Fokje Wierdsma, werkzaam als predikant bij het Wijkpastoraat Bloemhof in de Rotterdamse wijk Bloemhof en Edwin de Jong, predikant-pionier van pioniersplek Seinpost in de Rotterdamse wijk Pendrecht.

Fokje Wierdsma is al 25 jaar actief bij het wijkpastoraat Bloemhof. Het wijkpastoraat Bloemhof is voortgekomen uit het kerkelijk club- en buurthuiswerk en werd rond 1970 onderdeel van het Pastoraat Oude Wijken Rotterdam en gevestigd in de Zwederstraat, achter de Gereformeerde Putsepleinkerker van Rotterdam-Zuid/Katendrecht. Midden jaren '70, trokken de leden van deze kerk vanwege hun maatschappelijke emancipatie weg uit de wijk. Arbeidsmigranten namen hun plaatsen in. Enkele predikanten van de Gereformeerde Kerk richtten zich op deze nieuwe bewoners en deden samen met kerkleden evangelisatiewerk op Katendrecht onder de zeelieden en prostituees aldaar. Zo ontstond er nieuwe verbondenheid en besloot de kerkenraad dat het belangrijk was nu veel kerkleden elders hun heil zochten dat de kerkelijke presentie vertegenwoordigd bleef in Bloemhof en omstreken. Er werd een comité opgericht om voor deze nieuwe doelgroep een welkomcentrum te creëren dat beschikbaar zou zijn voor de mensen die er wél woonden. De gereformeerde kerk werd afgebroken en tien jaar lang werden er in Nederland fondsen geworven voor dit nieuwe missionair-diaconale experiment. In 1987 opende dit welkomcentrum zijn deuren en

⁶⁸ Reinders, Heilig Vuur, 73

⁶⁹ Reinders, Heilig Vuur, 73

verhuisde het wijkpastoraat Bloemhof naar dit nieuwe gebouw om van daaruit dienstbaar te zijn aan de mensen in de buurt.

Wierdsma herkent zich niet in het spanningsveld dat ik voel in het buurtkerk zijn tussen dienstbaarheid en de boodschap overbrengen. Volgens haar is het geloofsprincipe van de missio Dei dat God al lang present is in de wereld en dus ook in een buurt. Zij gaat er ook van uit dat als God in de wereld present is ook present is in de mensen van die wereld. Als geloofsgemeenschap ben je dienstbaar aan de aanwezigheid van God in de wereld/buurt. Het is de taak van de pastor om de presentie van God in ieder mens te laten oplichten. Als pastor stel je jezelf ontvankelijk op voor Gods Geest en daardoor sta je open voor een ander, ongeacht wie. Als het gaat om het maken van een persoonlijke geloofskeuze stelt zij dat veel mensen vaak door de dagelijkse zorgen te veel bezet gebied zijn en niet meer weten wat zij verlangen. Het wijkpastoraat faciliteert om het verlangen naar het Leven wakker te roepen in mensen op grond van het Evangelie van Christus. Zo zijn we dienstbaar aan God en aan de mensen en tegelijk ook de boodschap. Het feit dat God al aanwezig is in de wereld/de buurt, betekent ook dat buurtbewoners in gesprek met de pastor zelf benoemen wie Jezus voor hen is. Zo verschijnt God soms verrassend uit onverwachte hoek in de buurt.

Edwin de Jong is bijna een jaar werkzaam als predikant-pionier van pioniersplek Seinpost die bijna 5 jaar bestaat. Deze pioniersplek zit in de fase van toegroeien naar zelfstandigheid. De pioniersplek is ontstaan vanuit een verlangen van de moedergemeente (Protestantse Wijkgemeente Slinge) om meer voor de wijk te kunnen betekenen en de mensen te bereiken die zij niet meer konden bereiken.

De Jong herkent het spanningsveld dat ik voel tussen dienstbaarheid en het brengen van de boodschap als je buurtkerk bent wel. Hij heeft een evangelicale achtergrond waar de nadruk ligt op de bekering van de mens, een moment dat iemand Jezus aanvaardt als persoonlijke verlosser. Hij heeft ontdekt dat uit de verhalen over Jezus blijkt dat Jezus vaak ook dienstbaar is zonder dat daar een oproep tot bekering bijkomt. Als je kijkt naar het verhaal van de barmhartige Samaritaan zegt De Jong, dat daar een theologisch vraag aan voor af gaat. De Schriftgeleerden vragen Jezus wat je moet doen om deel te krijgen aan het eeuwige leven (Lucas 10:25)? Jezus wijst op de samenvatting van de Wet, dat we God en de naaste moeten liefhebben en legt de ontstane vraag van de Schriftgeleerden uit, over wie de naaste is. Hij vertelt het verhaal van een Samaritaan die zorgt voor een slachtoffer van een overval. In dit verhaal is de man dienstbaar maar is er geen sprake van het brengen van de boodschap van God. De Samaritaan is in het verhaal de boodschap zelf.

Anderzijds deelt hij ook het idee van de missio Dei, wij gaan God niet brengen, die is er al. Maar dit hoeft ons er niet van te weerhouden de boodschap te brengen. Het is en-en. Dienstbaarheid en het brengen van de boodschap horen onlosmakelijk bij elkaar. Vanuit de dienstbaarheid breng je de boodschap.

3.6. Reflectie

De eerste opmerking die ik wil maken is dat de bronnen die ik heb gebruikt lastig met elkaar te vergelijken zijn. De insteek van de gelezen auteurs is steeds weer anders. Het zijn drie totaal verschillende boeken. Maar alle boeken zijn van waarde voor mijn onderzoek. Van Loon heeft zelf een buurtkerk opgezet. Van de dingen die goed en niet goed gingen heeft hij geleerd. Op grond daarvan is er een heel praktisch boek ontstaan. Vooral met praktijkvoorbeelden om echt toe te kunnen passen als je buurtkerk wilt zijn. Dit geeft voor mij handvatten om onderzoek te doen in een gemeente die als buurtkerk wil functioneren. Ook

Reinders schrijft een praktisch boek. Zij doet verslag van een proces dat leidt tot het vormen van een buurtkerk terwijl dat oorspronkelijk niet de bedoeling was. Zij benadrukt sterk de kracht van een kerk voor een buurt. Roxburgh benadert het model buurtkerk vooral theoretisch. Waarom wil je buurtkerk zijn? Of sterker uitgedrukt, waarom moet je buurtkerk zijn? Deze theorie is onmisbaar als je het oude volkskerk-model herdefinieert naar buurtkerk, zoals ik heb gedaan. In een volgende paragraaf heb ik de theorie nodig om uit te werken hoe ik dit zie.

Tussen de auteurs is er verschil in de motivering. Van Loons motief is vooral het navolgingsmotief. De Bijbel schetst ons Jezus als missionair en dienstbaar. En zijn volgelingen dienen Jezus hierin te volgen. Wij representeren Jezus in de buurt. Roxburghs motivatie is de *missio Dei*. God is in de buurt aanwezig en aan het werk. Het is aan de kerk te ontdekken wat de bedoelingen van God zijn in de buurt. Dit betekent dat Van Loon er van uit gaat dat de kerk de Heer in de buurt brengt. Volgens mij is dit het klassiek-evangelicale zendingsdenken. De kerk heeft een boodschap voor de wereld (buurt) en brengt de Heer als het ware in de wereld (buurt). Die buurt zelf is echter niet de werkplaats van God, tenzij daar waar de kerk present is in Woord en Dienst. Daar tegenover staat dat de *missio Dei*, die centraal staat in Roxburghs zendingsdenken, die er van uit gaat dat de Heer al in de buurt aanwezig is (*missio Dei*) en we die als kerk dus niet hoeven te brengen. Deze gedachte zien we ook bij Reinders terug. Bij Reinders wordt die gedachte van volgen waar God bezig is goed zichtbaar. In haar boek beschrijft zij het proces tot een buurtkerk. Opvallend is dat oorspronkelijk het niet de bedoeling was om een buurtkerk te beginnen maar jonge, goed opgeleide en draagkrachtige mensen te zoeken die de bestaande gemeente zouden versterken. De motivatie van de gemeente bleek een andere te zijn dan die van de Heilige Geest, want de gewenste groep werd niet bereikt maar wel buurtbewoners die minder goed opgeleid en draagkrachtig waren en juist in de buurt wilden blijven en geen interesse hadden om in de bestaande gemeente hun plek te vinden.

Het motief van de *missio Dei* spreekt mij erg aan. Mijn theologische achtergrond ligt meer in de richting van de theologie die achter het denken van Van Loon zit. Deze visie legt veel verantwoordelijkheid bij de kerk neer. Als ik hier dieper over nadenk durf ik deze theologie hoogmoedig te noemen. Het zou kunnen suggereren dat God afhankelijk is van de kerk. Ik ben van mening dat dit geenszins het geval is. De kerk is afhankelijk van God. De kerk is een instrument van God, maar zending is en blijft een initiatief van God zelf. Dit komt duidelijker dan bij het klassiek-evangelicale zendingsdenken naar voren in de *missio-Dei* gedachte.

In de beide interviews kwam ik dezelfde spanning tegen tussen een benadering die is geïnspireerd door de *missio Dei* en een benadering die vertrekt vanuit meer traditioneel evangelicale principes. Het is een spanning die ik, zoals gezegd, bij mezelf herken. In het verhaal van Wierdsma herken ik heel sterk het gedachtegoed van Roxburgh als het om de buurtkerk gaat. God is er gewoon, en als christen of als kerk ben je dienstbaar aan die aanwezigheid. Zij benadrukt ook heel sterk, net als Roxburgh, dat de christenen in de buurt zelf de boodschap zijn. Door je gedrag, je verhalen breng je dingen over van God. Reinders benadrukt het belang van discipelschap. Je laat je leiden door Jezus zelf. Zo ben je de boodschap zelf. De Jong, bij wie de evangelicale inspiratie sterker lijkt, benadrukt sterk het en-en van dienstbaarheid en het brengen van de boodschap. Deze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Hoe zich dat in de praktijk oplost, vermeldt hij niet.

Het spanningsveld tussen dienstbaarheid en het brengen van de boodschap is bij mij minder geworden. Vooral het interview met Wierdsma heeft mij aan het denken gezet. Denk ik te klein van God? Moet God geholpen worden? Haar gedachtegoed geeft minder kramp. Met name wat ze zegt over je als pastor ontvankelijk stellen voor de Geest spreekt me aan. Als de Geest je hart opent ontstaan er openingen naar mensen toe. Het verslag van Margrietha Reinders wijst daar ook op: mensen beginnen met plannen, maar wanneer men daadwerkelijk de buurt ingaat, neemt de Heilige Geest het als het ware over. Het pad van de missio Dei bewandelen, betekent ook dat men zich afhankelijk maakt van wat de Geest geeft door het proces van zending heen.

Een ander punt van overeenkomst is het punt dat de schriftelijke bronnen benadrukken dat de kerk de buurt moet leren kennen. Van Loon schetst dit aan de hand van de klassieke zending, een zendeling die in een gebied komt verkent eerst, maakt kennis, probeert vertrouwen te winnen. Roxburgh drukt het wat systematischer uit, breng de buurt in kaart. Met alles wat daarbij hoort. Goede informatie over je buurt is onmisbaar! Als je niet weet wie er wonen, wat die mensen bezighoudt, kom je er nooit achter hoe je echt kerk voor de buurt kunt zijn. De drie auteurs denken vanuit contextueel perspectief. Contextualisatie is belangrijk als je zending wilt doen. Zeker als je kerk voor de buurt wilt zijn. Je kunt alleen iets betekenen voor de buurt als je die goed kent. Naast dat je weet wie er wonen en wat die mensen bezighoudt is het belangrijk te weten welke taal ze spreken. En dan niet alleen letterlijk een andere taal dan Nederlands. Want twee mensen die Nederlands spreken kunnen toch een heel andere taal spreken, waarover en hoe spreken ze over dingen?

Wat ik bij de auteurs als een groot verschil ervaar is de rol van een kerkgebouw. Van Loon is duidelijk, het gebouw moet een rol spelen. Stel je kerk beschikbaar voor de wijk. Laat seculiere organisaties gebruik maken van je kerk. Stel je open op naar organisaties uit de buurt. Organiseer dingen in je kerk voor de wijk.

Bij Roxburgh is dat mij niet helemaal duidelijk. Ik vraag me überhaupt af of het kerkgebouw bij hem wel een functie heeft. In ieder geval is dat niet zo duidelijk als bij Van Loon.

Wanneer een kerk beschikt over een gebouw, kan dit een goede rol spelen in een buurt. De vraag is of je ook kerk voor de buurt kan zijn zonder je kerkgebouw te gebruiken. Kerken hebben vaak naast hun kerkgebouw een pand in de buurt waar vandaan ze allerlei activiteiten doen voor de buurt. Nadeel is wel dat je mogelijk toch weer twee groepen krijgt binnen je buurt, de kerkgangers van het kerkgebouw en zij die in het buurtcentrum van de kerk komen. Reinders gaat hierin een heel eigen weg. Zij werkt vanuit mogelijkheden die de buurt biedt. Een buurthuis, een café en andere plekken. Dit heeft bij de gemeenschap van Heilig Vuur goed gewerkt. De belangstellenden waren geen kerkmensen of mensen die iets met een kerk hebben. Een kerkgebouw kan een hoge drempel zijn. Dat weet ik uit het praktijkverhaal van Seinpost van Edwin de Jong. Oorspronkelijk werkte Seinpost ook vanuit bestaande kerkgebouwen, maar sinds ze een eigen ruimte hebben (die wel aan de kerk vastzit maar twee eigen ingangen heeft) komen er meer mensen binnen.

Het hangt dus heel erg af van de situatie waarin een buurtkerk zich bevindt of je al dan niet een kerkgebouw gebruikt of niet.

De verschillende data, literatuur en de interviews, hebben mij erin bevestigd dat het belangrijk is om als (volks)kerk er voor de buurt te zijn. Dat het heel belangrijk is dat je als (volks)kerk contextueel bezig bent. Het spanningsveld is tussen dienstbaarheid en de boodschap die we

als kerk hebben is bij mij wel minder geworden maar nog niet helemaal weg. Ik ben me door Roxburgh en aansluitend Wierdsma wel bewust geworden dat God een God is voor de wereld en dus aanwezig is in de wereld en de buurt. In die zin hoeven wij de Heer niet te brengen. De vraag blijft staan hoe je mensen helpt te ontdekken dat dit zo is en dat God een God voor de individuele mens wil zijn.

In de volgende paragraaf leg ik uit waarom ik de volkskerk anno nu zie als een buurtkerk. Ook beschrijf ik de verschillen tussen de volkskerk zoals die in hoofdstuk 2 is beschreven en de volkskerk als buurtkerk zoals ik voor ogen heb.

3.7. De volkskerk als buurtkerk

In hoofdstuk 2 stel ik dat de volkskerk anno nu de component volk moet herdefiniëren. Het volk zoals dat speelt in de volkskerk zoals die is uitgekristalliseerd in de Hervormde kerkorde van 1951 is niet vergelijkbaar met het volk nu. Eerder is uitgelegd dat dit door processen als secularisatie en pluralisering compleet achterhaald is. Dat bracht mij ertoe om de component volk te herdefiniëren met buurt, zodat de volkskerk een buurtkerk wordt. Met het concept ‘buurtkerk’ wordt de geografische inzet van de volkskerk voortgezet, terwijl de etnische lading wordt vermeden. Zo bewaar je de sterke kanten van een volkskerk, ruim en laagdrempelig, en doe je recht aan de veranderingen in de samenleving als secularisatie en pluralisering.

Wat mij betreft zijn sterke kanten als openheid, gastvrijheid, laagdrempeligheid en oog hebben voor hen die niet verbonden zijn aan je gemeente goede eigenschappen voor een buurtkerk. Op zo’n manier als waar Van Loon van droomt: de kerk is een levendige gemeenschap die een positieve, zegenrijke uitstraling heeft naar de buurt toe op zo’n manier dat de buurt de kerk kent. Maar aanvullend ook daadwerkelijk betekenis heeft voor de buurt en mensen in aanraking brengt met de boodschap van Jezus.

De volkskerk zoals beschreven in 2.2 en de geherdefinieerde volkskerk als buurtkerk hebben overeenkomsten en verschillen. Beide zijn met name missionair of apostolair gericht. In de oude volkskerk lag het missionaire karakter op de leden van de kerk die niet of nauwelijks een band met de kerk hadden. Met name Noordmans maakt een onderscheid van de (kern)gemeente en de randgemeente (die hij schare noemt). De Hervormde kerk had een grote rand. De volkskerk als buurtkerk is missionair gericht op een buurt, dat kunnen kerkleden zijn (al dan niet actief) maar dat hoeft niet zo te zijn. In een buurt wonen ook anders of niet-gelovigen. Als je missionair bent in de buurt bereik je deze ook.

Als je de volkskerk verandert in een buurtkerk moet je wel nadenken over hoe je dat doet met lidmaatschap. De oude volkskerk had veel randkerkelijke leden die vaak wel financieel bijdroegen aan de kerk. En door geboorte werd je automatisch lid van de kerk. Er was dus nog sprake van een formele lijn met de kerk. In een buurtkerk is dit anders. Mensen kunnen geïnteresseerd raken in het geloof maar lid worden van de kerk zou zo maar een te hoge drempel zijn. Het is belangrijk om te zoeken naar andere vormen van verbondenheid met de kerk.

De oude volkskerk was duidelijk een belijdende volkskerk. Oog voor de schare, oog voor de nood in de samenleving en de politiek. Maar altijd belijdend. De kerk had een boodschap. In mijn evaluatie noemde ik al het spanningsveld dat ik voel in de buurtkerk als het gaat om de boodschap. Ook een buurtkerk is een gemeenschap die een boodschap heeft. Er is een risico dat een buurtkerk te veel inzet op dienstbaarheid en het belijdende aspect enigszins onder

druk komt te staan. Anderzijds is zorg voor de buurt, oog hebben voor de buurtbewoners, er zijn voor de buurtbewoners al een belijdenis op zich. Ook of juist in de zin van Noordmans die wijst op Jezus die oog had voor de schare, in de volle breedte van het woord.

Een ander probleem in een buurtkerk is de functie van het kerkgebouw. In de tijd van de oude volkskerk gebeurden alle activiteiten in en rond het kerkgebouw. In onze tijd hebben veel mensen moeite om naar een kerk te gaan. Is het gebruik van een traditioneel kerkgebouw dan geen te hoge drempel voor mensen in de buurt? Moet je naast of in plaats van een kerk niet een ruimte in de buurt hebben die mensen niet doen denken aan een kerk? Mag je vanuit de missio Dei-gedachte niet veel sterker – biddend en zoekend – ervan uitgaan dat God zelf plekken aanwijst in de buurt waar Hij mensen verzamelt? In mijn reflectie op de data betreffende de buurtkerk concludeerde ik dat het sterk afhangt van de situatie. Op de ene plek werkt het wel vanuit een kerkgebouw, en op een andere plek niet. Als buurtkerk moet je hier zelf een antwoord op vinden.

Ik ben ervan overtuigd dat we voluit volkskerk kunnen zijn (open, ruim, laagdrempelig) als we buurtkerk zijn. De buurt is de schare. Hen hebben we in beeld. Maar er zijn ook vragen die een antwoord nodig hebben. Hoe doen we het met betrokkenheid? In een buurtkerk is lidmaatschap mogelijk een lastig punt.

In het volgende hoofdstuk doe ik verslag van mijn onderzoek in de gemeente van de Hervormde Adriaen Janszkerk in IJsselmonde. Is deze gemeente volkskerk zoals ik heb gedefinieerd? Hoe vullen ze dat in? Boeiende vragen.

Hoofdstuk 4 De buurtkerk in de praktijk

4.1. Inleiding

Voor het schrijven van deze masterthesis is onderzoek gedaan in een praktijksituatie van een gemeente die zich richt op de buurt waar het kerkgebouw staat. Het onderzoek heeft plaatsgevonden in de Adriaen Janszkerk te Rotterdam-IJsselmonde. Deze kerk is één van de twee kerken van de Hervormde Gemeente IJsselmonde. De gemeente van de Adriaen Janszkerk voldoet aan de definitie van een volkskerk als buurtkerk zoals ik die heb gedefinieerd in hoofdstuk 2:

Een volkskerk in mijn conceptie is een open/gastvrije, laagdrempelige en buurtgerichte kerk die weet wie er in zijn omgeving woont, wat die mensen beweegt, door allerlei activiteiten mensen welkom heet, hen uitnodigt om zich (verder) met Christus te verbinden, en voor hen opkomt tegen de machten die hen bedreigen.

In dit hoofdstuk geef ik een beschrijving van de gemeente van de Adriaen Janszkerk. Ik beschrijf hoe daar het model buurtkerk vorm wordt gegeven. Het is vooral een onderzoek naar de praktijk van deze gemeente. Zoals aangegeven is in hoofdstuk 1 (paragraaf 1.3) heb ik observaties gedaan, interviews afgenomen, een buurtonderzoek gedaan en een enquête gehouden.

Observaties heb gedaan als participant, zoals beschreven in hoofdstuk 1. Al vele jaren leven bij mee met de gemeente, bezoeken regelmatig de diensten en doen mee aan activiteiten als de events en het koffie-uurtje/inloop op dinsdagmorgen waar ook maandelijks een Bijbelkring wordt gehouden. Door de enquête en de interviews met gemeenteleden, kerkgangers en de predikant probeer ik inzicht te krijgen hoe de respondenten en geïnterviewden hun gemeente zien. Het is voor mij belangrijk te ontdekken hoe men aankijkt naar het kerk-zijn.

De enquête was op papier gezet en mensen kregen die aan het begin van de kerkdienst uitgereikt. Vooraf had ik de enquête aangekondigd in het kerkblad en de zondagsbrief om de mensen er niet mee te overvallen. De enquête is anoniem zodat ik niet weet wie de enquête heeft ingevuld. De mensen zijn natuurlijk vrij de enquête niet in te vullen, zoals 16 mensen ook gedaan hebben. Er zijn 40 enquêtes uitgereikt waarvan er 24 zijn teruggekomen.

Omdat ik in deze masterthesis zoek naar de missionaire mogelijkheden van het concept volkskerk, komen de kenmerken die ik kenmerkend vind voor de volkskerk terug in de enquête. De volkskerk is volgens mij een kerk voor iedereen, ze is open en gastvrij en ze is apostolair (tegenwoordig spreken we van missionair). Belangrijke vragen in de enquête hiervoor zijn:

- voor wie is de kerk?
- moet de kerk zich aanpassen aan de ontwikkelingen in de samenleving?
- ervaar je de kerk als open, gastvrij en missionair?
- Geef een omschrijving van een missionaire gemeente.

Deze vragen waren ook leidend in de interviews die ik heb afgenomen. Zoals in hoofdstuk 1 (paragraaf 1.3) is aangegeven waren de interviews semi-gestructureerd. Er kwamen een aantal vragen steeds terug, maar er was ook ruimte voor andere vragen en soms stuurde een geïnterviewde het gesprek een bepaalde kant op. Ik heb voor de interviews mensen benaderd en gevraagd of ik een interview mocht houden in het kader van mijn onderzoek in de

gemeente. Ik heb kernleden gesproken van de Adriaen Janskerk, maar ook mensen die minder betrokken zijn maar wel lid. De interviews met deze groep mensen gingen over hoe zij keken naar de gemeente, met name vanuit het missionaire aspect. Ik heb ook een aantal interviews gehad met de huidige predikant en voormalige predikanten en met hun toestemming verwijs ik hiernaar met het noemen van hun naam. Deze interviews waren vooral bedoeld om achtergrondinformatie te verkrijgen.

Het buurtonderzoek is een klein verkennend onderzoek⁷⁰ rond de kerk. Het doel van het onderzoek was na te gaan hoe bekend de kerk is in de directe omgeving. Binnen een straal van 500 meter heb ik aan 25 mensen op straat een aantal vragen gesteld.

- Woont u in IJsselmonde?
- Kent u de Adriaen Janskerk?
- Weet u wat er in en rond de Adriaen Janskerk gebeurt?

In verband met de privacy heb ik vooraf gevraagd aan de mensen op straat of ik ze een paar vragen mocht stellen. Eén persoon had er geen tijd voor maar bij alle anderen kreeg ik een ja te horen.

En om een inzicht te krijgen in de geschiedenis van de gemeente en de buurt heb ik literatuurstudie gedaan en websites gebruikt voor met name demografische gegevens van de gemeente Rotterdam en het gebied IJsselmonde.

De beschrijving maak ik aan de hand van drie punten die in het voorgaande naar voren kwamen. Als eerste kijk ik naar de mate waarin de Adriaen Janskerk zich ontfermt over de buurt. In mijn definitie van volkskerk in hoofdstuk 2 heb ik de volkskerk anno nu geherdefinieerd als buurtkerk. In hoofdstuk 3 komt naar voren dat de buurtkerk oog heeft voor de buurt. Daarmee hangt samen dat zowel in de oude volkskerk en in de buurtkerk iedereen in een vastgesteld geografisch gebied in principe behoort tot degenen voor wie de kerk zich verantwoordelijk voelt.

In paragraaf 4.2 beschrijf ik de buurt, de kerk en gemeente en in welke mate de kerk zich ontfermt over de buurt. Eén van de ontwikkelingen die het oude model volkskerk in de weg staan is de toegenomen pluraliteit in de samenleving. Hoe pluraal is de buurt rond de Adriaen Janskerk? Omdat dit direct aansluit bij de beschrijving van de buurt voeg ik dit punt toe aan 4.2 (als 4.2.5). In de derde plaats zien we dat zowel in het oude volkskerkbegrip als in de buurtkerk de kerk missionair is. In hoofdstuk 3 zagen we dat de kerk naast dienstbaar ook belijdend is en de boodschap brengt aan mensen in haar directe omgeving. Maar we zagen in hoofdstuk 3 ook dat hier een spanningsveld zit tussen dienstbaarheid en getuigenis. In paragraaf 4.3 beschrijf ik hoe de gemeente van de Adriaen Janskerk naast dienstbaar ook belijdend is en hoe ze het missionair gemeentezijn vanuit die tweepoligheid gestalte geven.

4.2. De buurt

De Adriaen Janskerk staat in Oud-IJsselmonde. Om een goed beeld te krijgen van de situatie nu kunnen we niet om de geschiedenis heen. In de beschrijving van de buurt zal ik vanuit de geschiedenis eerst wat achtergrondinformatie geven over het dorp IJsselmonde, de kerk en welke plaats de Adriaen Janskerk heeft binnen kerkelijk IJsselmonde.

⁷⁰ Deze manier van onderzoek doen was een advies van dr. Sake Stoppels tijdens één van zijn colleges van Missionair Leiderschap van de master variant Missionaire Gemeente in 2013. Het onderzoek is bedoeld om snel in beeld te krijgen hoe bekend het kerkgebouw is in de buurt.

4.2.1. *IJsselmonde, van dorp naar stadswijk*

‘Van een plaats met de naam IJsselmonde zou men verwachten, dat die aan de uitmonding van de IJssel zou liggen en niet er tegenover’.⁷¹ Mogelijk dat dit ooit zo geweest is, maar dat moet heel lang geleden zijn. Nu ligt het dorp IJsselmonde tegenover de mond van de IJssel op het eiland IJsselmonde. Een gebied waar in de loop van de geschiedenis het water heel erg bepalend is geweest voor hoe het er nu uit ziet. Vele malen is het eiland overstroomd en archeologen vinden nog steeds sporen van deze overstromingen op het eiland. IJsselmonde als woonplaats is al lang bekend in de geschiedenisboeken, in het bijzonder onder de oorspronkelijke naam Islemunde. De oudste bronnen, gegevens over de bouw van het eerste kasteel van IJsselmonde, gaan terug tot 1072.⁷² Lange tijd waren de zalmvisserij en de agrarische sector voor de IJsselmondenaren de belangrijkste bronnen van inkomsten. Door de ontwikkeling van Rotterdam en in het bijzonder de havens is dit in de loop van de vorige eeuw veranderd. Door de grote toestroom van arbeiders vanuit heel Nederland voor de havens en de bijbehorende industrie moest de stad Rotterdam uitbreiden. Dit gold ook voor het gedeelte van Rotterdam aan de Linker Maasoever ofwel Rotterdam Zuid. Veel grond die een agrarische bestemming had werd onteigend en gebruikt voor woningbouw. Het plattelandsdorp IJsselmonde werd geannexeerd door de stad Rotterdam. Het oude dorp, gecentreerd rond de kerk en de Boven- en Benedenstraat, werd uitgebreid met Groot IJsselmonde in de jaren 1950-1970 en de Beverwaard vanaf 1980. In het oude dorp had en heeft de Adriaen Janszkerk een prominente plek.

4.2.2. *De kerk*

Zoals in veel (voormalige) plattelandsdorpen is de kerk met het kerkplein het centrum. In IJsselmonde is dat niet letterlijk zo. Het oorspronkelijke dorp is gebouwd op en tegen een dijk. De kerk staat een eindje naast de dijk, waar ook heel lang, vlak naast de kerk, het kasteel van IJsselmonde gestaan heeft, waar de ambachtsheer woonde. Het eiland IJsselmonde was verdeeld in een aantal heerlijkheden of ambachten met aan het hoofd een ambachtsheer.⁷³ Naast bestuur van de heerlijkheid hadden de ambachtsheren na de Reformatie een belangrijke rol in het kerkelijke leven van IJsselmonde. Pas in 1900 doet ambachtsheer C. J. A. Bichon van IJsselmonde afstand van het Opperkerkmeesterschap.⁷⁴ In de 14^e eeuw zien we in IJsselmonde de eerste kerkelijke activiteiten.⁷⁵ Vanuit oude documenten blijkt dat er dan een pastoor in IJsselmonde is, waardoor Baars aanneemt dat er toen ook een kerkje geweest moet zijn. De exacte ontstaansgeschiedenis van de Adriaen Janszkerk is onduidelijk. Van Kooten en Van der Toorn⁷⁶ gebruiken de zinsnede: aan de bouw van de huidige Adriaen Janszkerk *zou* in 1448 zijn begonnen. Vast staat wel dat in 1462 de kerk parochiekerk wordt en ook gewijd wordt.

⁷¹ Van Kooten, Van der Toorn, IJsselmonde. Toen en nu, 8

⁷² Rikxoort, IJsselmonde, Dorp aan de Maas (deel 2), 7

⁷³ Dick van Kooten en Lloyd van der Toorn geven in *IJsselmonde. Toen en nu* een uitgebreid overzicht van de structuren van bestuur op het eiland IJsselmonde vanaf het jaar 1000 tot 1999. De laatste vorm van bestuur was de ambachtsheer die leiding gaf aan een heerlijkheid of ambacht. De heerlijkheden konden ook verhandeld worden en kwamen regelmatig in handen van andere families. Een belangrijk geslacht dat vele ambachtsheren leverde was het geslacht Bichon dat oorspronkelijk afkomstig is uit Frankrijk en daar lid was van de *Église Reformé* van de Hugenoten. Twee afstammelingen van dit geslacht waren ook burgemeester van de stad Rotterdam.

⁷⁴ Baars, H. J., De geschiedenis van IJsselmonde, 103

⁷⁵ Baars, H. J., De geschiedenis van IJsselmonde, 33

⁷⁶ Van Kooten, Van der Toorn, IJsselmonde. Toen en nu, 43

De kerk draagt de naam van de laatste pastoor die tevens de eerste protestantse predikant was van de kerk. De Reformatie heeft veel beweging gebracht in het kerkelijk leven in de 16^e eeuw. Veel pastoors stapten over naar het protestantse geloof. Zo ook de laatste pastoor van IJsselmonde, Adriaen Jansz. De Beeldenstorm was de kerk voorbijgegaan, maar in 1566 neemt Jansz openlijk afstand van het katholicisme en zijn gemeente volgt hem. In wat Baars⁷⁷ een zwakke poging om de gedachtegang van Jansz te reconstrueren noemt, wordt Jansz neergezet als een laaggeschoolde geestelijke, zoals er destijds velen waren. De lage scholing zou de aanleiding zijn van zijn tegenstand tegen de kerk. Hij begreep de leer van de kerk niet. Overigens zegt Baars zelf dat hij geen feiten aanhaalt om zijn (voor)oordeel te staven. Hoe het ook zij, de keuze van Jansz bracht hem in grote problemen. Zijn verhaal is opgenomen in *De geschiedenis der martelaren*.⁷⁸ Samen met drie andere priesters wordt hij gevangengenomen en door Gods voorzienigheid, aldus de auteur, komen zij samen terecht in dezelfde gevangenis in Den Haag in 1570. Ze worden door de kerk veroordeeld als zijnde ‘verdoemde lieden voor God en strafwaardig voor de mensen’, zonder dat zij zich mogen verdedigen. Ze worden allen veroordeeld tot dood door ophanging, nadat ze waren losgemaakt als priester van de Rooms-Katholieke kerk. Hun lijken werden verbrand. Baars⁷⁹ citeert het bewaard gebleven vonnis over Jansz: ‘De oorzaak van zijn gevangenneming is het feit dat hij een mis begon, maar die niet afmaakte. Vanaf dat moment preekte hij op de manier van de Gereformeerde kerk en liet hij ‘Duitse psalmen’ zingen’.

Vanaf dit moment is er geen parochie meer in IJsselmonde maar een Hervormde gemeente, omdat de gehele gemeente Jansz was gevolgd. Daarom mag je, volgens Baars⁸⁰, Adriaen Jansz de eerste predikant van IJsselmonde noemen. Na Jansz volgden er vele predikanten, van wie de meesten kort bleven, maar een aantal zeer lang de gemeente diende. Van hem is C. Warmolds, met een ambtstermijn van maar liefst vierendertig jaar, recordhouder. C. L. de Rooij (predikant van 2006-2011), die ook veel gelezen heeft en gesproken heeft met mensen over de geschiedenis van de Adriaen Janszkerk, maakt in een interview een interessante opmerking. Deze gemeente heeft volgens hem een ‘abonnement op rampzaligheid’. Hij doelt daarmee op de gigantische problemen door conflicten maar ook andere problematiek, die de gemeente heeft gekend. Maar volgens hem kwam de kerk er altijd weer bovenop. Telkens weer was er een nieuw begin. Hij wijst in dit verband op de enorme trouw van God. God is trouw, waar zijn grondpersoneel er zo vaak een rommeltje van maakt. En dat maakt(e), aldus De Rooij de Adriaan Janszkerk tot een volkskerk, omdat zij is gestoeld op Gods trouw in het verbond en niet op mensenwerk.

4.2.3. De kerk in IJsselmonde nu

Door de uitbreiding van het dorp met Groot-IJsselmonde zijn er ook meerdere kerken gekomen. De wijk Lombardijen heeft een Hervormde en een Gereformeerde kerk (die samen zijn gegaan met de Vrij Evangelische Gemeente van Rotterdam-Zuid). Groot-IJsselmonde heeft een Hervormde, een Gereformeerde kerk, een Rooms-Katholieke kerk en een Gereformeerde Gemeente. Oud-IJsselmonde heeft een Hervormde kerk. In de Beverwaard staat geen kerk. Wel is er een kerkplek, MEERdanBeverWAARD, sinds 2009. Dit is een multiculturele gemeente die zich richt(te) op de met name Antilliaanse Beverwaarders die heel moeilijk een plek konden vinden hun geloof te beleven.

⁷⁷ Baars, H. J., *De geschiedenis van IJsselmonde*, 43

⁷⁸ JGO, *Geschiedenis der martelaren*, 825-836

⁷⁹ Baars, H. J., *De geschiedenis van IJsselmonde*, 45-46

⁸⁰ Baars, H. J., *De geschiedenis van IJsselmonde*, 46

Zowel in Lombardijen als in Groot-IJsselmonde en Oud-IJsselmonde is de samenwerking tussen de hervormden en gereformeerden zeer minimaal. In Groot-IJsselmonde en Oud IJsselmonde is er een gezamenlijke oudejaarsdienst en Hemelvaartsdienst. In Lombardijen werkt de Gereformeerde Kerk samen met de Vrij-Evangelische Gemeente.

De Hervormde kerken van Groot- en Oud-IJsselmonde vormen de Hervormde Gemeente IJsselmonde. De Pelgrimskerk is een kerk uit de zestiger jaren van de vorige eeuw. Tot 2003 had Hervormd IJsselmonde drie secties. De sectie Pelgrimskerk, de sectie Hoeksteenkerk (kerkgebouw de Hoeksteen is gebouwd midden de jaren 60 van de vorige eeuw) en de sectie Adriaen Janszkerk. In 2003 is de sectie Hoeksteen opgeheven en is de Hoeksteenkerk verkocht. De drie secties zijn toen herverdeeld naar twee secties. Een deel werd toebedeeld aan de Adriaen Janszkerk en een deel aan de Pelgrimskerk. In 2003 werd de predikant van de Pelgrimskerk die afscheid had genomen opgevolgd door de predikant van de Hoeksteenkerk die zo de nieuwe predikant werd van de nieuwe sectie Pelgrimskerk.

De secties hebben nu elk een eigen predikant, met dit verschil dat de Pelgrimskerk 1 fte predikantsplaats heeft en de Adriaan Janszkerk 0,67 fte predikantsplaats. Tussen 2003 en 2016 was er ook voor 0,5 fte een kerkelijk werker werkzaam die verantwoordelijk was voor de hervormde leden in de diverse zorginstellingen in Oud- en Groot-IJsselmonde, maar na pensioen van de laatste kerkelijk werker is er geen nieuwe kerkelijk werker aangenomen en vallen de leden uit de zorginstellingen weer onder de verantwoordelijkheid van de predikanten.

Qua organisatiestructuur valt de Hervormde Gemeente Lombardijen onder de Protestantse Gemeente Rotterdam Zuid, met een eigen Algemene Kerkenraad. Deze kerk staat organisatorisch dus los van de andere kerken in IJsselmonde. De Groene Tuin kerk is de (op zichzelf staande) Gereformeerde kerk van IJsselmonde en de Pelgrimskerk en de Adriaen Janszkerk vormen de Hervormde Gemeente IJsselmonde met één kerkenraad. Deze kerkenraad is verantwoordelijk voor heel de gemeente. Naast de kerkenraad heeft elke sectie een sectieteam. Het sectieteam van de Adriaen Janszkerk draagt zorg voor de praktische gang van zaken in de Adriaen Janszkerk, voor zover niet van kerkrentmeesterlijke aard.⁸¹ Vanuit het sectieteam vormen de ouderlingen (uitgezonderd de jeugdouderling) samen met de predikant de pastorale raad van de sectie Adriaen Janszkerk en is verantwoordelijk voor het pastoraat binnen de sectie.⁸²

De sectie Adriaen Janszkerk heeft momenteel een 0,67 fte predikantsplaats. De voorganger van de huidige predikant had 0,8 fte predikantsplaats maar er was financiële ondersteuning van de Inwendige Zendings Bond (IZB) om dit aan te vullen tot 1 fte. De vorige predikant kreeg van de kerkenraad dan ook de opdracht mee de sectie te revitaliseren. De gemeente aantrekkelijker te maken voor nieuwkomers en zoekers.

De missionaire predikant, C. L. de Rooij werd in 2006 bevestigd. Deze predikant is te typeren als confessioneel, een echte volkskerkdenker (heeft in zeven merendeel volkskerkachtige gemeenten gediend), maar ook een directeur, een man die de touwtjes in handen heeft. De gemeente van de Adriaen Janszkerk was bezig met het verwerken van een aantal heel moeilijke gebeurtenissen. Eind jaren negentig van de vorige eeuw begon er een traject van losmaking van de predikant. Een lang, taai en pijnlijk traject met alleen verliezers. Na de

⁸¹ <http://www.hervormdijsselmonde.nl/index.php/contact/kerkenraad/sectie-adriaen-janszkerk> (laatst bezocht 06-01-2016)

⁸² <http://www.hervormdijsselmonde.nl/index.php/contact/kerkenraad/sectie-adriaen-janszkerk> (laatst bezocht 06-01-2016)

losmaking kon het beroepingswerk beginnen en ook dit gaf de nodige problemen omdat de predikant, die een beroep had aanvaard het beroep weer terug heeft gegeven en het beroepingswerk weer van voren af aan kon beginnen. Dit zijn voorbeelden van wat De Rooij eerder noemde: abonnement op rampzaligheid. En toch liet ook nu God de gemeente niet in de steek. In de periode dat genoemde problemen speelde begon er in de gemeente iets te veranderen. Er kwamen mensen terug die lang niets van de kerk wilde weten en jonge gezinnen voegden zich bij de gemeente. En er kwam de mogelijkheid om een missionair predikant te benoemen die, zoals hij zelf zegt, voortbouwde op de beweging in de kerk die al begonnen was.

In de periode dat de Rooij zijn werk mocht doen, zijn de eerdergenoemde positieve ontwikkelingen verder toegenomen en ontstond er weer een levendige gemeente met een gemengde samenstelling van kerkgangers en veel activiteiten. In verband met emeritaat ontstond er in 2011 weer een vacature en die is in 2013 ingevuld door J. Schaap. Deze predikant is opgegroeid in Gereformeerde Bondstraditie, maar noemt zich nu meer confessioneel-evangelisch. Schaap omschrijft zichzelf niet als volkskerkdenker, omdat hij niet werkt via een (al dan niet digitaal) kaartenbaksysteem, maar werkt vanuit ontstane netwerken in de gemeente en probeert deze verder uit te bouwen.

Een andere verandering is dat sinds 2017 er vanuit de Adriaen Janskerk ook een pioniersplek is gestart. Het kernbegrip in het pioniersplan⁸³ is kwetsbare gemeente. In het pioniersplan staat: de bestaande gemeente rond de Adriaen Janskerk is kwetsbaar, dat geldt niet alleen voor het jeugdwerk⁸⁴. De vorming van de pioniersplek is het begin van een beweging om de Adriaen Janskerk toekomstbestendig te maken. In het pioniersplan wordt uitgesproken: we zien voor ons: een nieuwe gemeenschap van ouders met kinderen in de basisschool-leeftijd rondom het evangelie, afkomstig uit Oud-IJsselmonde.⁸⁵ Hier wordt nadrukkelijk op ingezet omdat de huidige gemeente te kwetsbaar is om aan dit doel te werken.⁸⁶ De pioniersplek concentreerde zich in de beginperiode erg op kinderen. Het pioniersteam richtte zich op een reeds bestaande missionaire kinderclub en zette kliederkerk-diensten op. Later, gaandeweg het pioniersproces zijn er kerkdiensten nieuwe stijl opgezet. Beide thema's, kinderwerk en kerkdiensten komen terug bij de omschrijving van de huidige activiteiten.

4.2.4. IJsselmonde nu

Zoals eerder vermeld werd is IJsselmonde vanaf 1941 geen zelfstandig dorp meer, maar door Rotterdam geannexeerd. Op dit moment spreekt men van het gebied IJsselmonde, voorheen een deelgemeente van Rotterdam. Het gebied IJsselmonde wordt verdeeld in vier delen: Lombardijen, Groot-IJsselmonde, Oud-IJsselmonde en Beverwaard. In 2015 had het gebied IJsselmonde 58.936 inwoners.⁸⁷

De Hervormde Gemeente IJsselmonde is kerk voor Groot-IJsselmonde, de Beverwaard en Oud-IJsselmonde. De Hervormde Gemeente IJsselmonde heeft het gebied verdeeld in twee secties, elk verbonden met een kerkgebouw. De Adriaen Janskerk heeft Oud-IJsselmonde, de Beverwaard en een klein stukje van Groot-IJsselmonde (de wijken Sportdorp, Zomerland en de Veranda) gekregen. Oud-IJsselmonde heeft in 2015 5992 inwoners. De Beverwaard heeft 12262 inwoners. Van Zomerland, Sportdorp en Veranda worden geen eigen cijfers vermeld,

⁸³ Pioniersplan pioniersplek De Boog versie augustus 2016, 4

⁸⁴ Pioniersplan pioniersplek De Boog versie augustus 2016, 4

⁸⁵ Pioniersplan pioniersplek De Boog versie augustus 2016, 2

⁸⁶ Pioniersplan pioniersplek De Boog versie augustus 2016, 2

⁸⁷ <https://rotterdam.buurtmonitor.nl> (laatst bezocht op 01-12-2020)

dit valt voor de buurtmonitor onder Groot-IJsselmonde. Ik schat dat genoemde wijken 1/5 deel omvatten van Groot IJsselmonde, hetgeen betekent dat er ongeveer 5600 inwoners zijn in Zomerland, Sportdorp en de Veranda. In totaal gaat het dus om ongeveer 24000 mensen die in de geografische verdeling onder verantwoordelijkheid vallen van de Adriaen Janszkerk.

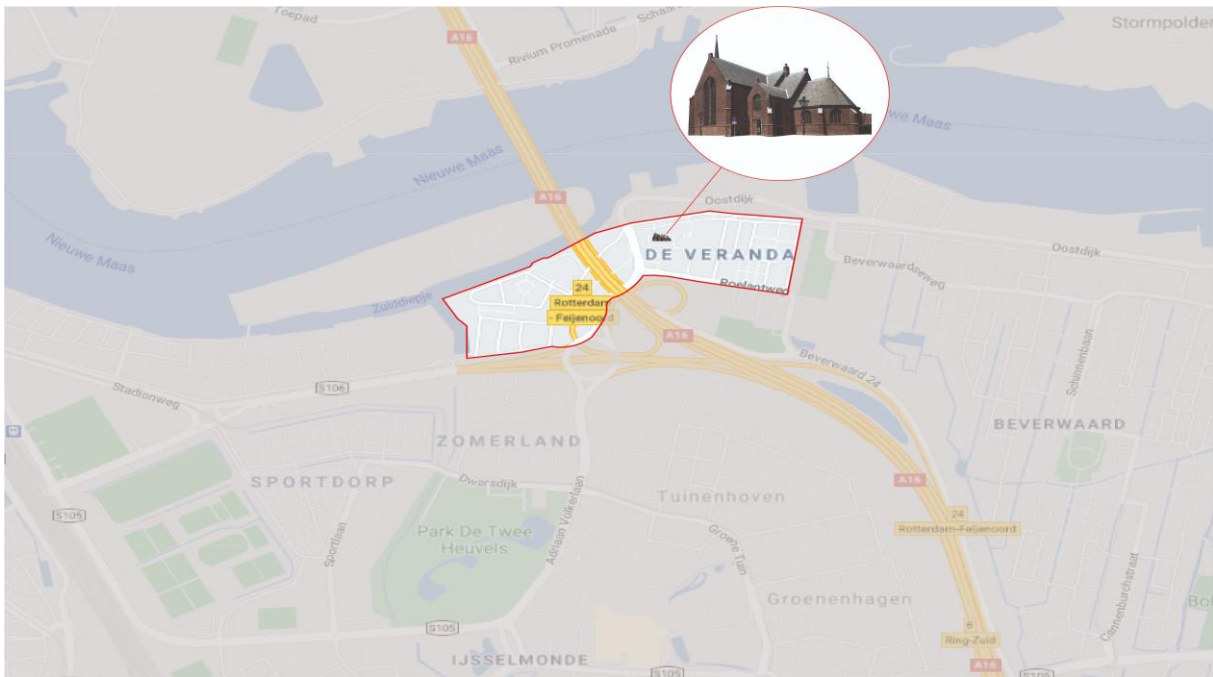
Het gebied IJsselmonde heeft een ruim aanbod van winkels. Er is een groot winkelcentrum dat ook echt het centrum vormt van het gebied, de Keizerswaard. In Groot-IJsselmonde en Beverwaard is een klein winkelcentrum aanwezig. Verder is er een aantal industriegebieden en kleine scheepswerven (veelal produceren deze werven op maat bestelde en dure jachten) die werkgelegenheid bieden.

Het gebied IJsselmonde heeft weinig meer van een klein dorp, het is totaal geurbaniseerd en helemaal een onderdeel van de grote stad Rotterdam. Wat je nog terugvindt van het oude dorp is nu de wijk Oud-IJsselmonde. In Oud-IJsselmonde zijn nauwelijks voorzieningen, men is aangewezen op voorzieningen in de Beverwaard en Groot-IJsselmonde. Wat gebleven is van het oude dorp en zijn geschiedenis, is de oude Adriaen Janszkerk die een huis vormt voor de sectie Adriaen Janskerk van de Hervormde Gemeente IJsselmonde.

Voor dit hoofdstuk is belangrijk te omschrijven om welke buurt het gaat waarvoor men kerk is. Hierboven zagen we dat volgens de geografische verdeling de Adriaen Janszkerk de verantwoordelijkheid heeft voor Sportdorp en Tuindorp, Veranda, Klein Zomerland, Zomerland, Oud-IJsselmonde, Tuinenhoven en de Beverwaard waar ongeveer 24000 mensen wonen. Buiten die wijken vallen de verzorging en/of verpleeghuizen Sonneburgh, Meerweide en Antonius⁸⁸ waarvoor men ook verantwoordelijk is. Dit is een gebied met een enorme oppervlakte en hoeveelheid mensen.

De kerkenraad heeft er daarom voor gekozen zich actief in te zetten voor een kleiner gebied dan dat het gebied volgens de geografische verdeling omvat. Het gaat om de sub-wijken van Oud-IJsselmonde: Klein Zomerland, stukje Bovenstraat/Benedenstraat, en de Sagenbuurt.

⁸⁸ <http://www.hervormdijsselmonde.nl/index.php/contact/kerkenraad/sectie-adriaen-janszkerk> (laatst bezocht 06-01-2016)

Plattegrond: het met rood omlijnde deel is de buurt waar de Adriaen Janszkerk zich op concentreert als het gaat om kerk-zijn voor de buurt. Deze buurt is gelegen aan de rechter- en linkerzijde van de A 16 (oprit voor de Van Brienoordbrug).

Deze delen van Oud-IJsselmonde mag je de buurt noemen waar de Adriaen Janszkerk buurtkerk voor wil zijn. Deze buurten liggen in een straal van ongeveer 500 meter om de kerk.

4.2.5 Pluriformiteit Klein Zomerland en Sagenbuurt

De samenleving in Nederland is de laatste 50 jaar enorm veranderd. De pluriformiteit is enorm toegenomen. Volgens Van Dale⁸⁹ betekent pluriformiteit letterlijk veelvormigheid en van Dale legt het uit als verscheidenheid. Zo is er inderdaad in onze samenleving een verscheidenheid aan etnische achtergronden en religies. Dit heeft invloed op onze manier van kerk-zijn. Zeker als we kerk willen zijn voor de buurt. Hoe pluriform is de buurt rondom de Adriaen Janszkerk?

Zoals eerder vermeld, richt de Adriaen Janszkerk op een aantal sub-wijken van Oud-IJsselmonde, de Sagenbuurt, Klein-Zomerland (dit is inclusief de woonwijk die op het terrein is gebouwd van een voormalige houthandel. Daartussen en omheen ligt nog een klein stukje Bovenstraat en Benedenrijweg. Over deze sub-wijken zijn geen demografische gegevens te vinden.

De gegevens die ik heb gevonden komen uit observaties in de sub-wijken, interviews met bewoners, websites van bewonersorganisaties en makelaars. De observaties heb ik uitgevoerd in de wijk(jes) zelf, door daar een aantal keren rond te lopen en te zien welke mensen ik tegenkwam, het aantal huizen te tellen en te kijken naar de auto's die er staan als indicatie voor het inkomen. Naast de observaties heb ik een aantal buurtbewoners geïnterviewd. Ik vroeg hen welke mensen er woonden qua achtergrond, leeftijd en inkomen. Op websites van makelaars heb ik gekeken naar huizenprijzen en huurprijzen in de wijk(jes)

⁸⁹ <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/pluriformiteit#.Xz6CP-gzaUk> (laatst bezocht op 01-12-2020)

Klein Zomerland bestaat eigenlijk uit twee delen. Het oorspronkelijke Klein Zomerland is een wijkje met ongeveer 180 woningen en gebouwd rond 1930. De buitenrand van dit wijkje zijn huizen met beneden- en etagewoningen. De binnenring van het wijkje zijn eengezinswoningen. Op dit moment zien bewoners van het wijkje het als een ‘blanke’ wijk met nauwelijks mensen met een migratieachtergrond. Het overgrote deel zijn koopwoningen en er wonen vooral gezinnen. Gezien de huizenprijzen is mijn inschatting dat men meer dan modaal moet verdienen om er te kunnen wonen.

Het andere deel van Klein Zomerland is rond 1980 gebouwd op het terrein van een voormalige houthandel en het gedempte Balkengat.⁹⁰ Hier staan ongeveer 150 woningen waarvan ongeveer de helft een appartementencomplex vormen met hoofdzakelijk 55-plussers als bewoners. De andere helft zijn eengezinswoningen. In deze huizen wonen ook voornamelijk gezinnen en ook hier wonen weinig mensen met een migratieachtergrond. De eengezinswoningen zijn voornamelijk koopwoningen en het appartementencomplex heeft zowel koop- als huurwoningen (in vrije sector). Gezien de koop en huurprijzen schat ik in, dat ook de mensen in dit wijkje boven modaal verdienen.

De Sagenbuurt ligt dicht tegen de kerk aan en loopt tot de relatief nieuwe wijk de Beverwaard. De Sagenbuurt heeft haar naam te danken aan de naamgeving van de straten die vernoemd zijn naar sagen. Een andere naam die ik in IJsselmonde wel hoor voor deze wijk is ‘de 301’, naar het aantal woningen die in het wijkje staan. De wijk is gebouwd rond 1950 en kenmerkte zich toen vooral door de groene hagen die de huizenblokken van elkaar scheidde. De huizen zijn gebouwd als huurwoningen en vallen nu onder de sociale huursector. Er zijn de laatste jaren een behoorlijk aantal huizen verkocht aan de huurders of bij het stoppen van een huurcontract verkocht door de woningcoöperatie aan particulieren. Er wonen nu mensen die bovenmodaal verdienen, maar het overgrote deel zit in de lagere loonklassen. In deze wijk zie ik een mix van autochtone Nederlanders en mensen met een migratieachtergrond. Beide groepen zijn niet overheersend aanwezig.

Evaluatie van de pluraliteit in de buurt rond de Adriaen Janszkerk

Als je bovenstaande ‘demografische’ beschrijvingen naast de demografische gegevens van IJsselmonde⁹¹ zet komt de Sagenbuurt het dichtst bij de cijfers van IJsselmonde. IJsselmonde heeft 48 % autochtone inwoners. Ik denk dat dit redelijk overeenkomt met de Sagenbuurt. Dat geldt ook voor het gemiddelde inkomen. 55 % valt in IJsselmonde in de lagere loonklasse. Door de ontwikkeling dat huizen verkocht werden in de loop van de tijd is het gemiddelde inkomen wel gestegen, maar is gemiddeld nog niet zo hoog.

Anders is het in Klein-Zomerland (inclusief de relatief nieuwe woningen op terrein van de voormalige houthandel). Deze sub-buurt wijkt in alle opzichten af van de cijfers van IJsselmonde. Er wonen nauwelijks mensen met een immigratie-achtergrond. Gezien de huizenprijzen/huurprijzen (geen sociale huur aanwezig) moet het inkomen minimaal modaal of boven modaal zijn. En er wonen relatief veel gezinnen waardoor de gemiddelde leeftijd laag is.

⁹⁰ Het Balkengat in IJsselmonde was een uitgegraven haventje, verbonden met het riviertje het Zuiddiepje waar de balken die gebruikt moesten worden om planken van te zagen lagen te wateren.

⁹¹ <https://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2020/rotterdam/ijsselmonde/ijsselmonde> (laatst bezocht op 01-12-2020)

De Sagenbuurt komt dichterbij onze pluriforme samenleving, al is daar naar mijn inschatting het inkomen wel lager dan gemiddeld in Nederland. Vanuit deze wijk zijn een aantal (wat Schaap noemt) warme contacten, ook mensen die zich hebben verbonden met de gemeente. Maar dit zijn dan wel blanke mensen.

De pluriformiteit wat achtergrond betreft in de Adriaen Janszkerk loopt dan ook niet gelijk met die van Oud-IJsselmonde en de Sagenbuurt.. De gemeenschap bestaat overwegend uit autochtonen mensen. De gemiddelde leeftijd in de diensten nieuwe stijl is gemiddeld lager, omdat daar vooral de jongeren en jonge gezinnen aansluiten, dit past wel bij het gemiddelde in de Sagenbuurt, maar ook bij het gemiddelde van Klein Zomerland. In de traditionele diensten ligt de gemiddelde leeftijd hoger.

De buurt rond de Adriaen Janszkerk is dus deels pluriform, met name de Sagenbuurt, omdat daar ongeveer 50 % mensen wonen met een migratie-achtergrond. Van deze groep komen er relatief weinig mensen naar de kerk toe. Zij komen wel naar de events die gehouden worden rond en in de Adriaen Janszkerk.

4.2.6. Betrokkenheid bij de buurt

In deze paragraaf gaat het over de betrokkenheid van de kerk bij de buurt en andersom. Zoals in 4.1 is vermeld zijn een aantal onderzoeken gedaan in het kader van deze masterthesis in de vorm van buurtonderzoek en een enquête.

Inleiding op de onderzoeken

Zoals in 4.1 vermeld heb ik een klein buurtonderzoek gedaan om in beeld te krijgen of de directe omgeving weet van het bestaan van de Adriaen Janszkerk en weet wat er in die kerk gebeurt.

In 4.1 wordt ook vermeld wat de bedoeling is van de enquête en hoe die is vormgegeven. De bedoeling van de enquête wordt uitgelegd in een inleiding. Het gaat erom dat de onderzoeker een beeld krijgt van de meningen binnen de gemeente. In de enquête worden vragen gesteld over hoe men denkt over de gemeente van de Adriaen Janszkerk. De meeste vragen van de enquête zijn meerkeuzevragen afgesloten met twee eigen omschrijvingen. De meerkeuze vragen zijn voornamelijk vragen waarop men reageert op een stelling:

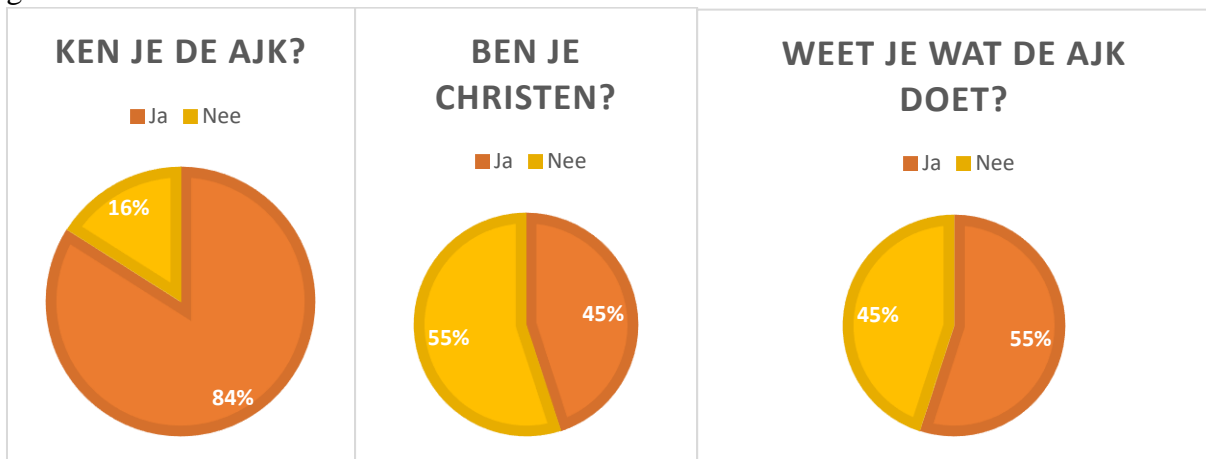
- De Adriaen Janszkerk moet zich aanpassen aan de ontwikkelingen in de samenleving.
- De Adriaen Janszkerk heeft zich voldoende aangepast aan de ontwikkelingen in de samenleving.
- Ik vind het belangrijk te weten welke visie de kerkenraad heeft.
- Ik ben bekend met de visie van de kerkenraad.
- Ik ervaar de gemeente als gastvrij.
- Ik ervaar de gemeente als warm.
- Ik ervaar de gemeente als afstandelijk.
- Ik ervaar de gemeente als open.
- Ik ervaar de gemeente als modern.
- Ik ervaar de gemeente missionair.

Naast de meerkeuzevragen vraag ik de respondenten te omschrijven wat een missionaire gemeente is en aan te geven welke veranderingen ze graag zouden zien in de Adriaen Janskerk.

Ik heb voor deze vragen gekozen om inzicht te krijgen of de Adriaen Janskerk volgens de kerkgangers (kerngroep van de gemeente) kenmerken heeft van een volkskerk, zoals openheid, gastvrijheid en missionaire bewogenheid. De vraag over de mate van aanpassing aan de ontwikkeling van de samenleving past bij de vraag of de gemeente missionair is, want een missionaire gemeente houdt volgens mij rekening met de ontwikkelingen in de samenleving en haar directe omgeving.

Uitslagen van het buurtonderzoek

Tachtig procent van de 25 mensen die ik vragen stelde, woonde in IJsselmonde. Van deze 80% wist 84 % van het bestaan van de Adriaen Janskerk. Van die 84 % noemt 54 % zichzelf geen christen. 54 % van de mensen die wisten dat de Adriaen Janskerk bestaat wist wat daar gebeurde.

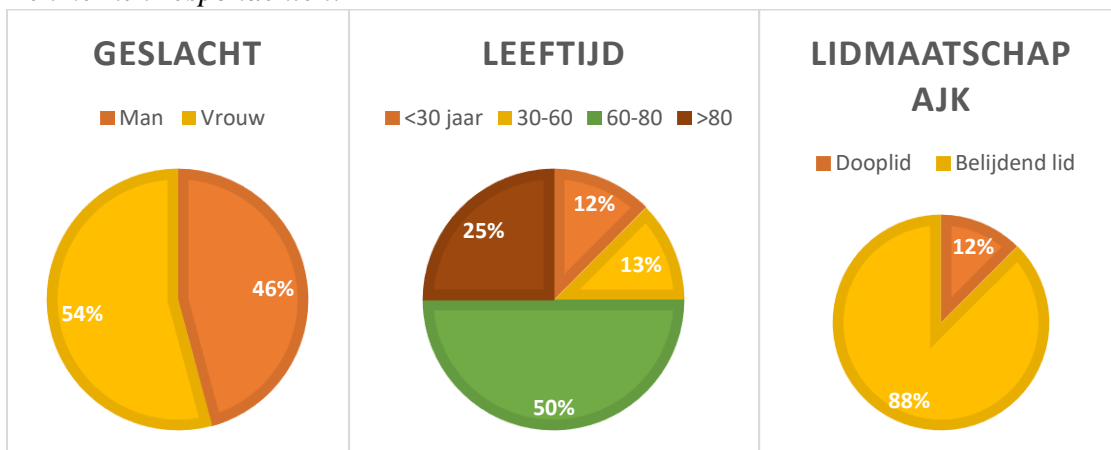

Uit dit onderzoek(je) mag je opmaken dat mensen uit IJsselmonde weten dat de Adriaen Janskerk er staat en dat ook niet-christenen die in IJsselmonde wonen dit weten en weten wat er in en rond de kerk gebeurt.

De enquête

Uitslag enquête in de gemeente van de Adriaen Janskerk

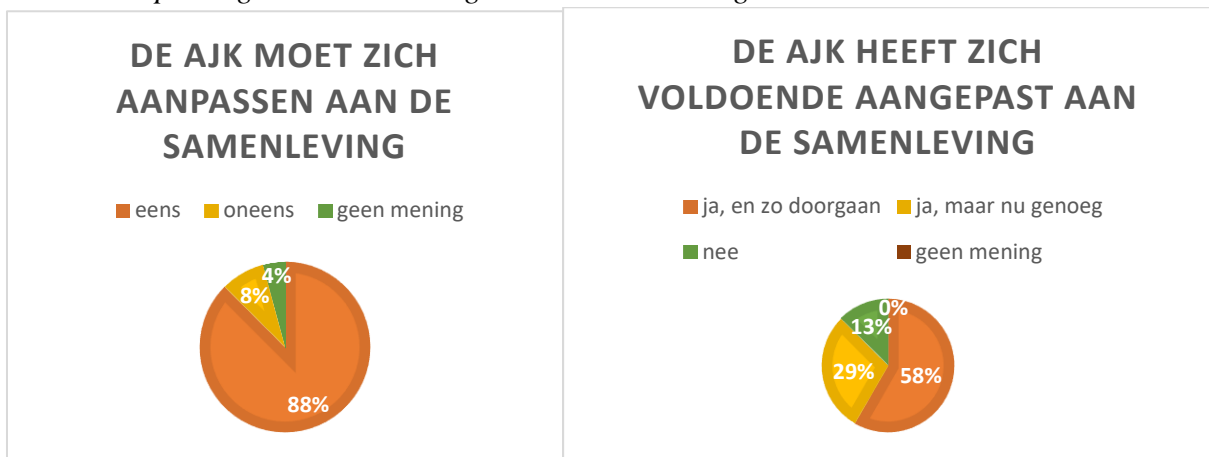
Kenmerken respondenten:

Voor wie de Adriaen Janszkerk is:

AJK en aanpassing aan ontwikkelingen in de samenleving:

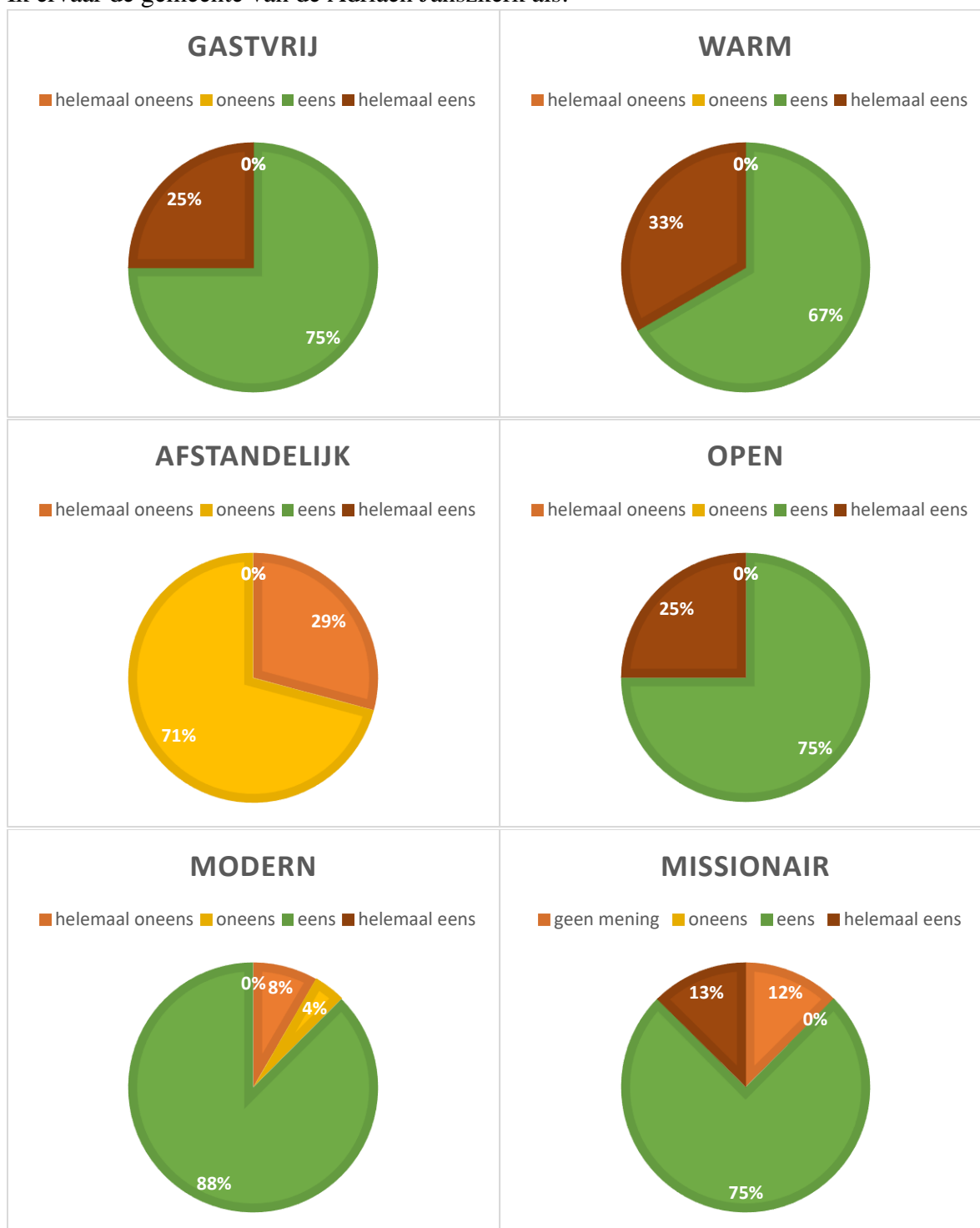
- de drie respondenten die vinden dat de AJK zich niet voldoende heeft aangepast aan ontwikkelingen in de samenleving vinden dat de AJK dit wel zou moeten doen.
- 2 respondenten die vinden dat de AJK zich voldoende aan de ontwikkelingen van de samenleving heeft aangepast maar dat dit niet verder moet gaan. Ze vinden dat de AJK zich niet verder moet aanpassen aan de ontwikkelingen in de samenleving.

Over de visie van de kerkenraad over kerk-zijn

Over de Adriaen Janszkerk als gemeente:

Ik ervaar de gemeente van de Adriaen Janszkerk als:

Evaluatie van de resultaten

Van de mensen die de enquête hebben ingevuld is 75 % ouder dan 60 jaar en slechts 25 % jonger dan 60. Dit komt niet overeen met de verdeling van de leeftijden in de gehele gemeente, zoals onderstaand overzicht laat zien.⁹²

⁹² Informatie van de administratrice vanuit het Ledenregistratiesysteem Protestantse Kerk (LRP) van Hervormd IJsselmonde

status	< 30 jaar	30-60 jaar	60-80 jaar	>80 jaar	totaal
dooplid	59	64	75	17	215
Belijdend lid	26	48	75	35	184
totaal	85 (21 %)	112 (28 %)	150 (38 %)	52 (13%)	399

De verdeling tussen < 60 en > 60 is ongeveer fifty-fifty. Ik moet hier wel een kanttekening bij maken, want deze enquête is gehouden voordat de kerkenraad het besluit nam om diensten nieuwe stijl te gaan organiseren zoals vermeld in 4.2.3. In de diensten oude stijl zijn er altijd minder kinderen/jongeren dan in de diensten nieuwe stijl.

Een ruime meerderheid van de respondenten vindt dat de kerk voor iedereen is. Dit past bij de visie van een traditionele volkskerk waar openheid en gastvrijheid, zoals dit is beschreven in hoofdstuk 2, belangrijk is. In hoofdstuk 3 hebben we echter gezien dat de volkskerk anno nu zich richt op de buurt. In de enquête heeft echter niemand aangegeven dat de kerk voor de buurt is. Een belangrijke vraag is dan of de respondenten die de kerk zien als voor iedereen, hiermee ook oog hebben voor mensen uit de buurt. Het begrip *iedereen* is een heel ruim begrip waar je in principe ook de mensen uit de buurt toe mag rekenen. Als we het hebben over ‘kerk voor de buurt’ wijst dat op een ontwikkeling waarop visie wordt ontwikkeld: welke plek heeft onze kerk nu eigenlijk in de buurt, de samenleving?

Dus, volkskerk dat ben je (of niet), voor kerk voor de buurt kies je, daar moet visie op ontwikkeld worden, activiteiten voor opgezet worden enzovoort.

Op grond van de uitslag van de enquête durf ik te concluderen dat de respondenten tevreden zijn over de gemeente. Ze wordt door een zeer ruime meerderheid als gastvrij, warm, open en niet afstandelijk ervaren. De respondenten voelen zich er thuis. Het valt wel op dat naast een overgrote meerderheid van de respondenten er een aantal respondenten de gemeente als niet modern ervaren. Er zijn dus ook mensen die vinden dat het nog moderner kan.

De praktijk

Dat het kerk voor de buurt zijn een keuze is blijkt uit de situatie in de Adriaen Janszkerk. De kerkenraad is tot de duidelijke keus gekomen (meer) kerk voor de buurt te zijn. Hier komt ook de wens vandaan om pioniersplek te zijn in Oud-IJsselmonde. In verband met het schrijven van een pioniersplan is er een buurtonderzoek in 2016 geweest. In een straal van 500 meter (dit zijn de sub-wijken Klein Zomerland, de Houtwerf en de Sagenbuurt in Oud-IJsselmonde) zijn huis aan huis vragen gesteld (zie hiervoor bijlage 2) over de buurt en in het bijzonder ook naar de rol van de kerk in de buurt. Uit de aantekeningen van de onderzoeker⁹³ blijkt dat veel ondervraagden de buurt saai vonden en dat er te weinig te doen is voor kinderen en jeugd. Deze uitkomst is ook terug te vinden in het pioniersplan waarvan ik van ds. Hans Schaap een exemplaar heb ontvangen.

Vanuit de uitkomst is besloten een kinderclub op te zetten in een winkelpand tegenover de Adriaen Janszkerk. Dit liep aanvankelijk heel goed. Er ontstonden ook goede contacten met ouders en kinderen, enkele ouders raakten bij de kerkelijke gemeente betrokken. Na verloop van tijd is de missionaire kinderclub omgevormd naar de kindernevendienst op zondag. Die heeft een eigen plek in de kerkdienst.

⁹³ Van het buurtonderzoek van het pioniersteam zijn aantekeningen gemaakt die gebruikt zijn om het pioniersplan te schrijven. De aantekeningen zijn niet uitgewerkt in een verslag. De data die gevonden zijn, zijn mij mondeling overgedragen door Schaap in een interview.

Naast kinderactiviteiten heeft de Adriaen Janszkerk erg ingezet op events voor de buurt. Een jarenlange traditie is dat de kerk open is op de jaarlijkse paardenmarkt in IJsselmonde. De kerk kan bekeken worden. Het is mogelijk om dan een rondleiding te krijgen door de kerk. Soms is er in de kerk een fototentoonstelling. Daarnaast is er gelegenheid iets te drinken en te eten. De kerk wordt op deze dag heel druk bezocht. Het publiek op de paardenmarkt is echter veel omvangrijker dan de buurt, men komt overal vandaan.

Echte buurt-events zijn er rond de christelijke feestdagen. Er is een kerstmarkt, een voorjaarsmarkt (rond Pasen) en een zomermarkt. Via events worden contacten gelegd en de events helpen de buurt de kerk te leren kennen. Deze activiteiten worden druk bezocht en vanuit de kennismaking zijn contacten ontstaan in de wijk.

Naast wijk-events is de kerk altijd gratis beschikbaar voor de aanwezige scholen in de buurt om er hun kerstfeest te houden. Hier wordt goed gebruik van gemaakt, veel leerlingen met hun ouders komen jaarlijks in de kerk en leren zo de kerk kennen. Ook hierdoor zijn er contacten ontstaan in de wijk.

Regelmatig wordt er in de buurt door vrijwilligers van de kerk papier geprikt. De vrijwilligers krijgen dan vragen over wie ze zijn en waarom ze papier prikken. Dit draagt bij aan bekendheid van de Adriaen Janszkerk maar levert niet zo zeer contacten op.

Er worden geen maaltijden of inloophmomenten georganiseerd in/voor de wijk. Er is een inloophmoment maar daar komen alleen mensen die kerkelijk betrokken zijn en er wordt verder geen moeite gedaan om mensen van buiten te betrekken bij de inloop.

In de buurt zijn er contacten met de gebiedscommissie en met de pastores van de migrantenkerken die in de buurt aanwezig zijn. Verder zijn er goede contacten met boksschool *I believe* van een christelijke clubeigenaar. Aanvankelijk was de boksschool betrokken bij de opzet van de pioniersplek maar gaandeweg zijn de plannen en de samenwerking aangepast.

De laatste grote buurtgerichte activiteit is het geven van een welkomstplantje aan de nieuwe bewoners die in de nieuwe woningen zijn gekomen naast de kerk. Een deel van de Sagenbuurt is vervangen door nieuwe woningen met in het totaal minder mensen dan voorheen, en ook voor een deel nieuwe bewoners.

Op dit moment wordt de verbinding met de buurt vooral gezocht via events waar de hele buurt (Sagenbuurt en Klein Zomerland) voor wordt uitgenodigd via flyers en voor zover mogelijk ook via mondeling contact, als er al contact is tussen een bewoner en de kerk.

Evaluatie betrokkenheid bij de buurt

Het eerste dat mij opvalt als ik de buurtgerichte activiteiten in kaart breng is dat er geen maaltijden en inloophmomenten georganiseerd worden. Ik ken veel plekken in Rotterdam die zich als geloofsgemeenschap richten op de buurt en overal organiseren ze maaltijden en zijn er meerdere inloophmomenten in de week. De nieuwe kerkplekken in Rotterdam-Zuid die zich voornamelijk richten op hun buurt zijn allemaal zo begonnen. Het waren belangrijke instrumenten om de buurtbewoners te ontmoeten en te leren kennen. In een interview met de predikant Hans Schaap bracht ik dit ook naar voren en hij vertelde, dat dit onder andere te maken heeft met gebrek aan vrijwilligers en de grote hoeveelheid werk die het organiseren en houden van inloophmomenten vergt van vrijwilligers. Uiteraard heb ik begrip voor de situatie van de vrijwilligers, maar toch denk ik dat het een gemiste kans is. Ik denk dat er facilitair mogelijkheden zijn. De Adriaen Janszkerk heeft een gezellige consistorie met eigen ingang. Maar er staat ook een buurthuis centraal in het gebied dat mogelijk ook gebruikt zou kunnen

worden. De maaltijd is een grote uiting van gastvrijheid en samen eten verbindt mensen met elkaar.

4.3. Hoe missionair is de Adriaen Janskerk?

Voor we antwoord kunnen geven op deze vraag, moeten we een antwoord geven op de vraag: wat is missionair? In het woord missionair zit het woord missie. In Rooms-Katholieke kring heeft dit woord de betekenis zending. Noordegraaf⁹⁴ geeft aan dat we het woord missie of *missio* niet vinden in de Rooms Katholieke Bijbelvertaling de Vulgata, maar wel het woord *mittere* als vertaling van het Griekse woorden *apostello* en *pempoo* die vertaald kunnen worden met *zenden*. Een kerk die missionair is neemt zijn zendingstaak serieus. Paas⁹⁵ zegt dat missionair zijn betekent dat je als kerk het besef hebt dat je een missie hebt. De missie of zending heeft volgens Paas⁹⁶ alles te maken met processen van beïnvloeding en overdracht, vanuit een besef van verantwoordelijkheid en enthousiasme over het evangelie. Missionair zijn is dus (ook) aanwezig zijn met het Evangelie.

De Leede⁹⁷ benadrukt dat missionair zijn verbonden is met een bewustzijn van de context. Hij noemt als context de postmoderne samenleving waarin we leven die invloed moet hebben op de manier waarop je kerk bent. Maar je kunt ook denken aan de context waarin je als kerk actief bent. Je kunt pas echt missionair zijn als je weet wie er wonen, wat deze mensen bezighoudt en beweegt. Elke context heeft weer een eigen behoefte.

Op de website van de Protestantse Kerk in Nederland staat: kerken of mensen zijn missionair als ze door Jezus Christus in beweging worden gebracht om liefdevol betrokken te zijn op mensen en situaties in hun omgeving. Het is een liefdevolle betrokkenheid die zichtbaar wordt in hoe ze met mensen omgaan, wat ze doen en wat ze zeggen. Hier gaat het om de gemeenteleden van een gemeente. In dit verband las ik een quote in *Missionair is mogelijk*⁹⁸: een gemeente is missionair als haar leden dat zijn. Als een gemeente zich richt op mensen die het Evangelie niet kennen moet je als kerk je naar buiten richten. Veel gemeenschappen zijn bezig met overleven en richten zich vooral naar binnen, ze richten zich op de eigen gemeenschap. Jezus geeft in het zendingsbevel (Mattheüs 28:16-20) echter de opdracht alle volken te onderwijzen. Missionair zijn is dus naar buiten gericht zijn.

Wat vindt de gemeente?

Dat het naar buiten gericht zijn hoort bij missionair gemeente zijn kwam ook terug uit de enquête. In een open vraag wordt gevraagd hoe men een missionaire gemeente omschrijft. 7 van de 25 respondenten vinden het naar buiten gericht zijn een belangrijk kenmerk van een missionaire gemeente.

Uit de enquête blijkt verder dat 5 van de 25 respondenten vinden dat een missionaire gemeente een gemeente is waar iedereen welkom is. Hierbij vallen twee toevoegingen op: 'wie dan ook' en 'mensen met een andere achtergrond'. De vraag is dan waar deze toevoegingen vandaan komen. Is het de ervaring van de respondenten dat mensen die op één of andere manier anders zijn als het er echt op aan komt niet welkom zijn? Een belangrijke eigenschap van een missionaire gemeente is volgens mij, dat echt iedereen welkom is,

⁹⁴ Noordegraaf, Vijf broden en twee vissen, 24-25

⁹⁵ Paas, Vreemdelingen en priesters, 21

⁹⁶ Paas, Vreemdelingen en priesters, 25

⁹⁷ Dekker, Visser, Uitgedaagd door de tijd, 209 vv

⁹⁸ De Groot, De Jong, Markus, Missionair is mogelijk, 19

ongeacht status, opvatting over geloof, financiële situatie of geaardheid. Een gemeente waar iedereen welkom is typeer ik als open en gastvrij.

Drie van de 25 respondenten vinden dat een missionaire gemeente zicht richt op discipelschap. De leerlingen van Jezus worden in de Evangelieën discipelen genoemd. Als je je als gemeente richt op discipelschap wil je mensen tot leerlingen van Jezus maken, wil je dat mensen een levende relatie krijgen met Hem. Een levende relatie met Jezus krijgen kan alleen als mensen horen wie Jezus is, het gaat bij dit punt van missionair gemeente zijn dus om overdracht vanuit de Bijbel. Maar ook de mensen die al leerling zijn hebben in deze overdracht een rol, zij staan model voor wie Jezus is. Het is dus heel belangrijk hoe discipelen zich gedragen en in het leven staan.

Naast bovengenoemde eigenschappen van een kerk die missionair is en die meerdere malen door de respondenten werden genoemd, waren er ook een aantal eigenschappen die eenmalig werden genoemd:

- open over de visie
- allereerst toegroeien naar eenheid binnen de gemeente en vanuit een solide basis verder bouwen
- een geloofsgemeenschap die midden in de samenleving staat
- niet vanuit de hoogte (wij weten alles en willen dat delen)
- niet teveel vasthouden aan dogma's (homoseksualiteit, schepping in 6 dagen et cetera) maar de liefde van Jezus verkondigen
- zorgen voor mensen met problemen

In de antwoorden die eenmalig gegeven werden op de vraag naar kenmerken van een missionaire kerk vallen mij drie antwoorden op. De eerste is het antwoord over het eerst toegroeien naar eenheid. De respondent vindt blijkbaar dat je niet missionair kunt zijn als je geen eenheid vormt in je eigen gemeenschap. Ik ben het met deze respondent eens dat verdeeldheid niet bijdraagt aan missionair werk.

Ten tweede is het antwoord over het niet vasthouden aan (aloude) dogma's opvallend. De nadruk moet liggen op de liefde die we zien in de persoon van Jezus Christus. Ergens sluit dit antwoord aan bij het antwoord over eenheid. Over dogma's, en zeker de dogma's die de respondent noemt, is vaak grote verdeeldheid. Men komt er vaak gewoon niet uit, het blijven discussiepunten en zo mogelijk twistpunten die verdeeldheid veroorzaken. De boodschap van de respondent is naar mijn idee dat het moet gaan om hoofdzaken in een missionaire gemeente. Het derde opvallende antwoord is dat een missionaire gemeente zorgt voor mensen met problemen. Met andere woorden een missionaire gemeente is vooral ook diaconaal.

Vanuit de meerkeuzevragen uit de enquête blijkt, dat driekwart van de respondenten de Adriaen Janskerk missionair vindt. Wat vinden wij terug van missionair gemeente-zijn in de praktijk van de Adriaen Janskerk?

De praktijk

De Adriaen Janskerk probeert missionair te zijn door de manier van vieren op zondag.

Eeuwenlang vierde men op evangelisch-confessionele wijze de zondagse dienst(en).

Tijdens het schrijven van deze thesis is er één en ander veranderd betreffende de kerkdiensten.

In september 2018, als gevolg van het pionieren van de gemeente, besloot de kerkenraad om op twee verschillende manieren de kerkdiensten in te vullen. Er is een traditionele dienst en

een dienst-nieuwe-stijl. Het is een experiment om toe te groeien naar een zendingsgemeente in de stad.⁹⁹

Ik laat om het verschil duidelijk te maken van beide manieren van vieren zien hoe het gaat. In de traditionele dienst maakt men gebruik van een confessioneel-reformatorische liturgie. Vooraf begint men met een tweetal liederen om God te loven en te prijzen, maar deze worden wel begeleid op het orgel. In de dienst is er een moment van verootmoediging en genadeverkundiging en worden de tien geboden gelezen of een nieuwtestamentische leefregel. De begeleiding van de liederen, psalmen, gezangen en evangelische liederen, gebeurt met het orgel. De voorganger speelt in deze dienst een hoofdrol. Er is ook geen lector aanwezig die de Schriftlezing verzorgt.

Het gaat in deze dienst met name om de ontmoeting met God en minder om de ontmoeting met elkaar als gemeenschap.

Rond 9:15 stap ik de kerk binnen. Alleen de koster en de mevrouw die de kinderoppas doet zijn aanwezig. Het is erg rustig en stil in de kerk. Geen klanken van orgel of band, nee stilte. Vanaf 9:30 komen de kerkgangers binnen. Mondjesmaat. Wel is er tussen mensen die binnenkomen contact, een gezellig geroezemoes klinkt door de kerk, het is duidelijk dat de mensen elkaar kennen en het fijn vinden elkaar te ontmoeten. Mensen spreken mij aan, zijn blij me te zien, geven me het gevoel dat ik er echt bij hoor. Het is duidelijk dat men mij kent.

De mensen zijn op een enkeling na mensen die al sinds jaar en dag bij de gemeente behoren. Er zijn weinig jonge gezinnen met kinderen, voornamelijk mensen die wat ouder zijn. De mensen zijn hoofdzakelijk netjes, wat ze vroeger noemden op zijn zondags, gekleed. Totaal zijn er ongeveer 40 mensen, volgens de eigen predikant, die als luisteraar aanwezig was, minder dan gebruikelijk.

Om 9:50 begint het orgel te spelen en ondertussen lopen er nog mensen binnen. Net na tien uur begint de dienst met een aantal lofprijzingsliederen uit de Evangelische Liedbundel, waarna de gast-predikant de dienst aanvangt. In de dienst is het vooral erg rustig. Af en toe merk je wat van beweging bij een kind, die deze keer geen gelegenheid hadden naar de kindernevendienst te gaan. De gastpredikant maakt tijdens zijn preek gebruik van plaatjes die via de beamer worden getoond. Er wordt naar mijn idee aandachtig geluisterd. De preek duurt 20 minuten en de dienst precies een uur.

Na de dienst gaat men uit elkaar, groet de voorganger, maar er wordt ook nog met elkaar gepraat. Er is geen moment van georganiseerde ontmoeting met koffie/thee.

De kerkdienst-nieuwe-stijl wordt anders ingevuld. De laatste jaren was er echter al een verandering gaande die resulteerde in het opzetten van de eerdergenoemde pioniersplek. Dit heeft een denkproces op gang gebracht waarin ook nagedacht werd over de invulling van de kerkdiensten. Al langere tijd begon de dienst regelmatig met het zingen van een aantal lofprijzings- en aanbiddingsliederen en is de liturgie iets ingekort. Standaard was er wel een wetslezing, leefregel of belofte vanuit het Evangelie opgenomen in de liturgie. Ook de gastpredikanten hanteerden de voorgeschreven liturgie.

De viering nieuwe stijl heeft meer de vorm van een Celebration en begint ook later. De bedoeling is dat de viering nieuwe stijl meer aansluit bij mensen die niet gewend zijn naar de kerk te gaan of zoekend zijn naar God. De voorganger heeft niet meer de leiding van de

⁹⁹ In het (concept) beleidsplan 2019-2023 van de Hervormde Gemeente IJsselmonde schrijft men hierover: Voor de komende 5 jaar stelt de taakgroep AJK zich ten doel om verder uit te werken hoe deze nieuwe stijl eruitziet, passend bij onze gemeente en context. Dit gesprek mag niet verzanden in een opsomming van wat we wel (of juist niet) aanpassen, maar staat in het licht van een langere-termijnvisie van een toekomstplaatje dat ons wijst in welke richting we willen groeien. De volgende omschrijving wijst een richting aan van deze visie: We willen toegroeien naar een zendingsgemeente in de stad, met een gastvrije uitstraling naar mensen in de wijk en ons netwerk. We willen in sfeer, woordgebruik en muziekkeuze aansluiting zoeken bij de leefwereld van moderne mensen, zodat wij voor hen geen onnodige drempels opwerpen om het evangelie te kunnen horen.

dienst, want dat doet een gastheer of gastvrouw. De liederen worden begeleid door een band en zijn voornamelijk evangelische liederen uit Opwekking en Evangelische Liedbundel, waarvan ook enkele in het Engels. De voorganger verzorgt alles wat te maken heeft met de verkondiging. Ter ondersteuning wordt gebruik gemaakt van filmpjes, sheets en teksten die via een beamer geprojecteerd worden. Het is opvallend dat in de diensten nieuwe stijl een aantal mensen naar de dienst komen die je eerder niet zag. Volgens de werkgroep kerkdienst nieuwe stijl zijn dit mensen die lang niet in de kerk kwamen of zelfs geheel niet in de kerk kwamen. Schaap nuanceert dit, naar zijn idee bestaat de groep bezoekers uit een deel van de harde kern van de gemeente (die gewoon elke zondag naar de kerk gaan), een groep mensen vanuit de brede regio die afkomt op nieuwe dingen, de gezinnen met jonge kinderen en tieners maar ook wat mensen direct uit de omgeving van de kerk die geïnteresseerd zijn geraakt in het geloof. Deze mensen kwamen in aanraking met de kerk via allerlei evenementen die het pioniersteam organiseert op het grote plein achter de kerk rondom feesten als Koningsdag, de heilsfeiten en de start van het seizoen van het kerkenwerk. De contacten waren dusdanig geïnteresseerd dat ze ook de zondagse diensten zijn gaan bezoeken in de kerk, waarvan een deel nu ook al actief deelneemt aan de organisatie van de diensten nieuwe stijl. In deze diensten gaat het naast ontmoeting met God ook heel duidelijk om de onderlinge ontmoeting.

Het is zondag 10 uur. In de kerk zijn al wat mensen aanwezig. Praten met elkaar, drinken daarbij een kopje koffie. De band is aan het inzingen. Andere mensen lopen door de kerk om nog van alles te regelen voor dat om 10:30 de dienst gaat beginnen. Er komen steeds meer mensen binnen. Een mix van mensen op leeftijd, gezinnen met kinderen, maar ook dertigers en veertigers. Veel mensen heb ik nooit eerder gezien. Anderen ken ik al jaren. De een is formeel gekleed, de ander casual of in korte broek. Het is een gezellige informele sfeer die er hangt. Iets na 10:30 begint de dienst. We worden welkom geheten door een gastvrouw of hostess. Zij geeft een introductie op de dienst met pakkende voorbeelden met ondersteuning van plaatjes. Na haar gebed zingen we samen met de band diverse liederen, waarvan een behoorlijk aantal in het Engels. De liederen zijn goed mee te zingen. Sommigen staan, anderen zitten, een enkeling staat met handen in de lucht. Ergens in de kerk gooit een kind een bekertje koffie om, maar dit wordt niet of nauwelijks opgemerkt. Aan het eind van de lofprijzing gaan de kinderen, die in ruime mate aanwezig zijn, naar hun bijeenkomst, opgedeeld naar leeftijd. Na de lofprijzing is er een moment van schriftlezing en overdenking daarvan. De voorganger is informeel gekleed. De Schriftlezing wordt ook geprojecteerd zodat een ieder kan meelezen. De overdenking wordt ondersteund door plaatjes en een visueel voorbeeld (smartphone). Dit loopt niet altijd helemaal lekker door technische probleempjes. Het verhaal is duidelijk en begrijpelijk. Echte interactie is er niet, wel regelmatig een moment van lachen door een gedane uitspraak. Inhoudelijk is de boodschap orthodox maar wel in een modern jasje gestoken. Na de dienst nemen mensen uitgebreid de tijd elkaar te spreken, te ontmoeten onder genot van koffie/thee met iets lekkers. Het gaat allemaal heel natuurlijk en er hangt een goede sfeer.

Reflecterend op de observaties en diverse gesprekken met bezoekers in beide diensten valt me op dat van de kerngroep van de gemeente een deel in beide type diensten aanwezig is, maar ook een deel de dienst nieuwe stijl overslaat. Dit zijn voornamelijk oudere gemeenteleden. Anderzijds is het zo dat de gezinnen die tot de kerngroep van de gemeente behoort de gewone dienst minder trouw bezoekt.

Vanuit de dienst nieuwe stijl zijn "connectgroepen" ontstaan. De deelnemers vormen een mix van gemeenteleden en nieuwe gelovigen (gemeente en pioniersplek lopen op dit moment in de AJK erg door elkaar heen). Deze groepen richten zich vooral op discipelschap (elkaar bemoedigen en aansporen, voor elkaar bidden).

De afgelopen jaren zijn er regelmatig Alpha-cursussen¹⁰⁰ gegeven in de Adriaen Janszkerk. Sommige Alpha-cursisten komen trouw in de kerk, anderen af en toe, maar het lijntje blijft vaak wel in enige vorm. De predikant vindt het moeilijk om aantallen te geven aan wat het ‘oplevert’, maar het levert wel echt op dat mensen christen zijn geworden en meedoen met diensten/kringen enzovoort. Het is de ervaring van Schaap dat mensen vaak wel veel begeleiding/persoonlijk contact nodig hebben in discipelschap, en dat hoe meer er geïnvesteerd wordt in persoonlijk contact, hoe meer ‘resultaat’ er is. Gemiddeld blijven er 2 cursisten per cursus ‘hangen’ in de gemeente.

Evaluatie missionaire instelling Adriaen Janszkerk

In de introductie van deze paragraaf stelde ik dat missionair zijn in de eerste plaats gericht is op zending. Ten tweede noemde ik het belang van het kennen van de context. Als derde noemde ik dat missionair ook te maken heeft met een positieve betrokkenheid van gemeenteleden op de ander. Vanuit de gemeente zelf kwamen er drie eigenschappen (die door meerdere respondenten werden genoemd) die een gemeente volgens hen missionair maken. In de gehouden enquête werden genoemd: gerichtheid naar buiten, in een missionaire gemeente is iedereen welkom en een missionaire gemeente richt zich op discipelschap.

Als het gaat om de zendingsgerichtheid van de Adriaen Janszkerk, dus de gerichtheid op hen die (nog) niet bekend zijn met het Evangelie of, zoals respondenten van de enquête het noemden, ‘naar buiten gericht’ vind ik ze goed bezig. De diensten nieuwe stijl sluiten naar mijn mening beter aan bij mensen die niet of nauwelijks iets met de kerk hebben dan de traditionele diensten. De muziek is eigentijds (en men durft ook Engelse liederen te gebruiken) en de boodschap wordt heel laagdrempelig en op begrijpelijke manier gedeeld met de mensen. Hierdoor zijn er best mensen betrokken geraakt bij de gemeente. De beslissing om kerkdiensten nieuwe stijl te organiseren sluit ook goed aan bij de beslissing om als pioniersplek in te zetten op events. De mensen die de events bezoeken kun je dan ook wijzen op de eigentijdse manier van kerk zijn op zondag.

Het tweede dat erg aansluit bij zendingsgerichtheid is de Alpha-cursus. Deze cursus is een introductie van het christelijk geloof. Ook de Alpha-cursus heeft zijn effect voor de gemeente wel bewezen. Uit elke Alpha-cursus blijven wel mensen ‘hangen’ die mee gaan leven met de gemeente.

Als het gaat om het kennen van de context ben ik positief. Via interviews merkte ik dat de predikant de buurt goed kent en contacten heeft met instanties, verenigingen en andere geloofsgemeenschappen in de buurt. De context van de buurt rond de Adriaen Janszkerk is ook duidelijk geworden door het buurtonderzoek dat het pioniersteam huis aan huis heeft gedaan. Hierdoor zijn er persoonlijke ontmoetingen geweest en is duidelijk geworden hoe de buurt haar eigen buurt ziet. De gemeente doet haar best om zichtbaar te zijn voor de context (buurt) door de events die regelmatig worden gehouden in en rond de kerk. De predikant geeft aan dat hierdoor warme contacten zijn ontstaan en mensen ook betrokken zijn geraakt bij de gemeente.

¹⁰⁰ <https://alpha-cursus.nl/over-alpha/> (laatst bezocht op 01-12-2020),

Wat is Alpha? Met anderen op zoek gaan naar de zin van het leven. Dat is Alpha. Tijdens circa tien interactieve en gezellige bijeenkomsten ontdek je wat het christelijk geloof inhoudt.

In de Adriaen Janszkerk vinden ze volgens mij een goede balans tussen dienstbaarheid en het belijdende karakter van de kerk. De events zijn opgezet omdat veel mensen de buurt saai vonden en er heel weinig te doen was. Dat geldt ook voor de activiteiten voor kinderen waar gebrek aan was. Zo is de gemeente dienstbaar aan de behoefte van de buurt. Anderzijds vormen de missionaire kinderclub en de events soms een opstapje om betrokken te raken bij de gemeente. De kerkenraad heeft bewust ervoor gekozen om de kerk te gebruiken voor events en allerlei activiteiten en dit heeft in IJsselmonde goed gewerkt.

Een ander kenmerk van een missionaire gemeente was het ontwikkelen van discipelschap. Het lastige van discipelschap is dat dit moeilijk te meten is. Mag je iemand die trouw mee is gaan leven in de gemeente discipel noemen? Ds. Hans Schaap zegt dat mensen die de Alpha doen en geïnteresseerd raken in het christelijk geloof niet meteen discipel zijn, en dit traject veel aandacht en tijd vraagt. De gemeente, met name de predikant, is zich daar zeker van bewust. In die zin zijn ze missionair ook goed bezig.

De gemeente laat missionaire kansen liggen als het gaat om de tijden dat de kerk open is. Eigenlijk is de kerk alleen op zondag open en doordeweeks voor naar binnen-gerichte activiteiten. Ik herhaal hier wat ik noemde bij de buurtgerichtheid, het is jammer dat er geen inloopmomenten en open maaltijden zijn waar iedereen welkom is. Als de kerkenraad of het pioniersteam zou besluiten dit wel te doen, bevordert je in één keer de missionaire uitstraling en de buurtgerichtheid. Hier laat men echt kansen liggen

4.4. In hoeverre is de Adriaen Janszkerk een buurtgerichte (volks)kerk?

Dit hoofdstuk is het verslag van het onderzoek in de Adriaen Janszkerk in hoeverre ze buurtkerk zijn. Ik heb gekeken naar de buurtgerichtheid, het missionair aanwezig zijn in de buurt en de pluriformiteit.

De buurt waar de Adriaen Janszkerk zich op richt (zie plattegrond op pagina 41) laat grotendeels dezelfde pluriformiteit zien als Groot-IJsselmonde. Met name de Sagenbuurt lijkt qua samenstelling van de bevolking en het inkomen een pluriforme wijk op het gemiddelde van Groot-IJsselmonde. Klein-Zomerland is absoluut niet pluriform, dit is een compleet blanke wijk met hoge inkomens. Nu is pluriformiteit vooral een aspect dat hoort bij de oude volkskerk. De samenstelling van de leden van de oude volkskerk was pluriform. Mensen uit alle lagen van de bevolkingen waren lid. Maar de oude volkskerk was ook erg buurtgericht en belangrijk voor de buurt.

Het is niet zo dat de mate van pluriformiteit onbelangrijk is voor een buurtkerk, want je moet wel weten hoe een buurt is samengesteld, wie er wonen, wat die mensen verdienen, kortom dingen om te bepalen wat de context is voor de plek waar je buurtkerk bent. Zoals eerder al genoemd, is de context voor een buurtkerk erg belangrijk. Want wie er wonen bepaalt in belangrijke mate hoe je de kerk qua activiteiten vormgeeft.

De praktijk, zoals blijkt uit interviews met Schaap, wijst uit dat met name er in de Sagenbuurt meer aansluiting is met de Adriaen Janszkerk. Deze mensen komen naar de events en laten hun kinderen meedoen op de kinderclub. Vanuit Klein-Zomerland is de betrokkenheid veel minder, mogelijk omdat er met name tweeverdieners zijn met een jong gezin, die het mogelijk te druk hebben om naar events te gaan, en de kinderen vaak al diverse activiteiten hebben, en daarom naar een kinderclub gaan te veel is.

Het lastige van de mate van pluriformiteit is dat je daar geen invloed op hebt. Demografische gegevens zijn niet in directe zin aan te passen. De mate van pluriformiteit in je buurt als buurtkerk is een gegeven waar je je manier van kerkzijn op moet aanpassen.

Om te bepalen of de Adriaen Janszkerk missionair gericht is op de buurt heb ik eerst een aantal kenmerken genoemd van missionair zijn op basis van literatuur en wat uit de gehouden enquête kwam.

Dit waren:

- een missionaire gemeente is zendingsgericht (uit de enquête kwam dat een missionaire gemeente zich naar buiten richt)
- een missionaire gemeente kent zijn context
- een missionaire gemeente is liefdevol betrokken op mensen
- een missionaire gemeente zet zich in op discipelschap
- in een missionaire gemeente is iedereen welkom

Ik verwijs hier ook naar mijn evaluatie van de missionaire gerichtheid waarin ik aangaf dat de Adriaen Janszkerk heel goed haar best doet missionair bezig te zijn. Zij hebben de diensten aangepast aan de tijd, de diensten zijn laagdrempelig en toegankelijk. De events die ze organiseren trekken veel mensen uit de buurt en daardoor zijn warme contacten ontstaan. Ditzelfde geldt voor de Alpha-cursus, van elke Alpha-cursus blijven er wel enkele mensen 'hangen'. De mate van discipelschap is lastig te meten maar de intentie om aan discipelschap te werken is duidelijk aanwezig bij de predikant en het pioniersteam. De predikant en het pioniersteam kennen de context goed en er zijn goede contacten in de buurt. Er is één aandachtspunt, ik ben van mening dat de Adriaen Janszkerk kansen laat liggen omdat ze geen open inloop en maaltijdsmogelijkheden organiseren. De missionaire gerichtheid in combinatie met de buurtgerichtheid zou er geweldig door verbeteren.

De Adriaen Janszkerk is gericht op de buurt. Door onderzoek kwam men er achter wat er miste. De buurtbewoners vonden de buurt saai en er was weinig te doen voor de jeugd. De gemeente speelde hierop in door een kinderclub op te zetten en events op te zetten zo rond de feestdagen en de wisseling van de seizoenen. Dit heeft, zoals al eerder benoemd, verschillende warme contacten opgeleverd. Ook hier noem ik weer dat een inloop en de mogelijkheid om samen te eten een verbeterpunt zou zijn.

Verbeteringen blijven altijd mogelijk, maar ik durf hier te stellen dat de intentie waarmee de Adriaen Janszkerk buurtkerk wil zijn duidelijk naar voren is gekomen.

Hoofdstuk 5. Conclusies en adviezen

In dit hoofdstuk kom ik tot een afsluiting van deze masterthesis. De deelvragen die opgesteld zijn om te komen tot beantwoording van de onderzoeksvraag zullen worden beantwoord en afgesloten met een eindconclusie

5.1. Conclusies

In deze masterthesis zocht ik antwoord op de vraag:

Hoe kan het ecclesiologische concept 'de volkskerk' beschreven worden en wat zijn de missionaire mogelijkheden van de volkskerk op basis van literatuurstudie en zoals ervaren in de Hervormde Adriaen Janszkerk in Rotterdam-IJsselmonde?

Om tot beantwoording te komen van deze vraag heb ik de volgende deelvragen gesteld en de antwoorden uitgewerkt in een hoofdstuk per deelvraag:

- Wat is de definitie van het ecclesiologisch concept 'de volkskerk'?
- Is de buurtkerk een goed hedendaags alternatief voor de volkskerk?
- Hoe werkt het concept volkskerk in de Hervormde Adriaen Janszkerk in Rotterdam-IJsselmonde?

5.1.1. Wat is de definitie van het ecclesiologisch concept 'de volkskerk'?

In hoofdstuk 2 heb ik door middel van literatuurstudie ontdekt dat het begrip volkskerk met name in de voormalige Hervormde Kerk van na de Tweede Wereldoorlog tot 1960 een heel belangrijke rol heeft gespeeld en ook heeft kunnen spelen door de demografische omstandigheden van de Nederlandse samenleving van die tijd. Nederland was voornamelijk blank, er waren nauwelijks mensen met een immigratieachtergrond (en dus van een andere religie). Het horen bij de kerk was in die tijd vanzelfsprekend, al waren er in die tijd juist mensen die slechts lid waren en bij hoogtijdagen in de kerk kwamen of om te rouwen, te trouwen en te dopen. De volkskerk van die dagen bood daarvoor ook ruimte. Er was openheid en gastvrijheid, en er was een ruime dooppraktijk. Er was oog voor de schare, zoals Jezus met ontferming bewogen was over de schare (Noordmans). Verder wilde de volkskerk apostolair zijn (tegenwoordig gebruiken we hiervoor de term missionair), geïnspireerd door de visie van o.a. Hendrik Kraemer en Arnold van Ruler. In die tijd hield dat primair in dat de kerk gericht wilde zijn op mensen die de band met de kerk hadden verloren. In toenemende mate kwamen echter ook mensen in beeld die nooit met de kerk verbonden waren geweest.

Door veranderingen in de samenleving als secularisatie en pluralisering is de kracht van de volkskerk in de meeste plaatsen in Nederland sterk aangetast, terwijl ook het christelijk karakter van land en volk een zaak van het verleden werd. Door de immigratiestroom kwamen veel mensen in ons land wonen met een andere religie dan het christendom. Daarnaast lieten veel Nederlanders het geloof in God en daarmee ook de kerk los en lieten zich ook vaker dan eerder uitschrijven als lid zodat binding verdween. Betekent dit dan dat de kerk geen volkskerk meer kan zijn? Hier wordt verschillend over gedacht, zoals in hoofdstuk 2 valt te lezen. Voor mij is duidelijk dat volkskerk zijn zoals uitgedacht door Hoedemaker, Noordmans en Van Ruler niet meer kan. Met Noordegraaf en De Jong ben ik het eens dat we van dat model wel bepaalde positieve punten kunnen toepassen in ons kerk-zijn nu. Het gaat dan vooral om de openheid en de gastvrijheid en het apostolaire (missionaire) uitgangspunt,

vooral waar dit zich richt op een geografisch gebied. Hiertoe is echter wel een herdefiniëring nodig van het begrip volkskerk. Ik heb de volkskerk anno nu gedefinieerd als:

Een volkskerk is een open/gastvrije, laagdrempelige en buurtgerichte kerk die weet wie er in zijn omgeving woont, wat die mensen beweegt, door allerlei activiteiten mensen welkom heet, hen uitnodigt om zich (verder) met Christus te verbinden, en voor hen opkomt tegen de machten die hen bedreigen.

Door deze herdefiniëring wordt de volkskerk een buurtkerk met de positieve kenmerken van het oude volkskerkmodel, zoals eerder benoemd. Deze kerk heeft oog voor de buurt, zonder deze per se als christelijk te beschouwen, en levert een bijdrage aan het algemeen welzijn in een buurt. Daarbij zoekt zij ernaar de mensen in contact te brengen met geloof.

5.1.2. Is de buurtkerk een goed hedendaags alternatief voor de volkskerk?

In hoofdstuk 3 heb ik onderzoek gedaan naar de buurtkerk door literatuurstudie en interviews. Vanuit dit onderzoek durf ik te stellen dat de buurtkerk een goed alternatief is voor de volkskerk. De buurtkerk combineert de positieve kenmerken van de volkskerk, zoals de openheid/gastvrijheid en de laagdrempeligheid, met een gerichtheid op de buurt. Met name Roxburgh¹⁰¹ en Wierdsma¹⁰² geven duidelijk aan dat het volgens hen bij de buurtkerk gaat om de *missio Dei*. Daarbij gaat men ervan uit dat God in de buurten en wijken bezig is en een plan heeft met die buurten. God is daarbij ook aanwezig in de mensen uit de buurt. Dat zijn voor mij sterke redenen om buurtkerk te zijn. God is er al en het is aan ons de taak om die aanwezigheid aan het licht te brengen bij mensen in de buurten. We zijn hierbij afhankelijk van de Geest van God die ons hierin kan en wil leiden. Door de *missio Dei* gedachte ligt de druk minder op het presteren dan bij bijvoorbeeld de visie van Van Loon, die vooral vanuit de navolging van Jezus gemotiveerd is en door allerlei activiteiten Jezus in de wijk wil brengen.

De *missio Dei* gedachte vermindert voor mij ook het spanningsveld dat ik erg voel(de) tussen dienstbaarheid en het brengen van de boodschap. In zekere zin zijn wij zelf de boodschap in de buurt. Wij hebben ons verhaal, wij hebben onze levenshouding en zo zijn we present in de buurt. Ook dat vermindert de druk voor de kerk als het gaat om presteren. In veel missionair bevlogen christenen zit volgens mij een bepaalde drang tot evangeliseren in die zin dat het vaak een poging tot overtuigen is. Ik ben het met De Boer¹⁰³ eens die stelt dat als je juist niet evangeliseert (dus mensen tracht te overtuigen) je zult merken dat dit een positieve uitwerking heeft op mensen die toch leidt tot verandering van denken.

De volkskerk als buurtkerk is present namens God in de buurt, is dienstbaar aan de buurt en zoekt naar wegen om het licht van God in de mensen naar boven te halen.

5.1.3. Hoe werkt het concept volkskerk als buurtkerk in de Hervormde Adriaen Janszkerk in Rotterdam-IJsselmonde?

Zoals veel Hervormde Gemeenten was de Adriaen Janszkerk een echte volkskerk. Maar zoals overal is ook in Oud-IJsselmonde in demografische zin veel veranderd. De gemeenschap veranderde van een plattelandsgemeente naar een stadsgemeente en de verregerende urbanisatie van Rotterdam heeft gevolgen gehad voor de kerk. Ook in IJsselmonde kwam de

¹⁰¹ Roxburgh, *Missional, Joining God in the Neighborhood*. .

¹⁰² Fokje Wierdsma is predikant in pastoraal centrum de Put in de Rotterdamse wijk Bloemhof

¹⁰³ Mark den Boer, *Nooit meer evangeliseren*, 132

secularisatie en veranderde de samenstelling van de bewoners van het voormalige dorp. Hierdoor werd de Adriaen Janszkerk minder volkskerk dan voorheen. In hoofdstuk 3 kwam naar voren dat een buurtkerk in de eerste plaats buurtgericht is, in de tweede plaats missionair en als derde werkt in een plurale context.

De kerkenraad zag de secularisatie en de verandering in de samenstelling van de wijkbewoners hun effecten hebben en besloot naast de gemeente een buurtgerichte pioniersplek op te starten. Door onderzoek in de sub-wijken Sagenbuurt en Klein-Zomerland kwam men erachter dat er groot gebrek was aan activiteiten voor kinderen en dat het saai was in de buurt. Het pioniersteam heeft dit opgepakt en is kinderwerk op gaan zetten. Het team organiseert regelmatig events rondom de kerk. In die zin is de Adriaen Janszkerk heel buurtgericht bezig, en vanuit deze activiteiten zijn contacten ontstaan en zijn mensen mee gaan doen met de gemeente.

Het is jammer dat er geen buurtmaaltijden worden georganiseerd en dat er geen inloopactiviteit is. Dit is zo, omdat de vrijwilligers opzien tegen het vele werk dat deze activiteiten kost. Volgens mij laat de Adriaen Janszkerk hier kansen liggen. In Klein-Zomerland is een groot appartementencomplex voor 55-plussers en mogelijk dat daar ouderen wonen die graag zouden komen eten om hun eenzaamheid te verminderen. En in de Sagenbuurt wonen veel minima voor wie het goed is dat er een mogelijkheid is een goede en gezonde maaltijd te gebruiken. Voor contacten met de buurtbewoners zou dit een enorme impuls kunnen zijn. Ditzelfde geldt voor een inloop met gelegenheid voor ontmoeting, aandacht en gesprek. Het opzetten van deze activiteiten naast het bestaande kinderwerk en de events zou een grote verbetering zijn voor de buurtgerichtheid van de Adriaen Janszkerk. Het verdient aanbeveling dat het pioniersteam (dat de buurtgerichte activiteiten organiseert) na gaat denken hoe mensen voor maaltijden/inlooppmomenten vrij te maken of te werven.

Het missionaire van de Adriaen Janszkerk zie je met name in het opstarten van de diensten nieuwe-stijl. Anders dan de gewone kerkdiensten zijn deze diensten eigentijds door de open manier van vieren, het zingen van moderne liederen en begrijpelijke manier van Bijbeluitleg met gebruik van moderne middelen. Het gebruikte format werkt. Er komen meer mensen naar de diensten, ook mensen uit de buurt. De mensen die in de dienst komen zijn vaak jonger dan de mensen die naar de gewone diensten gaan en er komen veel gezinnen. Wat belangrijk is bij deze diensten is de ruimte die er is voor ontmoeting. Voor en na de dienst is er gelegenheid elkaar te ontmoeten en wordt er koffie gedronken. De mensen die de diensten bezoeken blijven vaak lang hangen. Vanuit de diensten nieuwe stijl zijn warme contacten ontstaan. Een tweede activiteit die werkt in de Adriaen Janszkerk is de Alpha-cursus. Dit concept wordt al jaren gebruikt en van elke cursus blijven gemiddeld twee mensen hangen met wie contact mogelijk is en die ook aansluiting zoeken bij de gemeente.

Als derde heb ik gekeken naar de pluraliteit in de sub-wijken omdat een buurtkerk te maken heeft met de pluralisering die de laatste decennia sterk doorzet. Opvallend is het verschil dat je ziet in beide sub-wijken. Klein-Zomerland is het minst pluraal. Er wonen voornamelijk Nederlandse gezinnen met inkomens (ver) boven modaal in voornamelijk (dure) koopwoningen. In Klein-Zomerland staat een appartementencomplex voor 55-plussers. Demografisch wijkt deze sub-wijk sterk af van IJsselmonde en Nederland. Anders is het met de Sagenbuurt. Daar wonen meer mensen met een allochtone achtergrond (ongeveer 50 %) en vanouds staan er sociale huurwoningen voor mensen met een beneden-modaal inkomen. Deze

wijk komt beter overeen met het gemiddelde van IJsselmonde en Nederland. De buurt rondom de kerk is dus gemiddeld minder pluraal dan in geheel IJsselmonde. In die zin geldt het hier minder dat je als buurtkerk in een plurale context werkt.

Vanuit de gevonden antwoorden op de deelvragen zoals hierboven verwoord kom ik tot de volgende conclusie:

De volkskerk is een ecclesiologisch model dat rond de WO II tot 1960 goed werkte omdat de demografische situatie dat mogelijk maakte. Door de secularisatie en pluralisering komt de kracht van dit model onder druk te staan, zodat een herdefiniëring nodig is. Ik heb de volkskerk geherdefinieerd als buurtkerk gebruikmakend van de sterke kanten van de volkskerk als openheid/gastvrijheid en laagdrempeligheid om zo dienstbaar aan de buurt te zijn en missionair is.

5.2 Adviezen aan de Adriaen Janszkerk

Ik heb ontdekt in het praktijkonderzoek dat de Adriaen Janszkerk een gemeente is die op een goede manier kerk voor de buurt is. Ze hebben geluisterd naar de buurt en hebben wat ze gehoord hebben omgezet in activiteiten die een positieve werking hebben op de buurt en ook de nodige warme contacten heeft opgeleverd met buurtbewoners.

Als advies geef ik mee te overwegen om de dienstbaarheid aan de gemeente en het krijgen van contacten te verbeteren door het gaan organiseren van buurtmaaltijden en inloopmomenten met een hoge frequentie. Dit advies geef ik omdat ik zie dat bijna alle buurtgerichte projecten die ik ken een maaltijd en een inloop hebben en dat daar veel contacten door ontstaan, en er een vorm van cohesie ontstaat die je anders niet zo gemakkelijk krijgt. Ik ben me bewust dat een inloop en een maaltijdsmoment veel vraagt van vrijwilligers. Daarom zou ik graag met hen in gesprek gaan om hen te helpen te ontdekken van wat voor vitaal belang deze activiteiten zijn voor een buurtgerichte kerk. En hen erop wijzen dat door het stellen van prioriteiten, mogelijk door het aantal events wat te verminderen, er misschien mogelijkheden zijn tijd vrij te maken om deze activiteiten op te zetten.

Verder geef ik het advies te bestuderen in hoeverre het mogelijk is de frequentie van de diensten nieuwe stijl te verhogen naar elke week in plaats van om de week. Deze diensten hebben aantrekkingskracht op mensen die niet gewend zijn aan het naar de kerk gaan en het kan de kracht van het buurtkerk zijn versterken.

Literatuur

- Baars, H.L., *Grepen uit de geschiedenis van IJsselmonde* (Arnhem: Gysbers en van Loon, 1962)
- Blei, K., *De Nederlands Hervormde Kerk: haar geschiedenis en identiteit* (Kampen: Kok, 2000)
- Boer, M. den, *Nooit meer evangeliseren* (Amsterdam: Ark Media, 2011)
- Bosch, D.J. *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (New York: Orbis Books, 2011)
- Cameron & Duce, *Researching Practice in Ministry and Mission: A Companion* (Londen: SCM-press 2013)
- Cameron, H., Richter, Ph. (e.a.), *Studying Local Churches: A handbook* (Londen: SCM-press, 2005)
- Dekker, W., Visser, P.J. (redactie), *Uitgedaagd door de tijd: christelijke zending in een postmoderne samenleving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2000)
- Dekker, W. & Visser, P.J. *Om de verstaanbaarheid: over Bijbel, geloof en kerk in een postmoderne samenleving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2002)
- JGO, *Geschiedenis der martelaren* (Doesburg: J. C. van Schenk Brill, 1883)
- Graaf, J. van der, *Volkskerk in de marge: een actuele bezinning* (Heerenveen: Groen, 2012)
- Groot, J. de, Jong, N. de, (e.a.), *Missionair is mogelijk: een praktische handreiking voor missionair gemeentezijn* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2007)
- Jong, O.J. de, *Geschiedenis der kerk* (Nijkerk: Callenbach, 1992)
- Kooten, D., en Toorn, Lloyd, van der, *IJsselmonde: toen en nu* (Rotterdam: Stichting Insula Mundi, 2000)
- Loon, R. van, *Kerk voor de buurt: zo kun je als kerkelijke gemeente iets betekenen voor je dorp of wijk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2011)
- Mortelmans, D., *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden* (Leuven: Acco, 2013)
- Noordegraaf, A., *Vijf broden en twee vissen: missionair gemeente zijn in een (post) moderne samenleving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999)

Paas, S, *Vreemdelingen en priesters: christelijke missie in een postchristelijke omgeving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2015)

Rasker, A.J., *De Nederlandse hervormde kerk vanaf 1795: haar geschiedenis in de 19de en 20ste eeuw* (Kampen: Kok, 1974)

Reinders, M., *Heilig Vuur: een pioniersreis voor beginners* (Amsterdam: Protestantse Kerk Amsterdam en V.O.F. Vindingrijk, 2016)

Rikxoort, J.D. van, *IJsselmonde, dorp aan de Maas (deel 2)* (Lekkerkerk, Typco, 1979)

Roxburgh A. J., *Missional: joining God in the Neighborhood* (Grand Rapids: Baker Books 2011)

Bijlagen

Bijlage 1

Enquête in verband met het onderzoek naar missionair kerk zijn

In verband met mijn afstudeeropdracht voor de studie Master Missionair Gemeente-zijn aan de Theologische Universiteit in Kampen doe ik onderzoek naar de missionaire mogelijkheden van de volkskerk. Dit onderzoek doe ik met toestemming van de kerkenraad.

Om een goed beeld te krijgen van de mening binnen de gemeenschap van de Adriaen Janszkerk doe ik een enquête onder de kerkmensen, mensen die hun betrokkenheid met de gemeente laten zien door het naar de kerk gaan.

Het is anoniem, het gaat niet om uw naam, maar om uw mening zodat ik een beeld krijg van de meningen in de gemeente.

Johan Bos, student Master Missionair Gemeente-zijn.

Ik ben:

- ☐ man
- ☐ vrouw

Mijn leeftijd is:

- ☐ jonger dan 30
- ☐ tussen de 30-60
- ☐ tussen de 60-80
- ☐ boven de 80

Lidmaatschap van de Adriaen Janszkerk:

- ☐ ik ben dooplid
- ☐ ik ben belijdend lid
- ☐ ik ben geen lid

Nu volgen een aantal vragen en stellingen over de Adriaen Janszkerk. Selecteer het antwoord dat het beste bij uw mening past.

De AJK is er voor:

- ☐ alle leden van de kerk
- ☐ voor de leden die ook naar de kerk komen
- ☐ voor de buurt
- ☐ voor iedereen

De AJK moet zich aanpassen aan de ontwikkelingen in de samenleving (gebruik van moderne liederen/Bijbelvertalingen, moderne media en social media)

- ☐ mee eens
- ☐ mee oneens
- ☐ geen mening

De AJK heeft zich voldoende aangepast aan de ontwikkelingen in de samenleving:

- ☐ ja, en daar moet op dezelfde wijze mee worden doorgegaan
- ☐ ja, maar de aanpassingen moeten niet verder gaan
- ☐ nee
- ☐ geen mening

Ik vind het belangrijk te weten welke visie de kerkenraad heeft over kerk-zijn:

- ☐ ja
- ☐ nee
- ☐ geen mening

Ik ben bekend met de visie van de kerkenraad over kerk-zijn:

- ☐ ja
- ☐ nee

Ik ervaar de gemeente van de AJK als gastvrij:

- ☐ helemaal oneens
- ☐ oneens
- ☐ eens
- ☐ helemaal eens

Ik ervaar de gemeente van de AJK als warm:

- ☐ helemaal oneens
- ☐ oneens
- ☐ eens
- ☐ helemaal eens

Ik ervaar de gemeente van de AJK als afstandelijk:

- ☐ helemaal oneens
- ☐ oneens
- ☐ eens
- ☐ helemaal eens

Ik ervaar de gemeente van de AJK als open:

- ☐ helemaal oneens
- ☐ oneens
- ☐ eens
- ☐ helemaal eens

Ik ervaar de gemeente van de AJK als modern:

- ☐ helemaal oneens
- ☐ oneens
- ☐ eens

☐ helemaal eens

Ik ervaar de gemeente van de AJK als missionair:

☐ helemaal oneens

☐ oneens

☐ eens

☐ helemaal eens

Tot slot nog twee open vragen:

Mijn omschrijving van een missionaire gemeente is:

Ik wil graag zien dat de volgende dingen veranderen in de gemeente:

Bijlage 2:**Buurtonderzoek als voorbereiding/uitgangspunt pioniersplan pioniersplek de Boog**

Wij zijn een groep jonge kerkleden van de Adriaen Janszkerk die graag meer voor deze buurt (Sagenbuurt) willen betekenen. Daarom willen we onderzoeken wat er leeft.

Gestelde vragen:

- Waar ben je trots op als Rotterdammer?
- En wat vind je van deze wijk (positief/negatief)?
- Wat is nodig om prettig samen te leven in deze wijk?
- Tegen welke problemen denkt u dat mensen in de wijk kunnen aanlopen?
- Wat zou de kerk in/voor de wijk kunnen doen?
- Heb je verder nog suggesties of tips voor ons?